

HÖGSKOLAN
I SKÖVDE

*En gestalt,
många berättelser*

EN VÄNBOK TILL LARS-ERIK BERG

REDIGERAD AV JESSICA MJÖBERG OCH ANETTE LUNDIN

HÖGSKOLAN I SKÖVDE, INSTITUTIONEN FÖR TEKNIK OCH SAMHÄLLE

En gestalt, många berättelser

En vänbok till Lars-Erik Berg

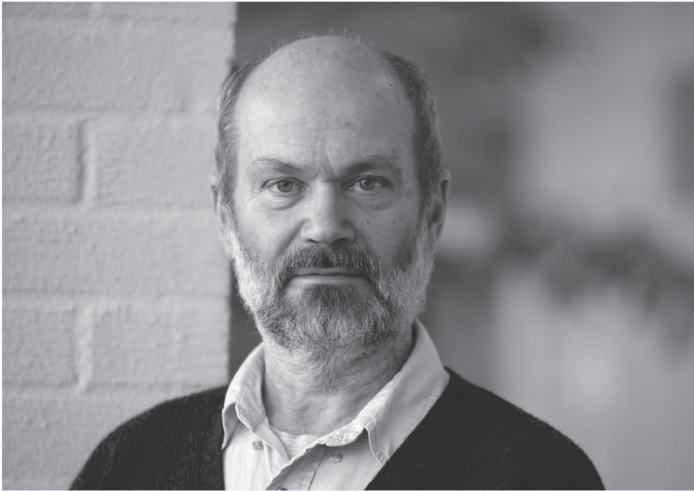
Redigerad av Jessica Mjöberg och Anette Lundin

Högskolan i Skövde
Institutionen för teknik och samhälle

Högskolan i Skövde
Box 408, 541 28 Skövde

©Författarna, 2012
Foto: Thomas Harrysson
Tryck: Runit AB
ISBN 978-91-637-0474-1

Ludo ergo sum
(*Jag leker, alltså är jag till*)

Lars-Erik Berg

Innehåll

Att leka som man lär: En inledning till Lars-Erik Bergs socialpsykologi | 11
Jessica Mjöberg

- I. Symbolisk interaktionism i Sverige: Utveckling och utbredning | 16
Per Månson
- II. I fotspåren | 58
Elin Thunman och Marcus Persson
- III. Gemenskapens betydelse för mening och medvetenhet | 65
Emma Engdahl
- IV. Där tran(s)orna slutar dansa: Facebook och den andres automatisering | 93
Martin Berg
- V. Det emergenta Miget | 114
Anette Lundin
- VI. Lek och samspel som kungsvägar till människoblivande: Några tankar (s)om homo ludens | 129
Jonas Stier
- VII. Resor, dialoger och minnen | 142
Thomas Johansson
- VIII. Samtal i natten på en kommandobrygga | 149
Margareta Ljung
- IX. Aktörer, observatörer, deltagare: Om experiment, självkunskap och det socialas in- och utsida | 160
Jessica Mjöberg och Sverre Wide
- X. Socialpsykologin i Skövde | 188
Anette Lundin och Karin Kronberg
- XI. Några personliga hälsningar | 194
Anders Chronholm, Jukka Kempainen
- XII. Bibliografi över Lars-Erik Bergs arbete | 198
sammanställd av Jessica Mjöberg

Att leka som man lär

En inledning till Lars-Erik Bergs socialpsykologi

Jessica Mjöberg

En av de grundtankar som genomsyrar Lars-Erik Bergs arbete är att leken, som förhållningssätt, verklighetsdomän och socialitet är avgörande för människans sociala utveckling, men också för hennes välmående. Att denna tankegång återfinns i så många av Lars-Erik Bergs texter vittnar om att en insikt i detta sakförhållande på intet sätt leder till en patentlösning på hur människan bör leva, hur barn bör uppfostras eller hur lek kan införas som ett säkerställt moment i livet. Det tycks inte vara möjligt att en gång för alla utreda lekens betydelse och sedan använda denna kunskap i olika praktiker. Skälet till detta står att finna i den förståelse av lek som Lars-Erik Berg har anammat från Johan Huizinga; att leken är ett primärt socialt drag hos människan och att den därför inte kan förklaras eller regleras. Leken finns ständigt, eller kanske snarare ständigt potentiellt, närvarande som en del av det sociala livets dimensioner. Att reducera lek till ett recept vilket kan kokas ihop av ett antal av varandra oberoende komponenter, är därför att missförstå leken. Leken är till sin natur emergent, den uppstår under betingelser som inte kan tvingas fram.

Det är en sak att godta och fascineras av denna förståelse av lek. Det är en annan sak att därmed nöja sig, lämna leken därhän och hoppas att den ofta ska uppstå som en dimension i det egna handlandet och livet. I Lars-Erik Bergs arbeten finns, i min läsning, ständigt ett lekfullt drag och en lekfull och innerlig önskan att uppehålla sig i leken. I inledningen till *Den lekande människan* ställer sig Lars-Erik rentav frågan: ”Vad gör jag när jag skriver detta, leker eller arbetar?” (s. 19). Han kan inte rakt upp och ner svara på frågan. Det intellektuella arbetet är lekfullt, det öppnar en värld som är lustfylld och luststyrd, samtidigt som det är underkastat en vetenskaplig (mätbar) produktion och ett lönearbete. Det intellektuella arbetet är delvis lekfullt.

Också detta drag, att ständigt ställa sina forskningsfrågor till sig själv, är karaktäristiskt för Lars-Erik Berg. Han ser sig själv som representant för

mänskligheten och rådfrågar ideligen sin egen erfarenhet om huruvida teoretiska tankegångar är empiriskt rimliga. Detta förfaringssätt, att rådfråga sin egen erfarenhet, återfinns inte bara vad gäller lekens lustfylla sidor. Det finns i Lars-Erik Bergs arbeten också flera inslag av diskussioner om lekförstöring och lekdöd, ett tema som är högaktuellt i dagens samhälle och arbetsliv. I dessa resonemang framkommer också stundtals att det trots ett lekfullt förhållningssätt till det intellektuella arbetet inte alltid är så lätt att leka som man lär. I sådana diskussioner framkommer det även hur svårt det kan vara att balansera mellan olika strävanden i livet. I en radiointervju i *Vetandets värld* i Sveriges Radio P1 här om dagen, den 13 februari 2012, ger Lars-Erik Berg ett festligt exempel på detta. Diskussionen handlar om hur man kan leka på jobbet och hur han själv leker på jobbet. Lars-Erik Berg skrattar och säger: ”Jag har lekt med mig själv och haft hemskt kul på mina föreläsningar. Jag går inte in i föreläsningssalen med en lista med punkter som ska klaras av. Det blir alltid litet annorlunda än jag tänkt mig.” Detta pekar han också ut som ett av de karaktäristiska dragen för lek. Det kan inte vara på förhand bestämt vad som ska ske i leken eller vad den ska resultera i. Begränsas leken av sådana måsten är det inte längre tal om lek. Och som ett exempel på hur ett lekfullt förhållningssätt i en undervisningssituation kan tas emot av någon som inte är lekfullt inställd berättar Lars-Erik Berg att han ibland fått påpekanden om att hans föreläsningar har en bristande struktur. Nu behöver inte just detta vara lekdödande, men i de fall krav på struktur och måluppfyllelse tar över så kan arbetslivet präglas av stress, och stress är tillsammans med rädsla och brist på trygghet lekens främsta hot.

Nära kopplat till leken som social dimension i livet finner vi i Lars-Erik Bergs arbeten ett ständigt återkommande till George Herbert Meads arbete och hans tankefigur om rollövertagandet. I Lars-Erik Bergs läsning av Mead måste varje individ för att förstå vem hon själv är först förstå hur andra uppfattar henne. Det är först genom återspeglingsen av oss själva via andra som vi får syn på oss själva. Och det är inte förr än vi får syn på oss själva i relation till andra som vi kan avgöra hur vi bäst bör fortsätta att handla. Med sitt ständigt lekande förhållningssätt till att förstå denna sociala process har Lars-Erik Berg berikat många människors liv med fina rollövertaganden och analyser av dessa. I denna bok återfinns ett par fina återgivningar av sådana situationer. För egen del slogs jag av insikten om Lars-Erik Bergs outtröttliga vilja att nå en gemensam definition av en situation då vi var kollegor vid Högskolan i Skövde, hösten 2003. Jag var just antagen som doktorand,

och Lars-Erik Berg var min handledare. När jag en morgon läste min e-post fanns där ett entusiastiskt brev från Lars-Erik i vilket han berättade att han på väg hem från tåget kvällen före som vanligt cyklade längs en skogsväg när en tjädertupp plötsligt sprang upp på vägen för att, som han menade, ”spela” med honom. Detta scenario kan ju leda till flera olika reaktioner. Vad som fortfarande dröjer sig kvar i mitt minne av detta brev är Lars-Eriks tolkning av och hantering av situationen. Istället för att bli rädd för tjädertuppens närmande och vända om eller ta en omväg runt tjäderns område så tolkar Lars-Erik situationen annorlunda. Han tycker sig förstå vad fågeln ser hos honom; att den ser Lars-Erik som hane i parningstid och vill utmana honom i en dans. Och vad gör Lars-Erik utifrån denna insikt? Hur fullbordar han sin handling? Jo, han vill förmedla till tjädertuppen att han förstår vad denne ser och vad den gör. Han vill, med hjälp av ett gemensamt språk byggt på gemensamma symboler kommunicera med tjädertuppen. Så Lars-Erik lägger ifrån sig sin cykel och börjar – dansa! Denna berättelse, och inte minst den scen som målas upp i mitt inre, får mig att brista ut i ett häftigt skratt. Samtidigt, eller strax efteråt, blir jag djupt rörd. För vad är det som jag får återberättat i all tydlighet? En avläsning av en potentiellt hotfull situation utifrån den andres perspektiv. Genom denna berättelse framträder Lars-Erik Berg som en människa som har förstått perspektivtagandets mirakel (för att använda hans egen formulering). Han är i denna situation mån om att förmedla till tjädertuppen att han har förstått honom, och han handlar helt och fullt utifrån den bild han uppfattar att fågeln har av honom, istället för att handla utifrån sin egen snävt ”mänskliga” förståelse av eller känsla i situationen.

Om perspektivtagandets mirakel har Lars-Erik Berg skrivit mycket. I några sena texter utvecklar han en tankegång om miget, eller vår förståelse av oss själva över tid, som bestående av både en fast gestalt och en föränderlig berättelse. I denna bok som består av texter till och om Lars-Erik Berg vill vi bidra till en förståelse av Lars-Erik Berg över tid. Vi kan emellertid inte visa en gestalt och en berättelse. Med olika infallsvinklar blir det snarare en gestalt bestående av många berättelser.

Det här är alltså en vänbok till Lars-Erik Berg. Och vi som skriver i boken är kollegor som i olika perioder och i olika positioner har arbetat med honom. Vi vill med våra texter visa upp vilka tydliga och viktiga avtryck Lars-Erik Berg har haft för utvecklingen av framförallt symbolisk interaktionism, George Herbert Meads tankegångar och lek som teoretiskt

begrepp i svensk socialpsykologi. Men vilken är nyttan med att utföra ett sådant arbete? Vad kan en sådan här bok säga oss som vi inte redan vet utifrån att läsa Lars-Erik Bergs egna arbeten? Svaret står att finna i det som Lars-Erik Berg i sitt eget arbete har visat prov på genom att leka som han lär och därtill ha inspirerat oss som kollegor och vänner att göra – att skriva för att det är roligt. Den här boken är inte skriven för att vara till nytta, den är skriven framförallt för att vi som på olika sätt har bidragit till den har funnit det roligt (och därmed är den ju till nytta).

Boken består av tolv texter i vilka vi får följa några centrala teman i Lars-Erik Bergs arbete. I det första kapitlet, *Symbolisk interaktionism i Sverige: Utveckling och utbredning*, skriver Per Månson om den symboliska interaktionismens uppkomst och utveckling i Sverige fram till 1990-talet. Denna text, som bygger på intervjuer med flera av Sveriges mest kända sociologer (och symboliska interaktionister), skrevs för tjugo år sedan efter en konferens i Las Vegas som Per och Lars-Erik besökte tillsammans. Då den aldrig kom i tryck då, har texten uppdaterats och försetts med en prolog till denna bok. Kapitel två, *I fotspåren*, kan på sätt och vis uppfattas som ett slags början till fortsättning på Månsons text. I denna text skriver nämligen Elin Thunman och Marcus Persson hur de, som del av vad som kan uppfattas som en ny Mead-generation, tydligt går i Lars-Erik Bergs fotspår. Förutom att Lars-Erik framträder som en intellektuell fadersfigur i deras akademiska arbete beskriver Thunman och Persson hur hans inflytande, i och med författarnas gemensamma föräldraskap, också har blivit tydligt i deras barnuppfostran. I kapitel tre, *Gemenskapens betydelse för mening och medvetenhet*, utgår ytterligare en av den nya Mead-generationens representanter, Emma Engdahl, från Lars-Eriks formulering att människans födelse är social då hon utvecklar ett teoretiskt resonemang om medvetandets uppkomst som också vill närma sig en diskussion med neurovetenskapliga fynd om spegelneuron. I kapitel fyra, *Där tran(s)orna slutar dansa: Facebook och den andres automatisering*, skriver Martin Berg (också han en ny-Meadian) om hur identitetsutveckling på internet har förändrats. Med inspiration från ett e-post meddelande från Lars-Erik om likheter mellan tranors och transors dans utvecklar Berg ett resonemang om hur dagens användning av Facebook (och andra sociala medier) innebär att individen speglar sig mer i bilden av sig själv än i andras reaktioner på denne. Som ett sista bidrag av den nya generationen av Meadianer utvecklar Anette Lundin i kapitel fem, *Det emergenta Miget*, ett resonemang om

Meads uppdelning av självet i ett jag och ett mig, i vilket miget med hjälp av postmoderna teorier om identitet, tilldelas ett större mått av förändrlighet och aktivitet än vad som är fallet i Meads egen modell.

Efter dessa texter som framförallt berör symbolisk interaktionism följer några texter som behandlar andra områden av Lars-Erik Bergs forskning. I kapitel sex, *Lek och samspel som kungsvägar till människolivandet: Några tankar (s)om homo ludens*, skriver Jonas Stier om den lekande människan. Stier utvecklar i texten begreppet lek i relation till ett Goffmanskt socialt spel kallat *ludicrum* och elak eller hånfull lek kallad *ludibrium*. Det sjunde kapitlet, *Resor, dialoger och minnen*, är författat av Thomas Johansson, och utgör minnen och reflektioner från det gemensamma arbetet i forskningsprojektet *Den andre föräldern*. Vi tas här med på en minnesresa tillbaka till de många bilresor som de två forskarna tillsammans genomförde till och från intervjuer med deltidspappor, och vi får ta del av de teoretiska och personliga samtal som tog form i bilen i Göteborgs omnejd. I kapitel åtta, *Samtal i natten på en kommandobrygga*, återger Margareta Ljung ett samtal med en anställd på ett fartyg på väg in mot Göteborg – en man som visar vissa likheter med Lars-Erik Berg. I kapitel nio, *Aktörer, observatörer, deltagare: Om experiment, självkunskap och det socialas in- och utsida*, diskuterar Jessica Mjöberg och Sverre Wide i det som utgör bokens sista forskningsanknutna text, med utgångspunkt i två av den klassiska socialpsykologins mest framlyfta fynd: *det fundamentala attributionsfelet* och *the actor observer effect* vissa möjligheter och brister i socialpsykologins ansats till att förstå mänskligt handlande.

För att börja runda av boken beskriver Anette Lundin och Karin Kronberg i kapitel tio, *Socialpsykologin i Skövde*, den miljö som Lars-Erik Berg har varit verksam inom vid Högskolan i Skövde, och den ”Skövdeskola” som de själva är och har varit del av som studenter och lärare inom ramen för det socialpsykologiska programmet. I kapitel elva, *Några personliga hälsningar*, återfinns ett par hälsningar till Lars-Erik från kollegor vid Högskolan i Skövde. I det tolfte och avslutande kapitlet möter vi slutligen en sammanställning av Lars-Erik Bergs egna arbeten, då kapitlet utgörs av en bibliografi över texter författade av Lars-Erik Berg fram till utgången av år 2011.

Symbolisk interaktionism i Sverige

Utveckling och utbredning

Per Månson

Prolog

För tjugo år sedan, i februari 1992, var Lars-Erik och jag på en symbolisk interaktionistkonferens i Las Vegas i USA av alla ställen. Vi bodde på Howard Johnson Plaza-Suite Hotel, det enda hotell i Las Vegas – sades det – som inte hade några enarmade banditer i hotellobbyn. Vi tillbringade den mesta tiden på hotellet, men någon gång gick vi ut på en safari och tittade storögt på all den smaklösa kitsch som de gigantiska hotellen bestod av. På hotell Caesar, där det fanns plats för 10 000 gäster, minns jag att man hade byggt sina spelhallar som om de låg i romarriket; fullt av statyer, fontäner och romerska kejsare, slavar och till och med en vacker Cleopatra som gick runt och log. Vi ryste och skyndade oss därifrån.

Själv var jag uppsatt som talare i en session med rubriken ”Symbolic Interaction Across Space and Time”, där jag skulle berätta om ”The History and Existence of Symbolic Interaction in Sweden”. Jag hade förberett mig rätt bra, och det blev en intressant diskussion där även andra talare presenterade interaktionismen i sina länder. Någonstans uppstod det en idé att samla ett antal olika översikter och analyser av hur den symboliska interaktionismen kommit till och utvecklats i olika länder, dels givetvis USA, men även England, Frankrike, Tyskland, Ryssland – och Sverige. Sagt och gjort, vi bestämde oss för att föreslå att detta ska bli ett specialnummer av *Symbolic Interaction* med samma titel som sessionen. Förslaget antogs av någon slags styrelse nästa dag. Sista kvällen var det, som sig bör, en gemensam fest för kongressens deltagare. Vi bjöds på mat och dryck i överflöd. Symboliska interaktionister är onekligen trevliga, speciellt när de blir lite mera vardagliga. Det blev sent och när en grupp gav sig ut i Las Vegasnatten stannade åtminstone jag hemma. Vad Lars-Erik gjorde vet jag inte.

Det finns ett talesätt som säger att man morgonen efter mår som man förtjänar. Det var då som Lars-Erik chockerade hela hotellet. Många av konferensdeltagarna hade redan ätit frukost, en hel del av dem hade packat och väntade på buss eller taxi till flygplatsen. Det var – möjligtvis på grund av festen och den korta natten med sömn för många – en något dåsig stämning. Man talade tyst, en fontän hördes porla i bakgrunden; då och då plingade hissen till när den kom med flera avresande gäster. Jag satt i en fåtölj när jag hörde plinget en gång till och där stod en mycket trött Lars-Erik. En äldre dam med färgat hår, även hon deltagare på konferensen, skulle just gå in i hissen när Lars-Erik gick ur, hon stannade till och släppte ut honom och sade högt men vänligt:

– Good Morning, Lars-Erik. How are you today?

Det var då Lars-Erik inte kunde hålla masken längre. Jag förstår honom, för har man umgåtts nästan en vecka med människor som alltid ler och är snälla, fast man vet att det mest är en pose, så spricker man till slut, speciellt efter en sådan kväll. Lars-Erik tittade på damen ifråga, och sade så högt att det lät som ett åskväder:

– **I feel terrible!!!**

Alla tittade upp, chockade som om någon hade gjort och sagt något mycket opassande. Alla stirrade på Lars-Erik några sekunder, han fick syn på mig, nickade och kom fram och satte sig bredvid mig. Flera minuter varade chocken över att någon offentligt hade sagt att han inte mådde ”terrific”, men till slut hade de flesta hämtat sig och lugnet återvände. Jag vet än idag inte om det var ett socialpsykologiskt etnometodologiskt experiment som Lars-Erik genomförde den morgonen. Vi har visserligen skämtat om det, men sanningen torde jag aldrig få veta.

Artikeln då, den om symbolisk interaktionism i Sverige? Jo, jag åkte hem och lade ett antal månader på den, skrev, ändrade, fyllde på och så småningom skickade jag den till redaktionen för tidskriften *Symbolic Interaction*. Jag fick meddelande att den kommit fram, men så hörde jag inget mer. Det gick några månader, det blev ett halvår och till slut började jag undra. Så jag skrev och frågade när numret skulle komma ut. Svaret kom några veckor senare: ”I’m sorry, it is only you who wrote something. That’s why we have decided to cancel this edition about Symbolic Interaction Across Space and Time”. Så låg texten i byrålådan ända tills idén till denna bok dök upp. Artikeln slutade i sitt ursprungliga skick runt 1993, men har nu delvis uppdaterats till dags dato. Lars-Erik och jag har ibland sagt att vi ska

skriva fram historien till nu, där Lars-Erik har bättre koll på de senaste femton åren än jag. Så, varsågod, Lars-Erik, ta vid här för nu får du mer tid att ägna dig åt vad du älskar mest (förutom att bygga, förstås), att läsa och skriva.¹

Lycka till!

Vännen Per Månson

*

History and existence of symbolic interactionism in Sweden

Symbolic interactionism is one of the theoretical perspectives that formed modern sociology in Sweden. Although it has never been a dominant perspective in the social sciences, it was quite influential in the sociological debates in Sweden during the 1960s, -70s and -80s. It influenced many students towards a humanistic sociology and interested laymen through its spread in mass media.

In Swedish sociological social psychology symbolic interactionism is the most viable perspective. However, symbolic interactionists in Sweden do not have a professional association or a journal of their own, nor do they host any separate conferences. Moreover, few research projects or networks are organized around symbolic interactionist themes. One can say that the influence of symbolic interactionism in Swedish sociology is found on a general rather than on a concrete research level. However, the influence of symbolic interactionism within Swedish psychological social psychology is, I dare say, much less visible.²

In this article I sketch the origin and development of symbolic interactionism as an influential perspective within Swedish sociology. The article is based on literature studies and interviews with leading symbolic interactionists. I first give an account of the origin of symbolic interactionism in Sweden and the theoretical themes discussed during this phase. Then, I describe the break-through of symbolic interactionism and its influence on theory and research within Swedish sociology. The third part of the article focuses on Johan Asplund, who has been and still is the most

¹ Stort tack till Jessica Mjöberg och Anette Lundin för initiativet till denna bok.

² The only trace of symbolic interactionism I have found in Swedish psychological textbooks is a chapter in Fhanér (1978). In Swedish psychology, behaviorist and cognitive perspectives are more common.

influential social psychologist in Sweden. In a forth section I shortly touch upon the trend that symbolic interactionism in Sweden has exerted impact primarily through undergraduate training in sociology and within the context of cultural debates in mass media. Finally I gaze into the future of symbolic interactionism in Sweden.

The origin of symbolic interactionism in Sweden

According to documents, the first time any of the founding fathers of symbolic interactionism is mentioned in Sweden (and probably in Scandinavia), is in a plan for a philosophical course at the University of Lund. Einar Tegen, professor in practical philosophy, announced that he would deliver a series of lectures on the theme “The social psychology of George Herbert Mead” in the autumn of 1936 and in the spring of 1937. This is documented in the university course catalogue. According to people I have interviewed, who knew Tegen very well and who were in Lund at the same department as Tegen (who died 1965), Tegen never taught the class. This is supported by the fact that Tegen, in his book *American Psychology* (Tegen, 1949) which was a result from a journey Tegen made in the US 1940-42, only mention Mead at one occasion.³ Both James and Dewey are much discussed; so if Tegen knew Mead’s work, it seems plausible that he would have presented it in this book.

The first person to introduce Mead and symbolic interactionism as a perspective in Sweden was Torgny T. Segerstedt Jr. His father, Torgny Segerstedt Sr., was a well-known liberal politician in Sweden, who served for many years as chief editor of a liberal daily paper in Gothenburg, and who was among the earliest and strongest critics of Nazi Germany. Segerstedt Jr. studied philosophy in Lund and advanced to professor of philosophy at Uppsala University. In 1947 Segerstedt emerged as the first

³ In a presentation of Ellsworth Farris, Tegen writes that Farris “was a pupil to the Chicago sociologists W. I. Thomas and Robert Park, and to an active contemporary Chicago philosopher George H. Mead, who’s thinking in highest degree was sociologically orientated too.” (Tegen, 1949, p. 77). That is all about Mead, and if Tegen had delivered two series of lectures on Mead, it seems unlikely that he should not mention him more in his book. But that is of course not a proof that the lectures never were given.

professor in sociology in Sweden at Uppsala University⁴, but even before he became professor in sociology Segerstedt was interested in the tradition of symbolic interactionism. In his book *Reality and Value: Introduction to a Social Psychological Theory of Value*, Segerstedt discusses the works of James, Mead and Dewey (Segerstedt, 1938). This book is, according to my knowledge, the first book in Scandinavia in which the work of Mead is discussed. Mead is quoted three times. Firstly, in a discussion about animals expressing their emotions (1938, p. 195); secondly, about the definition and rise of meaning (1938, p. 205); and thirdly, about the relation between language, emotions and social organization (1938, p. 211).

In his famous book, *The Power of Words* (1944), Segerstedt develops a language theory, very close to a symbolic interactionist perspective. John Dewey is mentioned many times in this book, and there are three direct references to Mead. One reference is to the context within which words become symbols:

It is first in this more fixed and deeper relation between word and object that the word gets a real social function. The word has then become a symbol for both stimuli and response. The sight of a bear, says Mead, would make a man run away, the tracks of its paws condition the same reaction, and the word bear pronounced by himself or by a friend can also condition this reaction, so that the sign in this way will represent the object as far as it concerns the acts (Segerstedt, 1944, p. 77).

The other two references to Mead deal with the intersubjectivity of meaning and the development of the self. In the first example Segerstedt quotes Mead saying that “meaning arises and exists in the field of relations between a certain gesture of a human organism and the following behavior of the organism, as this now was indicated for another human organism, through the gesture”. In the second example Segerstedt writes that Mead “emphasizes the difficulties that will rise for the concept of route of communication if one understands the self as something which precedes the social process”.⁵

⁴ It is not absolutely true that Segerstedt was the first professor of sociology in Sweden. In the beginning of the 19th century, a chair in political economy was divided into a half chair in sociology, on the holder Gustaf Steffen's request.

⁵ Segerstedt (1944, pp. 104-105, 125). Segerstedt criticizes Mead's definition of the meaning of a word as its capability to bring about action. Segerstedt argues that the

The references to Mead are not the only thing reminding of symbolic interactionism in this book. Besides numerous references to Dewey, there is also a discussion of Cooley. Besides this, references are made to both Charles Morris and W. I. Thomas. But it is not only the names of people belonging to a tradition of symbolic interactionism that makes me consider this work as being the first symbolic interactionist work in Sweden. Of more significance in this matter is the way in which Segerstedt discusses and analyses the role of the language.⁶

Being the first professor in sociology in Sweden, Segerstedt was very influential in the development of sociology as a discipline.⁷ His first generation of students all became famous sociologists, some of them even internationally (e.g. Hans Zetterberg). With one exception, however, none of them followed his symbolic interactionistic path. The exception is of interest for this text and is found in Sven Wermlund, who became one of the first social psychologists in Sweden. Wermlund is strongly influenced by symbolic interactionistic thoughts (partly through Segerstedt).⁸ Especially in his book *Man as Social Being* (1951) Wermlund gives a long presentation of both Cooley and Mead, and partly also of Dewey. This is probably the first Swedish textbook which presents the basic ideas of symbolic interactionism tradition to a wider audience.⁹

Like many early sociologists in Sweden Wermlund was originally a practical philosopher. Later he became a teacher at the school of social work in Gothenburg. Because of their origins in philosophy, many of the first

meaning is founded in an intersubjective field, which also includes norms. Therefore Segerstedt concludes that “Mead is right, according to our opinion, when he emphasizes the meaning’s dependency on the social relations, but he is wrong when he identifies the meaning of the word with its capability to stimulate to action” (Segerstedt, 1944, p. 105).

⁶ In *The Nature of Social Reality* (1966), Segerstedt confesses this influence from the symbolic interactionist tradition: “My theory has kinship with the “Symbolic interactionist school”. In his presentation of this school, Don Martindale includes the writings of C. H. Cooley, W. I. Thomas, G. H. Mead, E. Cassier and J. Piaget. Since I quoted all these writers in my book *Verklighet och värde* I would consider myself influenced by them.”(Segerstedt, 1938, p. 15).

⁷ Before he became professor in sociology, Segerstedt was professor in “practical philosophy” in Uppsala. A group of students in practical philosophy followed him to sociology.

⁸ See for instance Wermlund (1949, 1951, 1955).

⁹ In Gunnar Boalt’s textbook *Socialpsykologi* (1950) neither Cooley, Mead, Dewey nor James are even mentioned.

generation of sociologists could read and understand Mead as a (social) philosopher. This explains why Mead was known to some people even before sociology emerged as a discipline in Sweden. But in general, Swedish sociology was initially more influenced by norm-oriented sociology and small group research, as well as Parsonian theory and Lundbergs methodology. It was first in the 1960s that symbolic interactionism became generally known in Swedish sociology.

Around 1960, symbolic interactionism is presented in several books. One book, which is rather unknown by social scientists in Sweden, is *The Religion and the Roles* by theologian Hjalmar Sundén (1959). Building to a high extent on William James' psychology and Newcomb's social psychology, Sundén works out a psychology of religion in which the concepts of *role* and *role-taking* play a central role. However, Sundén's role concept is defined according to Ralph Linton's structural view, but the concept of role-taking is, through a quotation from Newcomb, associated with Mead. Oddly, Mead is called "H. J. Mead" by Sundén twice. Neither Cooley nor Dewey is mentioned, but one can still say that Sundén tries to work out some kind of a symbolic interactionist perspective.

Another book, which helped to spread the theories of Cooley and Mead, was Joachim Israel's textbook *Social Psychology: Theory, Problems and Research* (1963). Israel came to Sweden from Germany as a refugee in 1938 and initially worked as a farm labourer. However, he later began to study psychology, came in contact with Tegen and became a sociologist. In 1968 he was appointed professor in Copenhagen and 1971 professor in Lund. In this early textbook, Mead and symbolic interactionism is interwoven in general social psychology. In a chapter named, "The development of the self: A discussion of G. H. Mead's theory of the social origin of the self", Mead's theory receives a lengthy presentation. But, as one of my respondents who read this book as an undergraduate student said, symbolic interactionism does not stand out in this volume as something special and different from other types of social psychology (role theory, group theory, attitude theory, and so on). Due to this the book cannot be seen as presenting a specific symbolic interactionist perspective.

Israel later developed theories of Marxian alienation and praxis, and theories of knowledge.¹⁰ For many years he worked with problems of the philosophy of language and built a theory on how knowledge – also scientific knowledge – is founded in everyday language. In these books a symbolic interactionist perspective is not very visible. However, in *On relational social psychology* (1979) he returns to the symbolic interactionistic tradition. In one chapter, “The relationist theory about man and society”, Israel compares the theories of young Marx and Mead. He finds important similarities, but also some basic differences. Both Marx and Mead, according to Israel, have a basic relational attitude to the problem of man’s development, but Marx writes more in terms of *society*, and Mead more in terms of the *social*. Israel argues that “if Marx had formulated his theses like ‘the human being is the totality of his social relations’, instead of societal (Gesellschaftlichen) relations, it would to a large extent have coincided with the basic theses of symbolic interaction, as developed by Mead” (1979, p. 73).

To sum up, the first decades of symbolic interactionism in Sweden are characterized by a presentation of the general perspective, and especially the theories of Mead. In some concrete works the usage of a vague and general symbolic interactionist perspective can be distinguished (for example, that social relations are very important for people’s self-evaluation), but it is too much to say that there ever existed a symbolic interactionist school in Sweden in the middle of the 1960’s. Ten years later, however, symbolic interactionism had grown into a leading tradition in sociological social psychology. Since then it has been a basic theoretical perspective in sociology.

The break-through of symbolic interactionism in Sweden

The man who made symbolic interactionism possible to grow into one of the main theoretical perspectives within Swedish sociology was Johan Asplund. As a young student in Uppsala in the end of the 1950’s, Asplund read a textbook on *Social Psychology* which was just translated to Swedish (Lindsmith & Strauss, 1952). Although few direct references are made to

¹⁰ See for example Israel’s *Alienation: From Marx to Modern Sociology* (1968) which has been translated to eight languages.

the founders of symbolic interactionism¹¹ the whole book is “impregnated” with a symbolic interactionist perspective. As a young, theoretically interested undergraduate student (Asplund was born in 1937, and just over twenty years old at that time) with a background in philosophy, Asplund got very interested in Mead through this book, especially by the story of Helen Keller. He therefore went to the department’s library where he found a copy of *Mind, Self and Society* (Mead, 1934) and started to read.¹² However, he found the book to be written in a very difficult style and he didn’t manage to finish the book, even though he tried several times.

Some years later there was a plan to publish a book on sociological theories, in Swedish. Asplund became editor, and wrote a chapter about Mead (Asplund, 1967b). In preparing his chapter, Asplund read Mead several times, but understood that he couldn’t digest the whole content (even now, he thinks there are threads and arguments there that must be further developed). This chapter is the first detailed discussion of Mead in the history of Swedish social science. In a later edition of the book Asplund also wrote a chapter on Cooley. According to Asplund this chapter was much easier to prepare and write in comparison to the chapter on Mead.

In Asplund’s dissertation for Bachelor of Art, *The Structure and Changeability of Attitudes: A Theoretical Study* (1965) there are no signs of a symbolic interactionist perspective. Two years later, Asplund moved to the department of sociology in Gothenburg and started an informal club of graduates. This club was not a symbolic interactionist group, but the people belonging to it were, according to Asplund, “very serious and had a lot of theoretical debates”. Soon yet another group was formed, which was more formal. Asplund became mentor for the graduate students in the group. The group was called “the group of sociology of language”, and all of the students learned symbolic interactionism. However, this perspective and Mead were not dominant themes in the group; yet an interest in language, symbols and communication was common to them all.

This group formed the first organized symbolic interactionist center in Sweden. Its members developed a lot of interactionist themes in the

¹¹ I found two references to Cooley and Mead respectively, and three to Blumer. If one compares this to the sixth edition from 1988, one finds many more direct references to Cooley (9), Mead (14) and Blumer (6).

¹² Asplund said in an interview I made with him, that had not this book been in the library, his life would have been completely different!

following years. The first result of the work of the group was a textbook on symbolic interactionism called *The Sociology of Mind: An Introduction to Symbolic Interactionism*, which appeared in 1975. The book contains seven chapters. The first, called “Symbolic Interactionism: Background and Development”, contains a general history of symbolic interactionism and its place in the sociological tradition. Some meta-theoretical questions are also discussed. In the next chapter, “About Acts and Perspectives”, Mead’s *The Philosophy of the Act* is discussed, and the third chapter, “The Origin of Mind: An Interpretation of G. H. Mead’s Social Psychology” is, as the title suggests, a presentation of Mead’s theory of the development of the human mind. The fourth chapter, “The Social Psychological Functions of Language” deals with the importance of language for both individuals and society. The fifth chapter (written by me, though I never was a part of the group) is titled “Roles and Symbolic Interaction”, and analyses the difference between a structural role theory and a symbolic interactionist way of understanding social roles. The last two chapters, “Deviation” and “To Question” discusses labeling theory and the externalization process, respectively. Taken as a whole these seven chapters provides a broad picture of symbolic interactionist theory in the middle of the 1970’s in Sweden.

This book played an important role for the development of symbolic interactionism in Sweden. By help of it the perspective was spread to many generations of students and formed both teachers’ and students’ understanding of symbolic interactionism. For many years it was one of the most popular books in both undergraduate and graduate courses, and it was published in five editions. It is now a modern classic, and it was still used in several departments in Sweden up to the 1990s.¹³

Not all of the students belonging to this group chose to work with a symbolic interactionistic theoretical perspective. Some of them didn’t even finish their Ph.D., but most of them wrote some articles and papers in the symbolic interactionistic tradition. One can mention Barbro Fagerberg’s *On Vulgar Interactionism*,¹⁴ Sten Andersson’s *A Phenomenological Reading of*

¹³ In the questionnaire for the article on social psychology I asked which books in social psychology the respondents have lectured on during the last ten years (that is, the 80s). This book came on third place, and both number one and two are more “general” social psychological books (Månson, 1990, p. 12).

¹⁴ Någon fullständig referens till denna skrift har tyvärr inte kunnat spåras till referenslistan.

George Herbert Mead (1972a) and Lars-Erik Berg's *On Imitation* (1973). While Berg became the most faithful Meadian (and Asplundian) follower in Sweden, Andersson along with Bo Forsén and Gert Nilson mixed their interactionism with existentialism and dramaturgy. For one reason or another, the three were involved in conflicts with the head of the department about their dissertations. Nilson was forced to move to Lund, where Israel, who was professor, accepted his thesis, the two volumes monograph *Sociodramas: The Drama of Robbery and Hyland's Corner* (Nilsson, 1977) and *Disorder/Order: Studies of the Conditions of Love* (Nilsson, 1976).¹⁵

Nilson's disputation showed a deep cleavage in Scandinavian sociology. His opponent, Professor Dag Østerberg from Norway, was very positive to the thesis, and he concluded his opposition with the words:

The books are characterized by great richness of ideas and considerable knowledge in sociological theory. Besides, and in particular, they are very important books, written in an individual and original style, which is clear, inventive and easy. They are good and independent and well written contributions to the interpretative qualitative sociology (Lunds sociologförening, 1979, p. 14).

Another professor however made an opposition ex. auditorio, in which he completely disqualified the thesis. This professor argued that Nilson had not done any scientific work at all, and he concluded his remarks by these words:

He simply doesn't care about previous research. He is consciously unclear and vague. He makes himself a sovereign judge in methodological questions, and thinks that he can disregard simple and

¹⁵ *Sociodramas* is an analysis of two Swedish social phenomena based on Hugh Duncan's dramaturgical theory and his basic concepts order/disorder. One of the events Nilson analyze is a robbery at the National Bank at Norrmalmstorg in the centre of Stockholm in 1973, where the robber seized hostages and demanded that a very well known robber in Sweden, Clark Olofsson, should come to him. All this happened in front of TV-cameras, and 70 percent of the Swedish population was watching this drama in live broadcast. The other drama was a popular TV-show, led by one of Sweden's most famous and popular TV-personalities, Lennart Hyland. Nearly 75 percent of the Swedish people watched the program "Hyland's Corner" when it was broadcasted on Saturday evenings. Together these analyses were supposed to bring an answer to the question: "What is the meaning of Sweden?"

basic rules of method. Nilson's work thus implies a conscious provocation against established scientific norms, which all are neglected. If one should approve such a dissertation, one should also deny oneself the possibility to continue to stipulate any scientific demands. In the future, any aphoristic essay would be accepted for a doctor's degree in sociology (Lunds sociologförening, 1979, p. 18).

At the same time there was a long debate in the daily press in Sweden about social science in which Nilson's thesis was taken as an example of bad science or even not being science at all. As a consequence, Nilson left the academic world and started a publishing company. His company, "The Raven", soon became one of the largest "free" publishing company houses in Sweden. Nilson has published a lot of "soft data" social science, including works of Asplund, Andersson, Berg and Forsén. If one should look for a center for symbolic interactionism in Sweden, The Raven is undoubtedly the place to look.¹⁶

After trying some other manuscripts, Andersson at last defended a dissertation with success in 1977.¹⁷ Both in the proceeding book, *Freud, Reich and the Oppressed Sexuality* (1975) and in the monograph, *Existence and Sexuality: An Interactionist Interpretation of Psycho-Analysis* (1977a) Andersson reinterprets two of Freud's famous case studies, "Little Hans" and "the Wolf Man", by way of interactionist and existentialist theory. Forsén also finally took his doctoral degree in 1978 with a book called *Critique of the Role Theory* (Forsén, 1978), in which he criticized structural

¹⁶ Nilson has also published a lot of books, written by himself on The Raven, about interesting people and thoughtful analyses in a way which puts him on the border between hermeneutic social science and literature, e.g., *The Builder Ludwig II of Bayern* (1987), *Between Lilac and Bird Cherry* (1992), *Streams of Love* (1999), *One, Two, Three: The Basis Figures of Social Life* (2008), *Social Inventions* (2011c), *Square, Circle, Triangle* (2011a), and *Hotel Nya* (2011b). He has also under pseudonym Yvonne Savy published *Venezia, my loved one* (2004), *The Art Currier* (2006) and *The Secret Island* (2011).

¹⁷ Before that Andersson had written a book on Weber, called *As If: A Sketch to a Portrait* (Andersson, 1977b) which was called "the best thing that has been written in the history of Scandinavian sociology" by his mentor, professor Dag Østerberg in Oslo. But the head of the department of sociology in Gothenburg didn't accept it as a dissertation. The title *As If* means that according to Andersson, Weber only lived "as if" he lived. It is a kind of an existential portrait of Weber, where his basic way to relate to the world was impotency. Weber was, according to Andersson, impotent in his science, in his social and family relations and also sexually.

role theory from the perspective of dramaturgical analysis and existentialism. Forsén argues that structural role theory is idealistic and incapable of handling conflicts and critique. While Forsén continued his academic career as a teacher and researcher at the department of social work in Gothenburg, Andersson left the university. For some years he was a successful advertising expert. But both before and after this, he has been working as a translator and has also published several research reports and books.¹⁸ In his last book, *About the Borders of Science* (2004) Andersson tries to elaborate an interpersonal theory of schizophrenia, and criticizes a biological and psychological perspective of the phenomenon. Because of his fluent writing, Andersson's books have been very popular among students and laymen, and he is undoubtedly one of the most important popularizer of symbolic interactionism in Sweden, although in his perspective, symbolic interactionism is mixed with hermeneutics, phenomenology and existentialism. In 2012 he plans to publish a biography about Ludwig Wittgenstein.

These three members of the original group of sociology of language have now all abandoned their active interest in symbolic interactionism. A fourth member, Lars-Erik Berg, is still working in the tradition. Berg has systematically developed symbolic interactionist theory, especially that of Mead.¹⁹ One of his masterpieces up to now is his dissertation, *The Birth of Man: A Social Psychological Discussion about G. H. Mead and J. Piaget* (Berg, 1976). This book includes a deep and thorough discussion and analysis of Mead's basic concepts, from gesture, significant symbol, attitude, and role, to "I" and "me", play and game, and the generalized other. Berg's interpretation of Mead's theory is influenced by Asplund's classical chapter on Mead but Berg goes further and succeeds in making a whole and coherent theory out of Mead's texts (mostly *Mind, Self and Society*). The book also includes a comparison of Mead and Jean Piaget. Berg argues that although there are some basic differences between the two, there are

¹⁸ One can mention titles like *I and You: A Study in the Social Psychology of Intersubjectivity* (1972b); *About Art and Science* (1974a); *The Sociology of Orgasm* (1974b); *Positivism contra Hermeneutics* (1979); *The Roles of Food* (1980b); and *Double Messages* (1980a); *Luggage: Conversations with Nordic Social Scientists* (1983); *Between Humans and Things* (1985); *The Philosophy of Feelings* (1992), *About the Borders of Science: Social Philosophical Contemplations* (2004), to give a brief idea of what his writings are about.

¹⁹ See for example *On Imitation* (Berg, 1973) and *The Playing Man* (Berg, 1992).

also basic similarities. For example, when Berg analyses Mead's concepts "I" and "me" and Piaget's concepts of assimilation and accommodation, he finds great similarities, "in spite of the fact that Piaget also uses them on the level of unconsciousness" (Berg, 1976, p. 177). Berg's own point of view can best be described by a longer quotation from his book:

In both Mead and Piaget, we find a dialectic stream of thought. In Mead, man's acts (including thoughts) cannot be understood apart from the society in which they develop. The "I" continually transcends society (and societal man), thereby changing both society and man, but they do so, only because the societal dialogue goes on inside man, that is, because the "I" has a socially recognized "me" to take into recognition. The "I" brings objects of meaning and consciousness into the limelight, but only on the basis of the "me", which expands as a consequence of the new intellectual objects carried by the "I". But the "me" at the same time furnishes the ground from which the "I" operates. Thus the expanded "me" gives rise to an expanded and more comprehensive "I".

So far Mead. In Piaget we find intellectual activity being a relation between assimilation and accommodation. In assimilating, the individual takes the world as it presents itself in a given situation (including the individual's cognitive structure). In accommodating he gives way to the necessary adjustment which reality presses upon him. However, assimilation is a function of accommodation: The individual assimilates things and events in such a way that his cognitive structure (his accommodated schemata) predisposes him to do, i. e. he is subjective.

At the same time accommodation is a function of assimilation, since the individual's cognitive structure is built up out of his earlier assimilations. So, as with the "I" and "me", on the level of consciousness, in Mead, assimilation and accommodation, on the level of intellectual activity, in Piaget, make up the two poles of interaction, between which the individual has his existence as a changing and expanding social system (Berg, 1976, p. 178).

Along with Anders Boglind, Berg was very influential in the group who wrote *The Sociology of Mind*. Besides these two writers and me, the other two authors were Holger Värnlund, son of author Rudolf Värnlund, and Tom Leissner. Värnlund wrote a manuscript for his doctoral degree, titled

About Roles which contained a theoretical analysis of the role concept, but the dissertation was never accepted. Värnlund soon left the academic world, and began to work with theatre, mostly doing his father's plays. Leissner wrote *Towards Drinking* (1978) which became his doctoral thesis. It is a participant observation study of alcoholics, based on the interactionist labeling theory. Leissner left Gothenburg for a decade, but returned to the department of Social Work. Boglind became one of the most famous working life researchers in Sweden, and conducted research in collaboration with trade unions. He took his doctor's degree with the study *Collaborator and Member: Individual and Collective Rationality in Working Life* (Boglind, 1989). He is now, like Leissner, retired.

Asplund's group and the authors of *The Sociology of Mind* laid a foundation for symbolic interactionism in Sweden. The rapid success of symbolic interactionism especially at the sociological department at the University of Gothenburg in the mid-1970's presented the perspective as a main trend in Swedish sociology. Besides *The Sociology of Mind*, the works of Goffman became very popular, along with "anti-psychiatrist" Ronald Laing. When Hewitt's book *Self and Society: a symbolic interactionist social psychology* was translated to Swedish (Hewitt, 1981), it was used as a bridge between micro and macro sociology. These were the "golden days" of symbolic interactionism in Gothenburg, and all other social psychological perspectives were put aside as uninteresting and unnecessary to learn.

Rita Liljeström, former professor in sociology of family at the department, also became influenced by the symbolic interactionist tradition. In her book *Conditions of Growing Up* (Liljeström, 1973), a symbolic interactionistic perspective on the socialization processes is obvious. Liljeström writes that "*Human beings can only be understood in relation to other human beings. It is in the relation between people that the most important experiences of growing up lie*". In the chapter "The Family as a Mediator of Social Reality", Liljeström gives a long presentation of Mead's theory. This book is one of the best selling (perhaps even the best) social science books in Sweden, reprinted in more than twenty editions and translated to Finnish and Danish. For many years it was used in sociology, psychology, pedagogy as well as in education of kindergarten teachers, social workers, graduate nurses, and so on. In 1992, Liljeström published a new edition of the book with the sub-title "Twenty Years After", which is even more inspired by symbolic interactionism (Liljeström, 1992).

In Gothenburg, the symbolic interactionist perspective also became a part of a local student revolt in 1977, when the students demanded among other things “all power to the students” and “away with professors and head masters”. This revolt was different from the 1968 uprising, because it was based on subjective feelings rather than a public agenda. One group among the revolters even demanded “away with all exams and books”; they thought that they knew better than the teachers whether they had learned something or not. The symbolic interactionist perspective was not actively used during this revolt, but it provided a theoretical backdrop for student’s demands. Because of this revolt, symbolic interactionism got a bad reputation in the following years, and the student courses changed to more positivistic and ”hard fact”-sociology.

In the rest of Sweden, symbolic interactionism didn’t have the same success. In Uppsala, however, where Johan Asplund worked while writing his chapters on Mead and Cooley for *Sociological Theories*, one student who was influenced by him was Kaj Håkanson. After Asplund left Uppsala for Gothenburg, Håkanson formed a group which discussed sociological questions of “Policy of Social and Care Taking”. In this group a symbolic interactionist perspective was present, and some members of the group published books based on symbolic interactionistic theory.²⁰ Håkanson also influenced Lorentz Lyttkens, who studied in Uppsala. In the introduction to his dissertation from 1981, *Human Encounters: An Investigation into the Meaning of Interaction*, Lyttkens writes “It is above all the symbolic interactionism of George Herbert Mead which is godfather [of this work]” (Lyttkens, 1981, p. 9). Goffman is another important source of inspiration, but in general this dissertation is closer to ethnomethodology than inter-

²⁰ Most of them are oriented towards delinquency and mental illness, for example Håkanson’s own *The Lawlesses* (1969) and *Psychic Illness: Illusions and Realities* (1973), A. Boglind, A. Lundén & E. Näsman: *I; The Other – The Play about You and Me and the Social Outcast* (1973), A. Lundén & E. Näsman: *The Labeling Process: Description of the Social Outcasts’ Life Situation and Self Image* (1973) and Lars Fredén, *To Lack Opportunities: A Theoretical and Empirical Study of Depressions starting from the Social Psychology Theory of Ernest Becker*. This last book was revised for an English edition under the name *Psycho-Social Aspects of Depressions: No Way Out?* In 1982 and was also translated into French and Spanish. Later Lundén & Näsman has used an symbolic interactionist perspective in their applied research in for example *Pupils Care: To Whom’s Benefits?* (1980) and *Mama, Papa, Work: Parents and Children about the Conditions of Work* (1989).

actionism, although it is obvious that the general trend of symbolic interactionism in Sweden has influenced it.

Håkanson has continued to work in the tradition of symbolic interactionism, taken in a broad sense. His main interests are the subject/object-relation, the self and problems of knowledge. In a trilogy of books, *Double Realities* (1981), *Unknowledge and Knowledge* (1982) and *The Unseen* (1983) Håkanson has opened his scientific horizon towards what he calls “theories of wisdom”, i.e., philosophers from the Eastern cultures like J. Krishnamurti, Bhagwan Shree Rajneesh and Chögyam Trungpa. He has also to some extent been influenced by Carlos Castaneda and Tarthang Tulku, especially his *Time, Space and Knowledge*. Håkanson is at the time being professor emeritus in Uppsala, like another well-known representative for symbolic interactionism, Jan Trost. Together with Irene Levin Trost has published a widely used textbook: *Understanding everyday life – with a symbolic interactionist perspective* (Trost & Levin, 1996). Up to now, this book has been published in four editions and been widely used in undergraduate courses.

In Lund, Stockholm and Umeå symbolic interactionism was not as influential. The sociological department in Lund had in the 1970’s and beginning of the 1980’s a profile of theoretically advanced, left radical macro theory, especially in the Althusserian tradition (the department of sociology in Lund became the main center for Althusserianism in Sweden). Israel’s position as professor in Lund didn’t do much to promote symbolic interactionism there. Instead of developing interactionist social psychology, he, as an antagonist to “Stalinist” Althusserian Marxism, became involved in the philosophy of “young Marx” and the “human liberation Marxism” of Frankfurt, Praxis and Budapest schools (there were big conflicts between the Althusserians and the other Marxists schools in Lund in the 1970’s).

Broadly speaking, social psychology was not very popular in Lund. In the 1970’s, when the Marxist currents dominated sociology, social psychology (including symbolic interactionism), was regarded as both too micro and too “bourgeoisie” to be “good social science”. For example, when one graduate student tried to develop a social psychological theory and put the result in front of a seminar, he was heavily criticized. The only sociologists from Lund who can be said to have some resemblance of a symbolic interactionist perspective is Göran Dahl in his dissertation *Desires and Critic* (Dahl, 1986).

In Stockholm, several departments teach sociology and several institutes base research on sociological theory, partly due to the closeness to the governmental administration. Besides the department of sociology and the department of social work, there are also *SOFI* (the Institute of Social Research) and until some years ago *ALC* (Centre for Working Life). At the department of sociology and the other institutes, symbolic interactionism has never been a theoretical alternative to the dominating positivistic trends, and symbolic interactionism was regarded as “un-scientific” by the leading professors. One of the teachers, who at the time of my interview had been working at the department of sociology more than twenty years, even said that symbolic interactionism was “persecuted” by the staff, even though the students liked to read about it. However, social psychology in general, and symbolic interactionism in particular was a small part of the education (the students read among other books *The Sociology of Mind* and Goffman’s *Presentation of Self in Everyday life*), but these studies made little effect on the research.

Only one researcher among the Stockholm sociologists can be regarded as belonging to the symbolic interactionist tradition, the late Christina Skogsberg. In 1981, she published together with Elsa Bolin *Patient: A study of the role of the patient with the point of departure from the patient of cancer of the breast* (Bolin & Skogsberg, 1981). After she had died from that disease, her manuscript *The Self and the World Around* was published (Skogsberg, 1985). In the first book she wrote about her theoretical perspective, and she quoted this in her next book:

The sociology I learned and taught was in the beginning oriented towards the observable and the measurable. Unfortunately very much was detached from its context. The sociology in Stockholm lacked a root in social science theory. Besides the disconnected there were valuable descriptions of how the Swedish people lived, the picture of a class society forced its way. That man is a social being also became obvious, the knowledge of how language and experiences directs the perception are examples of that.

All the isolated and disconnected, but also theories which didn’t lead anywhere, drove me round and round or wrong, made me suffer – I wanted to understand.

In the middle of the 1960’s Marx entered into the picture. For me it became the introduction of a long process of learning. The Marxist

theory helped me to at last see the connections, and the things I learnt earlier could get a meaning.

Freud and psycho-analytic theory about the inner processes, the conscious and unconscious, I met as a teacher, but also in practice in psychotherapy... Marxism offered me knowledge about the societal processes; Freud about the inner psychic processes, in between there was the interplay between people and between the inner and the outer. Many have tried to combine Marxism and psycho-analytic theory. But they didn't help *me* to combine the whole. In my teaching I have worked some with symbolic interactionism, which most of all is built on the American social psychologist and philosopher G. H. Mead's theories. The symbolic interactionism regards human beings as products of man's interplay with other men. It lacks roots in both the societal and psychic processes. Without such a root, the theory cannot lead anywhere. In Marxist and psycho-analytic theory I saw the natural roots, but at the same time Mead's theory appeared as a possible bridge between Marx and Freud.²¹

In Stockholm, the symbolic interactionist influences were most notable at the department of pedagogics. Professor Arne Trankell introduced anti-positivistic ideas in the middle of the 1960's, and some of the graduate students began to study interactionism, hermeneutics and existentialism. Both the radical critique of society and the anti-positivistic traits of the theory, which followed in the tracks of the student revolt, were much more influential at this department than at the department of sociology in Stockholm. This resulted in dissertations like Charles Westin's *Existence and Identity: Problem of Immigrants Illustrated by Immigrants in Trouble* (Westin, 1973), Per-Johan Ödman's *A School's Progress and Decline: The Development in a Gypsies School in Årsta* (Ödman, 1972) and Kjell-Åke Johansson's *When the Doctor has finished his Work: A Study of the Conditions of Life for Grown Ups who got Defective Vision* (Johansson, 1974). Ödman also published a classic book on hermeneutics in Sweden *Interpretation, Understanding, Knowledge: Hermeneutics in Theory and Practice* some years later (Ödman, 1979).

At the department of sociology in Umeå finally there are, as in Lund and Stockholm, few tracks of symbolic interactionism. Living in the north of Sweden, with its specific problems of a thinly populated area, the

²¹ Bolin and Skogsberg (1981, pp. 13f.); Skogsberg (1985, pp. 19f.).

sociologists in Umeå have conducted much research on labor market problems and migration processes. In the middle of the 1970's, there were some discussions which involved a symbolic interactionist perspective, in the general anti-positivistic and anti-Parsonian trend. Both Lund and Umeå became radicalized in the 1970's (Stockholm not at all), but in Lund the sociologists were more theoretical, and in Umeå they were more empirical. When the department in Umeå decided to have more social psychology, Kjell Törnblom from Gothenburg was employed. Törnblom is not a symbolic interactionist. He has worked in the social psychological tradition of distributive justice, and was many years professor at the University of Colorado at Denver and until his retirement he worked at University of Skövde.

To summarize one can say that symbolic interactionism had a breakthrough in Sweden in the 1970's, but also that this breakthrough differed at the sociological departments in Sweden. But even at the departments where symbolic interactionism never became a dominating perspective, it was more or less important in undergraduate courses and in general scientific discussions. Teachers and researchers at the departments of sociology learned symbolic interactionism as a part of their education, even if they never became experts or based their research on the perspective. This is confirmed by the answers to a questionnaire I sent out for an article on social psychology. When asked about which perspective the respondent found basic in social psychology, nearly half of the respondents answered "symbolic interactionism", "interactionism" or "Mead". There was a difference between psychologists, where only little more than 25 percent answered symbolic interactionism, and sociologists, where nearly 60 percent answered the same.²² This result is partly due to the position of Johan Asplund in Sweden, who won an easy victory on the question "Which Swedish social psychologist do you know most?" More than 75 percent of the sociologist answered "Johan Asplund". Asplund is without doubt the most famous social psychologist in Sweden (some even wrote that he is the only one), and because he is connected with symbolic interactionism, this perspective also is generally known.

²² Ibid, p. 13f. Among other perspectives "American experimental social psychology" and "psycho-analysis" came on the second and third place, while "exchange theory", "behaviourism", "role theory", "cognitive social psychology" etc. came much later.

Johan Asplund and Swedish symbolic interactionism

In 1962 *The Swedish Sociological Association* was founded. Two years later, in 1964, the association began to publish a journal called *Sociological Research*.²³ Johan Asplund was chosen as the journal's first editor. He also wrote some important articles to be published in the journal in the years to come.

In the first issue of *Sociological Research* in 1966 Hans Zetterberg published an influential article called "Traditions and Possibilities in Nordic Sociology" (Zetterberg, 1966). Zetterberg criticized the orientation towards hard-data sociology in Nordic sociology, and pleaded for a soft-data orientation. In the next issue, Asplund published an article, "Aubert and the soft-data sociology" (Asplund, 1966) which is a review of the Norwegian sociologist Wilhelm Aubert's book *The Hidden Society*, as well as a plea for "both theoretical and empirical soft sociology, which [up to now] can be said to have been homeless in Sweden" (Asplund, 1966, p. 97).

In June the same year, a discussion of the possibilities for "soft-data sociology" took place between sociologists and culture personalities at the sociological department at the University of Uppsala. In a following issue of *Sociological Research* some of the participant's addresses are included.²⁴ The debate on hard- and soft-data sociology continued in some articles, and in 1968 another debate, related to the first, started. Two articles, written by Asplund, "About Value Neutrality in Science" (1968a) and "The Value Relevance of the Symbolic Interactionism" (1969) started the debate.

In the first article, Asplund discusses the general problem of the relation between values and social scientific research. In the second article he discusses the problem specifically in relation to symbolic interactionism. Asplund argues that symbolic interactionism is a *value neutral* theory, but at the same time *value relevant*, meaning that the theory in itself is not built on value concepts and that its proposition can be empirically tested, but that its 'value neutral thesis intervenes in a number problem areas, which we cannot help to value, and where the art of our values are dependent of how the symbolic interactionism describes the character and nature of the social behavior" (Asplund, 1969, pp. 5f.). Starting from Cooley's expression "Self

²³ In Swedish: *Sociologisk Forskning*.

²⁴ For example Sten Johansson: "Max Weber as a Soft-data Sociologist" and Johan Asplund: "A Free Interpretation of Max Weber's thesis about Protestantism and Capitalism".

and other do not exist as mutually exclusive social facts”, Asplund gives some examples of what this relational point of view of identity can tell us about oppression, mental illness, advertisement, race relations and language expressions. His main argument is that these types of relations, often are characterized by what he calls an “asymmetrical role taking”, that is that, “We can take the role of such a person, but the person doesn’t take our role” (Asplund, 1969, p. 22).

These two debates on “soft-data” and “value relevance” did much to promote the understanding and help the break-through of symbolic interactionism in Sweden. Firstly, because Asplund was identified with and became a leading spokesman for symbolic interactionistic theory, the discussion on hard- and soft data was associated with a growing interest for symbolic interactionism. Hermeneutics, phenomenology and existentialism were seen as kindred to symbolic interactionism, and symbolic interactionism became kind of a “paradigm” for anti-positivistic and anti-structuralist trends in Swedish sociology.

Secondly, in the debate on the possibility of “objective, value-free science”, which some young radical Marxists denied, Asplund and other symbolic interactionists claimed a scientific status for their theory. This meant that they didn’t put themselves outside the scientific community, and very few argued that symbolic interactionism lied outside social science in Sweden. It was not so much the symbolic interactionistic tradition that later would cause troubles for Andersson’s and Nilson’s dissertations, but rather their existentialistic and dramaturgical influences.²⁵

Thirdly, the fact that Asplund was an important member of *the Swedish Sociological Association* during its first years did much to promote symbolic interactionism in Sweden at this time. One can add that Asplund, and several of his students wrote in a personal manner with very good style, which made their articles and books popular in wide circles. These factors taken together can explain the high visibility of symbolic interactionism in the 1970s and 1980s.

²⁵ Both Andersson and Nilson wrote articles included in the debate. See Andersson (1972c), which was criticized by Bjurlöf (1972) in the next number, and Nilsson (1972).

In 1970 Asplund published his third book *On Wondering about Society*.²⁶ His first two books, *Processes of Saturation* (Asplund, 1967a) and *Socially Characteristic Spaces: An Introduction to Formalization Techniques for Sociologists* (Asplund, 1968b), show very little, if any, influence of symbolic interactionism. But with *On Wondering about Society* Asplund found the style he so successfully has employed ever since. He uses an essayistic style, including many nonscientific examples in his analyses (for example detective stories and art interpretations), but he always comes back to basic and central problems in social science. In this book, he propagates, in his own way, for a sociological imagination, by way of which the scientist should use all of his interpretative capability, to “solve the riddles of social life” (many examples Asplund gives are in the form of riddles). The basic question for a social scientist is, according to Asplund, “what does this social phenomenon *mean*?”

With this book, Asplund made his reputation in wide circles. It was read in many disciplines, both inside and outside universities. It also had a good reputation among art critics,²⁷ and during the 1970’s many people read this book. Asplund himself doesn’t want his books to be translated to other languages, because, I think,²⁸ he knows that his style of writing is difficult to translate without losing the nuances.²⁹

²⁶ The title in Swedish, *Om undran inför samhället* is impossible to translate directly to English. In means to wonder, to be astonished, to reflect upon social phenomena, to ask what things in society *mean*. The title is taken from one of Carl von Linné’s books, *Om undran inför naturen* (“On Wondering about the Nature”), which is translated to English with the title *Reflections on the Study of Nature*. The Swedish titles of both Linné’s and Asplund’s book has a sense of curiosity and astonishment, in Linné a religious feeling and in Asplund a hermeneutic feeling.

²⁷ One of the hermeneutic examples in the book is an interpretation of the french artist Marcel Duchamp’s painting *La mariée mis à nu par ses célibataires, même* (The Bride Undressed by her Bachelors).

²⁸ One special thing about Asplund’s writing is that he very often puts “I think”, “As far as I understand” or “If I am right” etc in his texts. This means that he guards himself against to absolute claims of the truth, but also that he gets very personal in his writing.

²⁹ In 1985, there was a collection of short stories, *Between the Beginning and the End*, published by the Raven by the author Karl Johan Eriksson (K. J. Eriksson, 1985). This is a pseudonym, and the publishing company refuses to tell who’s behind this pseudonym. But one only has to have read some of Asplund’s book to understand that this book is Asplund’s literary début. It is, of course, impossible to prove it, but it seems likely that the rumor that says he is the author is true.

Asplund left Gothenburg in 1972 and became professor in social psychology at the University of Copenhagen. From this position he published *Introduction to Structuralism* (Asplund, 1973) and *Bertillon & Holmes* (Asplund, 1976). The first book contains a reading of the structuralist tradition and an analysis of the structure of the plays *The Union of the Young* and *A Peoples Enemy* by the Norwegian play writer Henrik Ibsen. In the second book, only 45 pages long, Asplund makes sociology of one of his great personal interests, detective stories, when analyzing *Sherlock Holmes and Alphonse Bertillon: A police officer in Paris*. Asplund analyses Bertillon and Holmes as representatives of a new middle class in the early bourgeoisie epoch. Building on Marx's concept "character mask", he concludes the book with the words "Bertillon and Holmes wore masks or were masks, middle class masks, personifications of the social, political and economical conditions of the middle class" (Asplund, 1976, p. 45).

In 1976, Asplund got a grant to analyze research about the future. When the result of his research, *Theories about the Future*, was published in 1979 he was given another grant, which resulted in one of Asplund's most widely read and discussed books, *Time, Space, Individual and Collective* (1983). During this period of time he also published eight essays in the book *Social Psychological Studies* (Asplund, 1980). All essays in this book deal in one way or another with the problem of motivation. Asplund discusses the motivational problem in Ernst Kretschmer, the Danish psychologist Franz From, William McDougall, Erving Goffman and Kenneth Burke and others. In *Theories about the Future*, which, according to Asplund, is a book about "the field of ideas, where future research and *social psychology* are crossing each other" (Asplund, 1979, p. 10), Asplund adds a historical dimension to his social psychology. He moves in time and space, and tries to relate theories of the future to the time they were developed, e.g. when he analyzes the French socialist utopian Charles Fourier from the beginning of the 19th century, Skinner's future vision from the beginning of the 20th century and the contemporary futurist Herman Kahn.

The historical dimension and the movement in time and space from a symbolic interactionistic perspective are even more obvious in *Time, Space, Individual and Collective*. Here Asplund discusses the changing of people's identities and their relations to the collective in different phases of history. He uses, among other things, Emmanuel Le Roy Ladurie's book *Montaillou: Cathars and Catholics in a French Village* (1978) to recon-

struct the social psychology of the 14th century Frenchmen Ladorie writes about. Asplund finds among other things that the social unit in the village was not the *individual*, but the *house*. Because the individual in the modern sense has not yet been formed, Asplund says that “For my part, I think, that the house in Montaillou was immaterial. I think it represented the social psychological form of the middle age mountain village. The house was a symbol for internal relations between psyche and society.” (Asplund, 1983, p. 92).

Asplund also presents a definition of social psychology in this book. It is worth quoting, since it is very influential in Swedish sociology:³⁰

I became professor in social psychology at the University of Copenhagen without really knowing what social psychology was all about. My subject looked like an intersection of sociology and psychology. A superfluous bastard? Psychology is the science about the soul, while sociology is the science about comradeship (*socius*= comrade, confederate), but what is social psychology as science about?

Since then I think I have some ideas of what the answer is likely to be. This idea of an answer is associated with a feeling of evidence, which accompany what we find to lie in open daylight. Social psychology, of course, is the science about the relation *between* the soul and comradeship.

“Soul” and “comradeship” are words, which nowadays are generally used only by curators and scouts. “Soul” and “comradeship” are words of seriousness, which both aim at something immaterial. Because of this, their use under the prevailing conditions can appear doubtful. But “soul” and “comradeship” can be transposed to more current expressions, namely “individual” and “society”. Accordingly, social psychology is the science about the relation between the individual and society. (Asplund, 1983, p. 48).

When Asplund received yet another grant he left Copenhagen and settled down in a little village not far from Lund. In 1984 he published a collection of essays called *An Untuned Piano is Gruesome*, in which he among other things writes about another of his personal interests, athletics, and presents a

³⁰ In a questionnaire for my article on social psychology in Sweden, I asked the respondents to define the science of social psychology. Most sociologists quoted in one form or another Asplund’s definition, and most psychologists used Gordon Allports famous definition from *The Handbook of Social Psychology*.

personal portrait of Joachim Israel.³¹ He also returns to his favorite detective stories in three essays, and provides a mean (and perhaps true) description of a scientific conference. His introductory words in this essay called “The Ghost Sonata”, is worth quoting:

A scientific conference is a monster. It doesn't matter if the conference is big or small, interdisciplinary or not. The worst conferences are the big meetings in the framework of only one discipline, for example the world congresses in sociology, but I would like to argue that it is the idea of conferences in itself, independent of the size of the real conferences or other qualities, which is monstrous (Asplund, 1984, p. 132).

In 1985 Asplund got a personal professorship in sociology of culture which was placed at the department of sociology in Lund. This meant that he became very independent, and that he was able to choose to study and write about whatever he wanted. Asplund was extremely productive in the following twenty years, publishing many books.³²

Asplund's masterpiece in his development of symbolic interactionistic theory up to date is, without doubt, *The Elementary Forms of Social Life* (1987). This book is both widely read and used in undergraduate courses in Sweden.³³ In this book, Asplund partly leaves his essayistic style in trying to

³¹ In 1985 Asplund published a chapter in a volume in honor of Joachim Israel (*To Joachim: A Festschrift (Till Joachim: En vänbok*, 1985). In 2008 Asplund also published a chapter in a book dedicated to Horace Engdahl, former secretary of the Swedish Academy (Asplund, 2008). In between, in 1997, Asplund got “his own” book of honor: *The Pendulum of vision: Festschrift to Johan Asplund* (Isenberg & Oddner, 1997).

³² *On Ceremonies of Greetings, Micro Power and Unsocial Talkativeness* (1987), *Rivals and Scapegoats* (1989), *Essays about Gemeinschaft and Gesellschaft* (1991), *The Big Cities and the Fortean Life* (1992), *The Linguistic Form of the Thesis* (2002a), *Through the Head: The Social Psychology of Problem Solving* (2002b), *How Does the Thunder Sounds? A Preliminary Study towards a Theory of Science* (2003), *About Raymond Chamblor* (2004), and lastly, at least up to now, *The Sociality of the Mouth and other Essays* (2006).

³³ Even now, twenty-four years after its publication, the book is used in several university courses, and around 600-700 copies is sold every year (information from the publish company). As Björn Eriksson notices in a critical discussion of the book, “On the one hand, his books are probably the most widely read of all Swedish sociological works – generations of students had been brought up with *Det sociala livets elementära former*. On the other hand, none of his books have been subject to ordinary critical scrutiny.” Eriksson means that Asplund has

build a general theory of the basic processes in social life by way of the concept of “social responsivity” or “responsive sociability”. He also uses his theory to analyze a much discussed contemporary phenomenon: *Burnout*. According to Asplund, this phenomenon is caused not by too much emotional involvement, but by too little! He uses the concept of abstract sociality to show that the problem behind the existence of burnout is that “the social responsivity disappears, is turned to its opposite and becomes asocial responsivity” (Johan Asplund, 1987, p. 150). Building on his theory Asplund also reinterprets some important social psychological experiments in which he detects other social processes behind the results than is usually understood.

The two following books are based on the concept “social responsivity”, which according to Asplund himself, is “inspired by George Herbert Mead’s social psychological system. It is a free interpretation of and an attempt to further develop what Mead calls ‘conversations of gestures’ and ‘taking the role of the other’. I have tried to develop or lay a foundation for a ‘social psychology of the response’” (Asplund, 1989, p. 16). Asplund analyses many everyday situations and behavior with this concept and it’s opposite, “asocial responsiveness”. Some examples of the later can be found in situations as if somebody stops to say hello to his neighbor, if someone is sour, or when a person talks so much that he or she becomes what Asplund calls “asocial talkative”. Asplund touches upon the French anthropologist and literary critic René Girard and his theory about the origin and meaning of human culture. Asplund is critical of Girard’s claims that his theory possesses the whole truth and nothing but the truth. However, Asplund argues that Girard’s theory of the mimetic desire and scapegoats can be used to analyze some concrete social phenomenon, and he demonstrates this in an analysis of the rise of the Olympic Games in Athens in 1896.

Essays on Gemeinschaft and Gesellschaft (1991) are an analysis of Tönnies’ famous concepts from Asplund’s symbolic interactionist point of view. In one chapter he also analyses the case of Kitty Genovese, and the research on unhelplessness Latané and Darley published in *The Unresponsive Bystander: Why Doesn’t He Help?* (1970). Asplund is critical

”turned into a mythical figure, and this position... has placed him outside the realms of *normal* scientific patterns of Swedish sociology”(B. Eriksson, 2005, p. 284).

of their *homo economicus* model, and argues that his theory of social responsibility is better suited to explain their findings.

In several of his later books Asplund discusses problems close to scientific and academic work, e.g., in an analysis of Émile Durkheim's book *The Rules of Sociological Method* Asplund argues that the book is "like the whole of Durkheim's life work that it never allows a little smile. The question is if Durkheim could smile himself." (Asplund, 2002a, p. 78). Asplund also uses one of his favorite concepts – the metaphor – and insists that Durkheim "must be read metaphorically" (Asplund, 2002a, p. 80). In *Through the Head* Asplund discusses, among other things, cognitive psychology and the art of problem solving, artificial intelligence, different brain teasers, chess and Erik Gustaf Geijer.³⁴ With the help of Geijer's "psychology of personality" (which is social psychology, according to Asplund) the basis of the human existence and the different problems he has discussed in this book (and, I think, in nearly all of his books), can be understood in a quotation from Geijer "No you – no I" (Asplund, 2002b, p. 140). This might be the most basic of all symbolic interactionists premises and has a long history that dates back to the German philosopher Friedrich Heinrich Jacobi's words "Ohne Du ist das Ich unmöglich... Ohne Du kein Ich" (Asplund, 2002b).

In the "preliminary study" with the provoking title "How does the Thunder Sounds?" Asplund argues for a softening of some boundaries existing in contemporary social science between, for example, art and science or engineering and science. In an analysis of the Swedish 18th century engineering genius Christopher Polhem he writes:

It seems as if it existed a linguistic usage and a way of thinking that is forgotten today which allowed you to regard art as science and science as art - as if the boundary between the one and the other was floating and unimportant. This language appears not to concentrate on the difference but on the similarity between an artistic genius and a mechanical genius (Asplund, 2003, p. 116).

³⁴ In this passage Asplund quotes Segerstedt's book *The Power of Words*: "The sociological conception of man is that she can be a reality only through relationships with other people" and says in passing that Karl Marx (according to "the outsider" Per Meurling) read Geijer in the Summer of 1843 (Asplund, 2002b, p. 139f.).

In two books Asplund touches upon one of his big interests apart from social psychology and art, which are detective stories.³⁵ In his last book he returns to his basic interests, a social psychological interactionistic perspective on humans and art, and in his typical ingenious way he analyses some famous Swedish painters and makes a short biography of the anthropologists Margaret Mead and Gregory Bateson (they were married some years). In two essays – "Shaking hands" and "The Sociality of the Mouth" – one can recognize Asplund's distinctive features: Take an ordinary phenomenon (shaking hands) and use it in an elegant analysis of interpersonal relations. How does, for example, the relations in a family change when the father one day comes home with false teeth? And what happens when a couple is invited to dinner to some friends and a bread crumb has got stuck in the corner of the husband's mouth? He doesn't notice it, but his wife sees it, and she "tries to catch her husband's attention... When she has once captured his attention she begins to behave as if she is crazy. Her head shakes and nods, one hand goes up and falls down, she opens her eyes and then immediately look away"(Asplund, 2006, p. 72). In this book Asplund also starts to write about his Finnish and Swedish-Finnish background (he moved to Sweden when he was fourteen years old) and about the complications of being bilingual.

With this brief description of some of Asplund's books, I hope I have done some justice to his specific and very original social psychological imagination. If one sees all the books together, it seems plausible to characterize them as a continued wrestling with a basic fact of social life: the human sociability. Asplund never collects data in statistical or mathematical forms. Instead he takes a lot of examples from everyday life, from art, novels and from other scientists' research. He always tries to reinterpret both scientific findings (not least from the history of experimental social psychology) and an everyday understanding of human beings and human life. In this he is very consistent, and although his style of writing is essayistic, he always returns to this problem of the basic nature of social life. He writes in a literary style, combined with an analytical wrestling with the problem he has chosen to discuss, to carry through the analysis "to the bitter end". The reader gets a strong impression that

³⁵ Asplund 1976 & Asplund 2004. Asplund is an Honorary member of the Swedish Crime Academy.

Asplund really wants to understand how human beings are, how the social interaction works and how he can explain his ideas in an understandable way. In a quotation Asplund defines what a scientist is and the basic attitude of a scientist, a definition that could be seen as his own policy statement.

A scientist is a person who is filled by a zeal to explain, to convey a better understanding, and if he can't make himself understood, he must ask if he himself knew what he believed to convey... It is not about linguistic style or narrative art (although they are important), but about the basic scientific attitude. This is not to mystify, but to demystify, it is not esoteric but exoteric, it is always, as long as possible, "demonstrative" ie. clearly displaying. Its highest stage is "childishly simple" (Asplund, 2003, p. 101f.)

On Asplunds work

Asplund is without doubt the most influential symbolic interactionist in Swedish sociology which has lead to some interpretations and discussions of his work. In an analysis of Asplund's writings Berg divides Asplund's authorship into three phases. The first phase starts with Asplund's first book and ends with *Theories about the Future* (Asplund, 1979). The second phase starts with the publication of *Social Psychological Studies* and ends with the book *Time, Space, Individual and Collective* (Asplund, 1983). The third, and latest, phase begins with *The Elementary Forms of Social Life* (Johan Asplund, 1987) and according to Berg Asplund is still in this phase (Berg, 1990, p. 65). It is a good periodization, because in and after *Elementary Forms of Social Life* Asplund can use a basic concept. Where a lot of Asplund's analyses before were rhapsodic, essayistic and collage-like, they later have a substantial theory and concepts to return to and to develop. It is only after Asplund found (or constructed) his basic concepts that he was able to fully develop his symbolic interactionist view of social phenomenon. A word about his basic concepts is, therefore, in order here.

Firstly, what is social responsibility? Asplund never gives a simple and exact definition of the concept, but in *Elementary Forms...* and later books he tries to develop it. Asplund says that he, like Homans, wants to develop a social psychological theory, which is based on as few concepts as possible. In the beginning of the book, he gives a first idea of the concept:

It seems to me that it would be possible to build a general social psychological theory with only two concepts as its basic elements. These concepts I call “sociability” respectively “responsivity”. It is, however, the combination of the two concepts which will be in the centre of the theory: “social responsivity” or “responsive sociability”... “Sociability” comes from *socialis* [Latin], which means social. *Respondere* means to answer.

Let this sink into your mind: The theory that will be developed from now on deals with the sociability of human beings and with their inclination to “answer” when question are asked to them. This responsivity is so strong that human beings often ask question only to get the possibility to answer (Johan Asplund, 1987, p. 29).

Social responsivity is thus a basic quality in both individual and societal life. This is, of course, natural, because in the symbolic interactionist tradition, the individual and the social can only analytically be separated from each other. The theory implies that human beings do not respond to each other only for instrumental reasons, to say or show something, to give or get something, or to calculate costs and benefits. To be human is to be socially responsive for its own sake. But this social responsivity has its antithetical concept: “unsocial responslessness”. Asplund writes about his two basic concepts and their relation to each other:

Two (or more) persons are socially responsive, when they in the frame of an ongoing process or sequence of behavior take notices of each other, and one person’s behavior is a true response of the other person’s behavior – and vice versa in an ongoing exchange play. The social responsive behavior is also characterized by “role-taking”. One can *anticipate* the other’s behavior and, so to say, perform the behavior in place of the other part. One can also complete a behavior that the other only has initiated. Thus, you do what I should have done, and vice versa... The opposite to social responsivity is, of course, *asocial responslessness*. Concerning the elementary forms of social life, I have tried to discern a dialectic relation between social responsivity and asocial responslessness. When the social responsivity is absolute or universally prevailing, I talk about a “responsorium”. In the frame of a responsorium, there are no elements of asocial responslessness, but to all that falls outside the responsorium, the persons involved behave asocially responsless (Johan Asplund, 1987, p. 10f).

Another important concept in Asplund's theory is *abstract sociability*. According to Asplund this concept refers to "pure sociability, the sociability as such" (Johan Asplund, 1987, p. 152). Parallel to Adam Smith's discovery of abstract labor, Asplund means that the sociological classics, especially Durkheim, founded the new science on this discovery (Asplund doesn't refer to Smith himself). When Durkheim talks about "social facts" existing outside the concrete individual, and that society has an existence *sui generis*, he, according to Asplund, talks about abstract sociability. In his analysis of suicide, Durkheim doesn't ask any question about the concrete persons who kill themselves. He only sees abstract social creatures, living in abstract societal conditions.

This abstract sociability is a result of the concrete historical societal development. Asplund further analyzes the development of abstract individualism, and its counterpart abstract sociability, in history. He means that the "history of social psychology to a great extent is the history of the changing between abstract individualism and abstract sociologism"(Johan Asplund, 1987, p. 46). The historical development has led to societal conditions in which people meet, talk and have relations which are based on a lack of interest for each other as concrete individuals. We meet each other in social positions and play our roles. And it is "the sociologists who have taught us to talk about roles, and the concept of role refer to the abstract sociability... In the pre-industrial society people were devoted to their work, but they didn't play any roles. Today we are devoted to work *and* play roles" (Johan Asplund, 1987, p. 174f.).³⁶

Here I touch upon what Berg in his article calls Asplund's culture critique (Berg, 1990, p. 75). Of course, Asplund doesn't mean that "everything was better before", but with his theory of abstract sociability it is possible to analyze some basic problems in the sociability of the modern society.³⁷ It is also possible to relate Asplund to Jürgen Habermas' theory of

³⁶ An analysis of the differences between a structural and an interactionist conception of social roles can be found in Månson's chapter in (Berg, Boglind, Leissner, Månson, & Värnlund, 1975). For a thorough critical analysis of role theory in general, see Forsén 1978.

³⁷ In his chapter in *The Pendulum of vision* Berg use Asplund's concept "asocial loquacity" in an analysis of the social psychology of depressions: "victims of asocial loquacity should thus be affected by depression... because, at least partly, it could be conceived as a form of defense against the psychic violence that the asocial talkative is" (Isenberg & Oddner, 1997, p. 174).

communicative action, and to compare Asplund's theory of abstract sociability with Habermas' conception of how the system penetrates the life-world. Both consider how abstract systems penetrate and determine concrete social relations between human beings in the modern society. Of course, Asplund and Habermas have not elaborated the same theory, but in many ways, they are complementary.³⁸ Where Habermas relates a macro theory of the development of instrumental reason in modern systems (market and state) to a micro theory of life-world, based on communicative reason, Asplund analyses the same processes on a social psychological level. In this way Asplund *is* a social psychologist *par excellence*, and his contribution to the international development of social science is only restricted by his devotion to the Swedish language.

Symbolic interactionism outside of academia

The influence of symbolic interactionism has however also been notable in other areas of Swedish society. Here one can mention professor emeritus Bengt Börjeson, former at the department of Social Work in Umeå, then working at the Department of Social Science, Ersta Sköndal College; Ulf Linde, former professor at the Academy of Art in Stockholm and then curator at Thil's Gallery until his retirement 1997; and Lars Ahlin, a famous Swedish author. Börjeson is by profession a pedagogic, and worked many years at the "children village" Skå outside Stockholm (where also Joachim Israel worked). In several books he has developed an interactionist-existentialist perspective in the area of social work (e.g. *To Re-establish an Identity: Family Treatment at the Child Village Skå* (Börjeson, 1974a)). In the fascinating book, *Conversations with K* (Börjeson, 1974b), Börjeson discusses the problem of identity from a psychoanalytic, existentialistic and

³⁸ In an interesting analysis of the relation between intimacy and late modernity, Mjöberg discusses among others Habermas' analysis of the development of the private sphere (Mjöberg, 2011, p. 22ff.). Although her discussion is based on phenomenology, it has a flavor of symbolic interactionism, especially Asplund: "Understood in its most basic form, all people are, with Johan Asplund's words, socially bend and responsive, because it is in the human nature to be receptive and ready to respond to social stimuli of various kinds. Without this social responsiveness, we would not be human beings more than as biological beings." (Mjöberg, 2011, p. 77). In a discussion of Asplund, Eriksson makes a note of the fact that Asplund in his works "never even mention Jürgen Habermas" (B. Eriksson, 2005, p. 289).

interactionist perspective, and bases his analysis on a long and deep interview with “K”, a 27 years old woman.

Linde, who is also a jazz musician and a member of the Swedish Academy, has in several books about art used a symbolic interactionist inspired perspective,³⁹ perhaps most clearly in the book *The Reconnoitier* (Linde, 1960). Ahlin (1915-1997), finally, has in a lot of novels worked with a mixture of socialistic, religious and some kind of symbolic interactionist problems, even in his early work *Tåbb with the Manifest* (Ahlin, 1943).⁴⁰

Of course one can mention several other authors, novels, short stories, articles, films, TV and radio programs which have some kind of symbolic interactionist perspective, because this perspective deals with basic questions like “who am I?”, “how did I become the way I am?” or “what is the nature of my relations to other people?”. In this way, symbolic interactionism is not only a perspective and a tradition in social science. It is also a part of the self-reflecting modern experience of the modern world. That is why it in the end is impossible to trace the total influence of this theoretical tradition in society, because this influence can be seen not only in theoretical and empirical research, but also in the minds of thousands and thousands of undergraduate and graduate students, of the readers of journals and newspapers, TV-watchers and radio listeners, who all in one way or another have come in contact with symbolic interactionist thoughts. Thus, on the one hand, the history and existence of symbolic interactionism up to the 1990s was limited to a handful of people in Sweden, but on the other hand it was a part of many people’s self-consciousness and world view. This is a most interesting question about how the symbolic interactionist tradition, through its representatives, has spread into modern culture.

³⁹ Asplund, who is a personal friend of Linde, uses Linde’s analysis of Marcel Duchamp’s painting *La mariée mis à nu par ses célibataires, même* in his own *On Wondering About Society*.

⁴⁰ In *The Pendulum of vision* authors in the cultural and academic elite in Scandinavia bring their tribute to Asplund. It is a mixture of humanistic, social scientific and fictive writers who present their views of Asplund, who according to the famous Swedish author Henning Mankell in a chapter with a title that is paraphrasing Asplund’s way of writing – “Does Asplund play curling?” – is a “humanistic freethinker” (Isenberg & Oddner, 1997, p. 202).

The future of symbolic interactionism in Sweden

As is shown in this text, the history and existence of symbolic interactionism in Sweden has not been particularly influential when it comes to the total history of social science. Symbolic interactionism was formed as a theoretical tradition in the 1960's and 1970's, and Mead and Cooley are regarded as the great classics.⁴¹ Special personalities have played a great role in the development of symbolic interactionism, maybe due to the small size of the country. Moreover, many Swedish symbolic interactionists belongs to an anti-positivistic and anti-structuralist current in Swedish social science. In this, I think, they have played a similar role as their counterparts in other countries. On the one hand, few social scientists in Sweden nowadays base themselves solely on an interactionist perspective in their empirical research, but as an alternative theoretical perspective to both positivism and structural functionalism, the perspective has played – and will continue to play in the new century – a great role. Many undergraduate students' compositions have been and will be inspired by the perspective, and graduate and doctoral theses, both inside and outside sociology, have been and will be inspired by this tradition.⁴² But on the other hand, as this text tries to show, there are few researchers in Sweden who can be said to be completely working in the tradition of symbolic interactionism. If one has very strong rules, one can say that it is only Johan Asplund and Lars-Erik Berg who are pure and important representatives of symbolic interactionism in Sweden today. The prospect for symbolic interactionism in the future can best be understood in its role as a general social psychological perspective

⁴¹ Both Cooley (1981) and Mead (1934/1976) are translated into Swedish.

⁴² As examples from different periods one can mention Birgitta Månson's composition in sociology from 1969, *The Invisible Child*, which is a symbolic interactionistic analysis of the Finnish author Tove Jansson's book with the same name, Jim Kemeny's doctoral thesis *An Interactionist Approach to Macro Sociology* from 1976, the doctoral thesis *To Mould Men: On the quality of existentially-oriented activities – a discussion in the spirit of George Herbert Mead* by the theologian Karl Geyer from 1989, *What or who? A pedagogical reconstruction of G. H. Mead's theory of human intersubjectivity* (von Wright, 2000), *S(t)imulering av social psykologi: G. H. Mead and the reality of the social object* (Westlund, 2003) and *The enabling or limiting interaction: A Symbolic Interactionist Analysis of DAMP/ADHD* (Lundin, 2005).

that will continue to be influential, but which will not have a lot of “pure” researchers.⁴³

However, during the years that have passed since this text was first written, a new generation of sociologists inspired by symbolic interactionism has developed. In Örebro University a neo-meadian society was founded by Emma Engdahl, Moira von Wright and Elin Lundin (now Thunman). Both in Örebro and in Lund several theses has been written based on the theories of G. H. Mead since year 2000. The story of this generation is however another story which must be written another time.

References

- Ahlin, Lars (1943). *Täbb med manifestet*. Stockholm: Tidens förlag.
- Andersson, Sten. (1972a). *En fenomenologisk läsning av George H. Mead: Eller varför verkligheten är verklig och inte ett skådespel*. Forskningsrapport, (20). Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Andersson, Sten. (1972b). Jag och du: En studie i intersubjektivitetens socialpsykologi. *Forskningsrapport nr. 25*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Andersson, Sten. (1972c). "Några anteckningar om begreppet socialitet". *Sociologisk Forskning* (11), 58-69.

⁴³ These facts give Asplund and Berg a special place in the history of symbolic interactionism, which I hope this chapter has shown. However, they also give Asplund a special position inside the Swedish sociological community. According to Eriksson, "A person like Asplund – given his considerable production, and given the special qualities that characterize his *œuvre* – can't remain a person. He is transformed into a very special kind of *position*, providing a set of standards... The position of Johan Asplund... is, above all, a position with a unique set of rights. One of them is the liberty to relate very freely indeed to the authors he discusses... Another right tied to Asplund's position is the liberty to evade normal scientific duties such as clearly stating the aim of your inquiry, discussing methodological issues, and locating the research frontier, etc. We would expect from a normal scientific treatise a discussion of what it attempts to achieve, how to get there, and whether in fact we in fact got there. If you allow yourself to dodge these issues it is hard to maintain the claim that you belong to science." (B. Eriksson, 2005, p. 290). What Eriksson points at here is that Asplund is a "rare bird" in the Swedish sociological garden, and together with the fact that he also is involved in an art discourse makes his position rather far from "normal science" (in Kuhn's meaning). I even think that Asplund intentional tries to avoid being "a normal scientist"!

- Andersson, Sten. (1974a). *Om konst och vetenskap: Forskningsrapport nr. 32*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs Universitet.
- Andersson, Sten. (1974b). *Orgasmens sociologi: Om Sigmund Freud och Wilhelm Reich. Forskningsrapport. nr 33*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Andersson, Sten. (1975). *Freud, Reich och den förtryckta sexualiteten*. Stockholm: Verdandi debatt/Prisma.
- Andersson, Sten. (1977a). *Existens och sexualitet: En interaktionistisk tolkning av psykoanalysen (Vol. 14)*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Andersson, Sten. (1977b). *Som om: Skiss till ett porträtt av Max Weber*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Andersson, Sten. (1979). *Positivism kontra hermeneutik*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Andersson, Sten. (1980a). *Dubbla budskap: Socialpsykologiskt perspektiv på schizofreni*. Stockholm: AWE/Gebers.
- Andersson, Sten. (1980b). *Matens roller: Sociologisk gastronomi*. Stockholm: AWE/Geber.
- Andersson, Sten. (1983). *Resgods: Samtal med nordiska samhällsvetare*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Andersson, Sten. (1992). *Känslornas filosofi*. Stockholm: Symposion.
- Andersson, Sten. (2004). *Om vetenskapens gränser: Socialfilosofiska betraktelser*. Göteborg: Daidalos.
- Asplund, Johan. (1965). *Attityders struktur och föränderlighet: En teoretisk studie*. Uppsala: Sociologiska institutionen, Uppsala universitet.
- Asplund, Johan. (1966). "Aubert och mjukdatasociologin". *Sociologisk Forskning*(3), 96-104.
- Asplund, Johan. (1967a). *Om mättnadsprocesser*. Uppsala: Argos.
- Asplund, Johan. (1968a). "Om värdeneutralitet i vetenskapen". *Sociologisk Forskning*(5), 245-263.
- Asplund, Johan. (1968b). *Sociala egenskapsrymder: En introduktion till formaliseringsteknik för sociologer*. Uppsala: Argos.
- Asplund, Johan. (1969). "Den symboliska interaktionismens värderrelevans". *Sociologisk Forskning*(6), 1-26.
- Asplund, Johan. (1970). *Om undran inför samhället*. Lund: Argos.
- Asplund, Johan. (1973). *Inledning till strukturalismen*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

- Asplund, Johan. (1976). *Bertillon & Holmes*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (1979). *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber.
- Asplund, Johan. (1980). *Socialpsykologiska studier*. Stockholm: AWE/Geber.
- Asplund, Johan. (1983). *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber.
- Asplund, Johan. (1984). *Ett ostämt piano är hemskt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (1989). *Rivaler och syndabockar*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (1991). *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (2003). *Hur låter åskan?* Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (2004). *Angående Raymond Chandler*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (2006). *Munnens socialitet och andra essäer*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan. (2008). *Fragmentmannen: Vänskrift till Horace Engdahl*. Lund: Propexus.
- Asplund, Johan (Red.). (1967b). *Sociologiska teorier: Studier i sociologins historia*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Asplund, Johan (1987). *Om hälsningsceremonier, mikromakt och asocial pratsamhet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan (1992). *Storstäderna och det forteanska livet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan (2002a). *Avhandlingens språkdräkt*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Asplund, Johan (2002b). *Genom huvudet*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berg, Lars-Erik. (1973). Om imitation. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Berg, Lars-Erik. (1975). "Medvetandets uppkomst: En tolkning av G.H. Meads socialpsykologi". In Lars-Erik Berg, Anders Boglind, Tom Leissner, Per Månson & Holger Värnlund, *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism* (pp. 43-72). Stockholm: Wahlström & Widstrand.

- Berg, Lars-Erik. (1976). *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berg, Lars-Erik. (1990). "Johan Asplunds socialpsykologi". *Sociologisk Forskning*(4), 65-77.
- Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Lars-Erik, Boglind, Anders, Leissner, Tom, Månson, Per, & Värnlund, Holger. (1975). *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Bjurlöf, Thomas (1972). "Vad menar Sten Andersson?". *Sociologisk Forskning*(11), 112-119.
- Boalt, Gunnar. (1950). *Socialpsykologi*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Boglind, Anders. (1989). *Medarbetare och medlem: Individuell och kollektiv rationalitet i arbetslivet*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Boglind, Anders, Lundén, Ann, & Näsman, Elisabet. (1973). *JAG; Den andre – spelet om dej och mej och dom utstötta. En presentation av symbolisk interaktionism och stämplingsteori*. Lund: Studentlitteratur.
- Bolin, Elsa, & Skogsberg, Christina. (1981). *Patient: En studie av patientrollen med utgångspunkt från bröstcancerpatienten*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Börjeson, Bengt. (1974a). *Att återupprätta en identitet: Familjebehandling på Barnbyn Skå*. Stenhamra: Stockholms Barnavårdsnämnd.
- Börjeson, Bengt. (1974b). *Samtal med K: En bok om identiteten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Cooley, Charles H. (1981). *Samhället och individen*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Dahl, Göran. (1986). *Begär och kritik*. Stockholm: Symposion.
- Eriksson, Björn. (2005). "Johan Asplund: Ideas and Positions". *Acta Sociologica*, 48(4), 284-291.
- Eriksson, Karl Johan (1985). *Mellan slutet och början*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Fhanér, Gunilla (Red.). (1978). *Perspektiv inom socialpsykologi: Sex bidrag*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Forsén, Bosse (1978). *Kritik av rollteorin*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

- Fredén, Lars. (1978). *Att sakna möjligheter: En teoretisk och empirisk studie av depressioner utifrån Ernest Beckers socialpsykologiska teori*. Uppsala: Uppsala universitetsbibliotek.
- Hewitt, John P. (1981). *Jaget och samhället: Socialpsykologi ur den symboliska interaktionismens perspektiv*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Håkanson, Kaj. (1969). *De laglösa: Kriminalsociologiska studier*. Stockholm: Prisma.
- Håkanson, Kaj (1973). *Psykisk sjukdom: Illusioner och realiteter*. Stockholm: Verdandi debatt/Prisma.
- Håkanson, Kaj (1981). *Dubbla verkligheter*. Stockholm: Prisma.
- Håkanson, Kaj (1982). *Ovetande och vetande*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Håkanson, Kaj (1983). *Det osedda*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Isenberg, Bo, & Oddner, Frans (Red.). (1997). *Seendets pendel: Festskrift till Johan Asplund*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Israel, Joachim. (1968). *Alienation: Från Marx till modern sociologi*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Israel, Joachim. (1979). *Om relationistisk socialpsykologi*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Israel, Joachim (1963). *Socialpsykologi: teori, problem, forskning*. Stockholm: Nordstedts.
- Johansson, Kjell-Åke. (1974). *När doktorn gjort sitt: En studie av livsvillkoren för vuxna som blivit synskadade*. Stockholm: PAN/Norstedt.
- Leissner, Tom. (1978). *Mot dryckenskap*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Liljeström, Rita (1973). *Uppväxtvillkor: Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Liljeström, Rita (1992). *Uppväxtvillkor: Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Stockholm: Publica.
- Linde, Ulf (1960). *Spejare: En essä om konst*. Stockholm: Bonniers.
- Lindesmith, Alfred R. , & Strauss, Anselm L. (1952). *Socialpsykologi*. Stockholm: KF:s bokförlag.
- Lundin, Anette. (2005). "Det möjlighetsskapande eller begränsande samspelet: En symbolisk interaktionistisk analys av DAMP/ADHD". I Bo Ekehammar & Nazar Akrami (Red.), *Proceedings of the Conference*

- on Personality, Group and Social Psychology at Stockholm University 2005* (pp. 59-70). Uppsala: Uppsala Universitet.
- Lunds Sociologförening, (1979). *Sociologi och vetenskapsteori: artiklar och debattinlägg hösten/vintern 1978-79*.
- Lyttkens, Lorentz (1981). *Människors möten: En undersökning av samspelets innebörd*. Lund: Doxa.
- Mead, George Herbert. (1934). *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert. (1934/1976). *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Mjöberg, Jessica. (2011). *Innerlighetens tid: En sociologisk undersökning av intimitet och senmodernitet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Månson, Per. (1990). "Socialpsykologin i Sverige: Resultat av en enkät". *Sociologisk Forskning*(4), 3-21.
- Nilsson, Gert. (1972). "Att se är att bli sedd I & II". *Sociologisk Forskning*(11), 7-38, 73-94.
- Nilsson, Gert. (1976). *Oordning/ordning: Studier i kärlekens villkor*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (1977). *Sociodramer: Rånardramat och Hylands hörna*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (1987). *Byggare: Ludvig II av Bayern*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (1992). *Mellan syren och hägg*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (1999). *Strömmar av kärlek*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (2008). *Ett, två, tre: Det sociala livets grundfigurer*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (2011a). *Fyrkant, cirkel, triangel*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (2011b). *Hotell nya*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Nilsson, Gert. (2011c). *Sociala uppfinningar*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Näsman, Elisabet , & Lundén, Ann (1980). *Elevvård: Till vems bästa?* Stockholm: Prisma.
- Näsman, Elisabet , & Lundén, Ann. (1989). *Mamma, pappa, jobb: Föräldrar och barn om arbetets villkor*. Stockholm: Arbetslivscentrum.

- Näsman, Elisabet, Lundén, Ann, & Boo, Cassel. (1973). *Stämpningsprocessen: Beskrivning av de utstötas livssituation och självbild*. Stockholm: Prisma.
- Segerstedt, Torgny T. (1938). *Verklighet och värde*. Lund: Argos.
- Segerstedt, Torgny T. (1944). *Ordens makt: En inledning i språkets sociologi*. Stockholm: Bokförlaget Natur och Kultur.
- Segerstedt, Torgny T. (1966). *The Nature of Social Reality: An Essay in the Epistemology of Empirical Sociology*. Stockholm/Totowa N.J: Bonniers - The Bedminster Press.
- Skogsberg, Christina. (1985). *Jaget och omvärlden: En referensram för vår psychosociala utveckling*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Sundén, Hjalmar (1959). *Religionen och rollerna: Ett psykologiskt studium av fromheten*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens bokförlag.
- Tegen, Einar (1949). *Amerikansk psykologi: Utvecklingslinjer och grundsyn*. Stockholm: Tidens förlag.
- Till Joachim: En vänbok. (1985). Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Trost, Jan, & Levin, Irene. (1996). *Att förstå vardagen. Med ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Wermlund, Sven. (1949). *Samvetets uppkomst: En socialpsykologisk studie*. Stockholm: Hugo Hebers förlag.
- Wermlund, Sven. (1951). *Människan som samhällsvarelse: Inledning till socialpsykologien*. Lund: Gleerups förlag.
- Wermlund, Sven. (1955). *Det religiösa språket*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Westin, Charles (1973). *Existens och identitet: Invandrares problem belysta av invandrare i svårigheter*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Westlund, Olle. (2003). *S(t)imulating a Social Psychology: G. H. Mead and the Reality of the Social Object*. Uppsala: Uppsala universitet.
- von Wright, Moira. (2000). *Vad eller vem?: En teoretisk rekonstruktion av G.H. Mead*. Göteborg: Daidalos.
- Zetterberg, Hans. (1966). "Traditioner och möjligheter i nordisk sociologi". *Sociologisk Forskning*, 3, 1-21.
- Ödman, Per-Johan. (1972). *Utvecklingen på zigenarskolan i Årsta läsåren 1967/68 och 1968/69*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Ödman, Per-Johan. (1979). *Tolkning, förståelse, vetande: Hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: AWE/Gebers.

Ifotspåren

Elin Thunman och Marcus Persson

Sedan slutet av 1990-talet har en ny generation ”meadianer” trätt fram i Sverige. Lars-Erik Berg har deltagit i flera av denna nya Mead-generations disputationer som Olle Westlunds, Emma Engdahls, Elin Lundins (numera Thunman) och Martin Bergs. Fri från revirtänkande har Lars-Erik ständigt uppmuntrat till interaktionistisk tillämpning och fortsatt teoriutveckling. Han har med diskussionsglädje och öppenhet axlat något av rollen av en intellektuell fadersfigur för oss i den nya generationen svenska interaktionister och engagerat debatterat våra Mead-tolkningar. Vi som skriver detta har båda skrivit varsin avhandling om Meads teori (Lundin, numera Thunman, 2004; Persson, 2007). Vi lever dessutom tillsammans. När vi för tre år sedan fick barn – Leo – framträdde ytterligare en sida av Lars-Erik som lärofader fram. Det är om den sidan vi kommer att berätta här.

När Leo föddes insåg vi snabbt hur omöjligt det var att inte betrakta sitt barn utifrån ett interaktionistiskt perspektiv och tillämpa de meadianska begreppen i alla möjliga situationer. Ett tidigt exempel på detta var när Leo var spädbarn och vi använde skötbord för att byta blöjor. Ovanför skötbordet hängde en stor gräshoppa i starka färger som grönt, rosa och orange. Gräshoppan, som var i tyg, hade stora, bulliga ögon. Den satt fast i en stålfjäder i taket, vilket medförde att ett ryck i gräshoppan fick den att svänga fram och tillbaka samtidigt som den studsade upp och ner. Leo, som vanligtvis inte var stilla särskilt långa stunder, kunde ligga länge på skötbordet, sprattla och skratta med blicken stint fäst vid gräshoppan. En dag när en av oss drog i gräshoppan och släppte den så att den skulle ”hoppa”, så sträckte Leo upp händerna och skrattade *innan* gräshoppan hade hunnit komma inom räckhåll för honom där han låg på skötbordet. Vi blev mycket begeistrade: Vår son visade tecken på ett föregripande rolltagande i relation till gräshoppan ”handling”!

Vid mejlkorrespondens några dagar senare med Lars-Erik berättade vi om denna fantastiska händelse. Han svarade att också han gett akt på sina barn under deras uppväxt, ja till och med fört en ”meadiansk dagbok” över deras jagutveckling. Det är tydligt att bland annat exemplen i hans bok *Den lekande människan* (1992) bygger på dessa anteckningar utifrån observationer och samspel med de egna barnen, särskilt äldsta dottern Ylva. Från den dagen framstod Lars-Erik som en fadersfigur i dubbel bemärkelse för oss. Han visade att det meadianska perspektivet inte bara är ett teoretiskt perspektiv utan ett praktiskt förhållningssätt till livet i stort.

I Lars-Eriks iakttagelser av sina barn återspeglar han den meadianska synen på självet som något som utvecklas i kontakten med betydelsefulla andra. Detta är en grundtanke som vi delar med honom. Och just därför framstår Leos tidiga bilintresse som ett mysterium. Med två bil- och körkortslösa föräldrar (hans betydelsefulla andra) som knappt vet skillnaden mellan en Volvo och en Ferrari är det svårt att förstå hur hans fascination för bilar uppstått. Nog har vi fått höra att ”det sitter i generna”. En svårsmält förklaring för en meadian. Vi vill hellre se bilintresset som ett exempel på hur tidigt det lilla barnet börjar internalisera inte enbart föräldrarnas utan även andra människors och samhällets attityder. Leo övertar inte enbart sina föräldrars inställning till allehanda saker. Kompisarna i kvarteret och på förskolan uppmuntrar honom dagligen till billegar. Under tyst samförstånd ger grannflickan Leo polisbilen medan hon själv tar brandbilen och så är leken igång: ”Hej, jag heter Polisbilen. Vad heter du?” säger bilarna till varandra och så kör de efter varandra längs sandlådekanten. Vuxnas uttalanden om att ”pojkar gillar bilar” uppmuntrar Leos billegar. Ofta förstärks andras utmejslande av honom som ”en pojke som gillar bilar” av att orden ackompanjeras av en present i form av en bil. Leo är vid 3-års ålder väl medveten om att han är just en pojke. Den rimliga slutsatsen han själv drar blir alltså att han borde gilla bilar. Men till saken hör att han gillar att leka med allt som lätt rör på sig: bilar, spelkulor, knappar, garnnystan, dockvagnar. I omvärldens ögon kokas ofta intresset för saker som lätt sätts i rörelse ihop till ett enda ”bilintresse”. Alla vet vi ju hur det i samtal kan vara förledande enkelt att hemfalla åt etablerade berättelser, oavsett om de stämmer helt och hållet eller inte.

Mead skulle nog ha menat att en bidragande orsak till Leos bilintresse är, som den socialt responsiva varelse han är, att manipulationen av en leksaksbil (eller som sagt andra saker som lätt sätts i rörelse) är förenad med

att snabbt och lätt sätta igång en stimuli-responskedja mellan sig själv och objektet i fråga. Här kommer vi in på ett av de områden som Lars-Eriks största forskargärningar ligger i, nämligen lekens och leksakernas betydelse för identitetsutvecklingen (Berg, 1992; Berg & Nelson, 2006). Bilarna är som levande väsen för Leo. I leken pratar han till dem som om de var människor. Han pratar också genom dem. När ”småbilarna” eller ”bäbisbilarna” pajat efter att ha krockat med varandra kommer den stora ”mamma”- eller ”pappabilen” och blåser på ”aj, aj” (skadan). ”Bra nu”, säger småbilarna och kör vidare. Efter Leos senaste läkarbesök började småbilarna dessutom hamna på sjukhus efter kollisionerna. Där blev de lysta i öronen med lampor och fick medicin. Lars-Erik skulle förmodligen förklara Leos lek i termer av ett rolltagande där de kroppsliga och materiella dimensionerna är lika närvarande som de symboliska. Eller för att låna Lars-Eriks egen berättelse om första julen efter skilsmässan från barnens mor:

Inne i släktens julprydda, ombonade röda stuga sitter vi nu. Jag dricker kaffe och pratar. Sonen gör djur av modellen, en fårfamilj med ett lamm. Han skulpterar koncentrerat och har redan uppnått god skicklighet i hantverket. Lammet sätter han stadigt på tackans rygg. ”Lammet sitter på mammafåret”, säger han. Han verkar glad. Eller lättad? Jag är uppmärksam och observerar vad han gör. Jag blir för egen del varken glad eller lättad. Jag ser ju vad han gör. Han återupprättar i symbolens form den splittrade enheten (Berg, 1992, s. 16).

Att just leken är central i det meadianska förhållningssättet till världen blev tydligt för oss när personalen på Leos förskola uttryckte viss irritation över att Leo och hans bästa kompis på förskolan ständigt imiterar varandra. Genom sina regellösa lekar störde de samlingsgenom att lägga sig raklänga bredvid varandra på golvet och rabbla samma nonsensord och skratta istället för att sitta tysta och stilla i ringen av barn. Det är visserligen begripligt att leken måste begränsas ibland, trots den uppenbara glädje som den väcker hos Leo. Någon ordning måste det ju finnas på en trång förskola med många barn och lite personal. Men vi kunde ändå inte låta bli att undra: Vad skulle Lars-Erik sagt? Att kroppsliga lekar är barnets språk? Eller att leken är helig? Någoting åt det hållet tror vi. Som framgår i nästa citat lägger Lars-Erik stor vikt vid den fria lekens betydelse för barnets konstruktion av sig själv:

Den elementära rolleken är säkert en viktig förutsättning för den vuxnes empati och igenkännande i den andre. Jag vill gå längre än så; jag är övertygad om att barnet som inte leker rollekar inte får sin chans att utveckla förmågan till kärlek, sorg och hat. Detta vill jag kalla animalisering eller primitivisering; barnet hindras att nå fram till de känsloupplevelser som utmärker människans liv, och som skiljer henne från djuren (Berg, 1992, s. 75).

Barnet leker och imiterar för att det är roligt. Leken är ändamålslös, eller ännu hellre: ”leken är sitt eget mål, och som sådant är det medlett att nå sig själv som mål” (Berg, 1992, s. 169). Lek ska utifrån Lars-Eriks perspektiv inte ses som övningar i att bli en god anpassad samhällsmedborgare – det vore att tolka leken utifrån en rationalitetens logik. När vuxna försöker få barn att leka för att lära sig specifika färdigheter förvanskas leken. Leos svar på styrd lek är ofta vägran. Leo tycker inte om att måla, säger hans förskolepedagoger. Det gör han visst, säger vi, men kanske inte just när vuxna vill att han ska måla ett visst motiv. Hemma målar han ofta när andan faller på. Dessutom leker han gärna med olika ”konst-appar” på hushållets nya iPad som han helt lagt beslag på. Med en app designar han julkulor och med en annan skapar han kollage med hjälp av clip-art, bakgrundsbilder och virtuella kriter. Lekfullt utforskar Leo ”sin” iPad och lär sig nya saker på egen hand, inte sällan upptäcker han funktioner som inte ens hans föräldrar visste fanns.

Lars-Erik uttrycker i *Den lekande människan* en oro över att vuxna har slutat leka. Vill det sig riktigt illa ägnar de sig till och med i byråkratins och rationalitetens namn åt *lekförstörelse* och utsuddande av subjektet (Berg, 1992). Han menar att den rationella logiken kväver spontaniteten. För stressade småbarnsföräldrar handlar det ofta om att ”vardags-logistiken” har vunnit alltför stor plats i relationen. Samtidigt uppmuntras även vuxna att agera lekfullt, men vi kallar vuxnas lekar för idrott eller hobby. Även i arbetslivet finns det ett ideal om att lekfullhet ska råda, åtminstone på ytan. Anställda uppmanas att vara kreativa och att ”tänka utanför boxen”. Vuxnas lekar, både på arbetstid och fritid, skiljer sig emellertid på en avgörande punkt från barnens genom att tendera att vara mer eller mindre nyttoberoende lek. Om det så är ekonomiska vinster, avkoppling eller god hälsa som eftersträvas finns alltid ett mål som leken strävar efter att ge uppfyllelse åt. Målet med att tänka utanför boxen är inte att leka, det är att åstadkomma något nytt – att producera. I anslutning till sådana resonemang ställer Lars-

Erik (Berg, 1992) också frågan om vi verkligen vill ha vuxna människor som hänger sig åt den "fria" lek som kreativt bryter mot invanda regler för tankar eller handlingar. En "alltför" lekfull och ohämmad person upplevs ofta som gränslös och omöjlig att umgås med.

Men ett visst mått av bibehållen lekfullhet mår nog de allra flesta av oss bra av, inte minst eftersom den kan hjälpa oss att betrakta situationer på nya sätt och skapa välbehövlig distans till oss själva. De trötta och irriterade småbarnsföräldrarna lättar upp i gemensamt fniss när den sjuka sonen mitt i natten försöker få igång en lek med "kattmamman" och "kattpappan" genom att stämma upp i ett hest: "Mjau?". I leken får även den byråkratiserade vuxne möjligheten att lägga bort de kultiverade vanorna för en stund och överskrida det egna självets ramar, rent av att tappa kontrollen över sin organism. Leos pappa Marcus upplevde detta på ett mycket påtagligt sätt i en vild lek runt köksbordet jagandes Leo. Leken slutade med en vurma och en spricka i Marcus armbåge, och tio veckors konvalescens (En scen som Leo för övrigt finner stort nöje i att tillsammans spela upp igen i lekens form). Lars-Erik skulle förmodligen säga att en spricka i armbågen är ett lindrigt pris för att bevara den av rationaliteten hotade leken. Utifrån kulturanalitikern Johan Huizingas resonemang om leken konstaterar han att:

Leken är fundamentet under all mänsklig kultur. Vår nuvarande tid håller systematiskt på att rasera detta fundament. Slutsats: Vi håller systematiskt på att rasera grundvalen för mänsklig kultur (Berg, 1992, s. 123).

En viktig dimension av lekens grundläggande betydelse är som sagt dess betydelse för vårt självskapande. Lars-Erik konstaterar i ett kärnfullt uttalande att: "Utan lek, ingen identitet" (Berg, 1992, s. 11). Med hjälp av leken tar det lilla barnet enligt Mead de första stegen mot att utveckla sin förmåga till rolltagande, och därmed också till utvecklingen av en identitet. Mead formulerade detta träffande: "Vi måste vara andra för att kunna vara oss själva" (Mead, 1924-25/1981, s. 292). Det interaktionistiska perspektivet utgår som bekant inte från att självet har en fast kärna, inget inifrån-och-ut. "Mellan" är det centrala ordet. Vad som händer mellan människor, eller mellan människor och ting (eller djur för den delen), är det viktiga. Följaktligen är det inte bara Leo som utvecklas genom relationen till oss, även vi förändras i leken och samspelet med honom. Vi har gradvis blivit

”mamma” och ”pappa” i mötena med Leo, det var inget vi automatiskt blev den där januarinatten för tre år sedan när han föddes. Förhoppningsvis har vi även blivit vuxna som återerövat lite av förmågan till ”onyttig” lek. Att föräldern skapas som förälder först i mötet med barnet är också något som Lars-Erik lyfter fram:

Barnet föder fram Mamma genom att *bekräfta* henne som sådan. Vi står här igen vid en paradox: Det som bekräftas måste väl ändå finnas först, innan det bekräftas. Svaret blir att bekräftelsen förändrar det objekt som bekräftas. Det subjekt som framträder efter bekräftelsen har blivit förändrat genom just bekräftelsen. Först genom att någon besvarar mina moderliga handlingar kommer jag att kunna uppleva mig som mor (Berg, 2001, s. 74f.).

I många situationer gör Leo saker som vi kan känna igen oss i men som vi skulle önska att han gjorde annorlunda. Känslorna som är förenade med föräldraskapet kan vara kluvna: å ena sidan finns en önskan om att Leo ska lära sig av oss, göra det vi tycker är bäst och inte upprepa våra misstag, å andra sidan vill vi uppmuntra honom att bli självständig och reflexiv. Vi kan inte låta bli att undra över om Lars-Erik har upplevt den konflikten som lärofader till den nya generationen meadianer. Säkerligen har han det, men han har låtit oss hållas. Lars-Erik har generöst visat hur han inspirerats av våra tolkningar, hur mötet med oss har fått hans kreativitet att flöda, vilket i sin tur har blivit till bränsle för vår kreativitet. Så fortsätter det som sig bör, generation efter generation av meadianer.

Referenser

- Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Lars-Erik. (2001). "Varifrån kommer då detta Jag? Jaget och Miget ur socialbehavioristisk synvinkel". *Utbildning och Demokrati*, 10(3), 67-83.
- Berg, Lars-Erik, & Nelson, Anders. (2006). "Identitet och genus i lek med dockor och figurer i förskolan". *Nordisk pedagogik*, 26(2), 124-138.

- Lundin (numera Thunman), Elin. (2004). *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Mead, George Herbert. (1924-25/1981). "The Genesis of the Self and Social Control". I A. J. Reck (Red.), *Selected Writings: George Herbert Mead* (s. 267-293). Chicago: The University of Chicago Press.
- Persson, Marcus. (2007). *Mellan människor och ting: En interaktionistisk analys av samlandet*. Lund: Lunds universitet, Media-Tryck.

Gemenskapens betydelse för mening och medvetenhet

Emma Engdahl

Det finns vissa händelser som återkommer i mina fantasier och dagdrömmier. En av dessa är att jag är verksam vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet – på 1970-talet. Händelsen började ta form inom mig i slutet av 1990-talet, då jag var doktorand i sociologi vid Lunds universitet. Jag skrev om George Herbert Meads tankefigurer och sökte med lykta och ljus efter allt som tidigare skrivits om honom och hans idéer om intelligens (mind), själv (self) och samhälle (society). Jag hittade bland annat forskningsrapporten – *En fenomenologisk läsning av George H. Mead: Eller varför verkligheten är verklig och inte ett skådespel* – från Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, skriven av Sten Andersson (1972). Texten är fortfarande bland det bästa och mest intressanta jag läst om Mead. Snabbt insåg jag att Johan Asplund, vars böcker jag läst med stor behållning, också arbetade där och då. De spår Anderssons och Asplunds tänkande har satt i mitt medvetande, för att inte tala om de intryck de gjort på mig när jag mött dem ansikte-mot-ansikte, går att likna vid en socialpsykologisk karneval. Jag kunde inte vara mer belåten och tillfreds än så. Om det inte vore för det faktum att det på 1970-talet fanns ännu fler sociologer med socialpsykologiskt intresse vid Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet: Lars- Erik Berg, Anders Boglind, Tom Leissner, Per Månson och Holger Värnlund. Tillsammans författade de *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism* (1975). Boken har utan tvekan haft en avgörande betydelse för svenska sociologistuderande – för att den ger en god introduktion till den symboliska interaktionismen. I synnerhet är det ett av Bergs bidrag – ”Medvetandets uppkomst: En tolkning av G H Meads socialpsykologi” – som har bitit sig fast i det kollektiva sociologiska medvetandet (Berg, 1975).

Nära till hands ligger naturligtvis antagandet om att jag skriver utifrån något så föga kollektivt som mig själv.¹ För visst är det så att jag har ägnat årtal åt att försöka förstå mig på intelligens och själv som sociala processer? Absolut! Det är precis så det förhåller sig. Ändå tänker jag inte alls på mig själv i detta sammanhang. Jag tänker helt bestämt på ett flertal andra. Bland dessa finner vi Mikael Carleheden som inte bara är sociolog, utan också min make sedan femton år. För honom var läsningen av det ovan nämnda kapitlet på en grundkurs i sociologi vid Sociologiska institutionen, Lunds universitet, avgörande. Texten väckte hans vilja till sociologi, till att utforska det ömsesidiga beroendet mellan individ och samhälle. Det gav honom också insikt om att det mest intima – den egna känslan och uppfattning om en själv – är social. Med tanke på detta är det inte märkligt att han behöll *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Boken har överlevt gallringar av alla slag och lyser med sitt brandgula omslag upp vårt bibliotek. Som en tjuv om natten har jag tillåtit mig att bläddra i den varsamt kvarvarande och i vårt hem ständigt närvarande boken – Carlehedens nyckel till sociologins avförtrollande värld.

Framför samtliga kapitel i bokens innehållsförteckning står ett litet kryss. Framför kapitel tre, i vilket Berg behandlar medvetandets uppkomst, står det två kryss. Jag vet inte med säkerhet vad det står för. Jag har inte frågat om det. Man kan i och för sig anta att det betyder extra viktigt, läst två gånger eller något liknande. Det är också i detta kapitel jag finner flest understrykningar. Det förekommer överhuvudtaget ingen annanstans i boken, med undantag av några få i det inledande kapitlet. Understrukna flera gånger, med pennor som avyttrar olika färg, finner vi följande meningar:

Grundtesen är att medvetandet inte kan ses som en egenskap som är färdig och inbyggd i den mänskliga rasen som biologisk art. Den är istället ett resultat av att individen interagerar med andra individer. Organismens födelse är biologisk, men människans födelse är social (Berg, 1975, s. 44)

¹ Om man gör en distinktion mellan självet och samhället eller individen och kollektivet i en text om symbolisk interaktionism måste man vidta försiktighetsåtgärder. Kärnan inom den symboliska interaktionismen utgörs nämligen av en teori om självet som en social process som med nödvändighet inkluderar både individ och kollektiv. Jag återkommer till detta senare i texten.

Denna grundtes har gjort fler än Carleheden till sociolog. Berg har på ett beundransvärt sätt sysselsatt sig med den till och från under hela sin akademiska karriär. Han är evigt ung i förhållande till den gäckande gåta som medvetandes sociala uppkomst är och förmodligen alltid kommer att vara. Respekt och erkännande ska han ha för det. Framförallt med tanke på tiden vi lever i – en tid där nya fynd inom neuropsykologin inte sällan misstolkas som bevis för riktigheten i medvetandefilosofin och kulten av det manliga geniet. Med det senare menar jag idén om att vi sitter inne med hela härligheten inneslutna i oss själva. Att den mänskliga rikedom i form av det manliga geniet är något som endast uppstår och går att komma i kontakt med i ensamhet. Inget kan vara mer fel.

Med kreativa hänvisningar till framförallt Mead har Berg visat att inte bara självmedvetenheten, utan all mening som vi skänker omvärlden, endast existerar mot bakgrund av våra mellanmänskliga relationer. Allt vore alltså meningslöst om det inte vore för de människor vi lever och verkar tillsammans med. Berg skriver följande om detta märkliga och mäktiga fenomen:

Betydelsen hos olika objekt ligger inte i själva objekten, och inte heller i den individ som varseblir och hanterar objekten, utan den uppstår genom attitydtagande. Betydelsen hör alltså hemma inom den sociala interaktionens fält. Vissa särskiljbara fenomen i den sociala processen ger upphov till betydelse hos objekten. Dessa fenomen utgörs (förutom av objektet självt) av stimulus från en individ, respons från en annan och slutligen även från den individ som avgett stimulus (Berg, 1975, s. 48f.).

Inom den symboliska interaktionismen brukar man tala om att mening uppstår i ett triadiskt förhållande mellan handlingens begynnande fas (stimuli), den andres svar eller respons på gesterna i begynnelsefasen, och en avslutande fas som inbegriper det egna svaret eller responsen. Detta innebär att det krävs minst två personer för att ett objekt ska fyllas med mening – för medvetenhet om allt från ordens till den egna personens betydelse. Vi kan alltså lika lite förstå innebörden av ordet ljus eller kärlek som att besvara frågorna om vem vi är eller vill vara, utan våra relationer till andra personer. Vi konfronteras med en social process där någon annan träder in i den egna handlingen och ger samma svar eller respons på

handlingen som man själv. Inom den symboliska interaktionismen kallas detta för *social handling* (Berg, 1975).

Med hjälp av Adam Smith, Charles Horton Cooley och George Herbert Mead, vilka samtliga har haft betydelse för uppkomsten och utvecklingen av det fält som Herbert Blumer 1937 kom att benämna symbolisk interaktionism, vill jag i denna text ge några exempel på den sociala handlingens betydelse för mening och medvetenhet, eller mer specifikt självkänsla och självmedvetenhet. Jag har, precis som Berg, gett mig på denna uppgift flera gånger förut (E. Engdahl, 2004, 2009). För er som är väl insatta blir det till viss del repetition. Behovet av kärlek och av att förstå och göra sig förstådd diskuteras. Jag kommer till och med att tala om detta behov som ett begär. Begreppen behov och begär sammanblandas för att vagt peka på att det är svårt att med säkerhet fastställa när fenomen som kärlek och förståelse – självkänsla och självmedvetenhet – är det ena eller det andra. Naturligtvis kommer både kroppens och språkets centrala betydelse för dessa fenomen att beröras. Vad som är nytt i greppet jag tar om frågan är att jag istället för att, som tidigare, tala om vår tids eskalerande och föränderliga individualism, i all hast berör kulturen av det manliga geniet som ensamt och starkt. Jag tar då utgångspunkt i det som från ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv blir problematiskt med Rene Descartes bevingade ord *Cogito ergo sum* (Jag tänker, alltså är jag till). Det är något som blir för ensamt i Descartes första svar på frågan om vad vi med säkerhet kan fastställa som sant. En(ade) kan vi bara vara tillsammans, så vitt jag, i enlighet med den symboliska interaktionismen, kan se. Att vara en (sig själv) betyder också att vara samma (som andra). Att vi är ensamma ska därför inte förväxlas med att vara ensam. Endast ett liv i gemenskap med andra kan överskrida ensamheten och dess fördärv – ett tillstånd i vilket man inte kan bli älskad och inte kan bli förstådd. Således är ensamheten något vi lever eller åtminstone bör leva i skuggan av. Jag ska inte fördjupa detta resonemang. Jag har behandlat denna aspekt av ensamhet mer utförligt förut (E. Engdahl, 2009), men här får den en annan tvist. Vad jag finner mest spännande i föreliggande text är att jag avslutningsvis knyter an den sociala frågan till forskningsresultat inom den biologiska psykologin, närmare bestämt neuropsykologin. Berg och jag har talat en del om att utifrån ett symboliskt interaktionistiskt perspektiv skriva något tillsammans på temat. Vi delar nämligen uppfattningen om att Mead inte bara förutspådde många av de ”nya” neuropsykologiska fynden, utan att dessa

fynd också stärker hans tankerfigur om mening och medvetenhet som sociala processer. Vi delar dessutom övertygelsen om att den sociala handlingens avgörande betydelse för självkänsla och självmedvetenhet omöjliggör idéer som den om (det manliga) geniet som ensamt och starkt. Slutligen känner vi båda en viss förhoppning om att samhällsvetenskaperna genom detta slags kunskap kan minska gapet mellan humaniora och naturvetenskap, vilket idag ter sig nästintill avgrundsdypt. Istället för att skriva något tillsammans på temat, tar jag tillfället i akt att i denna bok skriva en text åt Berg som pekar ut och initialt tar itu med uppgiften.

Låt mig börja med att säga några ord om betydelsen av sakraliseringen av individen som skett i det moderna samhället och som ibland leder oss på villovägar – till att tro på ensamheten som ett välsignat tillstånd.

Den heliga individen är inte ensam

Utmärkande för det heliga är dess suveränitet och att vi närmar oss det med allvar och respekt på ett passande sätt. Resten av världen – det profana – behandlas sakligt och med den sinnesstämning som vi för tillfället råkar befinna oss i. Enligt Durkheim (1912/1995) baseras religiöst tänkande på uppdelningen av världen i ”heligt” och ”profant”. Emellertid är denna uppdelning inte inneboende i världen, utan något som vi tillsammans med andra tillskriver världen och som symboliserar det samhälle vi är del av. I många avseenden har samhället alla de egenskaper vi brukar tillskriva det heliga – det är större än oss själva och har stort inflytande över oss. Upplevelsen av att det existerar något bortom oss som utövar makt inom oss är således ingen illusion eller hallucination. I stället handlar det om upplevelsen av vårt beroende av samhället som på en gång existerar både utom och inom oss. De flesta religioner innehåller någon form av idé om förbindelsen mellan det heliga bortom oss och det heliga inom oss. Inom kristendomen talar man till exempel om den enskilda individens själ och att denna är något som tillhör Gud. I dag tenderar emellertid individen att tränga bort Gud eller någon annan andlig eller ödesdiger kraft och yrka på dess plats som samhällets heliga objekt.

I det moderna samhället har gudarna rivits ner från sina altare för att ge plats åt människan. Vi dyrkar människan, men inte vilken människa som helst, utan den enastående *individen*. Inte sällan i form av det manliga geniet. ”Istället för högre väsen erbjöd upplysningen (...) stora människor som föremål för dyrkan: frihetskämpar, tänkare, diktare, de ’odödliga’, som

man nu började säga, fast det ännu klingade blasfemiskt i mångas öron”, skriver Horace Engdahl (2011). Om vi bortser från de gamla grekerna, hos vilka man i princip kan finna frön till allt som vuxit sig starkt i moderniteten, vill jag lyfta fram Descartes som föregångare eller inspirationskälla till den sakralisering av individen som började formuleras i slutet av 1700-talet, och som idag har antagit tidigare oanade former.

Genom sitt metodologiska tvivel kom Descartes fram till att det faktum att han tänkte var bevis för hans existens: *Cogito ergo sum*. Descartes metodologiska tvivel, vars syfte var att söka och finna sanningen, presenteras i det långa förordet till *Discourse de la methode* (1637), vilken är utgångspunkten i hans huvudverk *Meditationes de prima philosophia* (1641). Den systematiska metoden består av följande regler:

1. Att aldrig godta något som sant, om jag inte tydligt inser att det är det, det vill säga att omsorgsfullt undvika överilning och förhastade slutsatser, och aldrig tro på något i mina omdömen annat än det som framstår så klart och distinkt för min själ att jag inte har någon orsak att betvivla det.
2. Att dela upp vart och ett av de problem, som jag undersöker, i så många delar som möjligt och som behövs för att lösa det på bästa sätt.
3. Att ge mina tankar en bestämd ordning (...), på så sätt att jag börjar med de enklaste och lättfattligaste tingen för att småningom höja mig, liksom stegvis, till kunskap om de mest sammansatta, och rent av förutsätta ordning mellan ting som ingalunda självfallet följer av varandra.
4. Att överallt göra så fullständiga uppräknningar och så allmänna översikter att jag skulle vara säker på att inte hoppa över någonting (som återgivet i Lindborg, 1968/1980, s. 56).

Av de fyra reglerna är det den första regeln som har väckt störst intresse. I sin jakt på ”sanningen” ifrågasätter Descartes, i enlighet med denna regel, de flesta av sina åsikter, ja, rent av sitt sunda förnuft. Hade han över huvud taget en enda åsikt som inte kunde betvivlas, det vill säga kunskap som utan tvekan är sann, som är sin egen garant eller uppenbar i sig själv?

Allt som Descartes tidigare hade tagit för sant hade han lärt sig med hjälp av sina sinnen. Emellertid var han inte säker på att han kunde lita på sin syn, sin hörsel, sin känsel etcetera. Hade hans sinnen bedragit honom från gång till annan? Jag förmodar att Descartes både sett i syne och hört fel. Ibland viskar folk så att man knappt hör. Då händer det lätt att man hör det som inte sagts. Ibland är föremål för nära eller för långt ifrån för att tydligt kunna ses. Då händer det att man ser det som inte är. Att våra sinnen kan bedra oss är ett välkänt fenomen. Hur kan vi då vara säkra på att de inte bedrar oss jämt och ständigt? Detsamma gäller, enligt Descartes, vår förmåga att skilja mellan dröm och verklighet. Samma tankar som man tänker i vaket tillstånd kan återkomma när man befinner sig i drömmarnas land. Hur vet vi då vad som är det ena och det andra? Det är som fördömt! Dessutom händer det att vårt minne sviker oss. Vem har inte upplevt det? Descartes var väl medveten om detta och kunde därför inte låta bli att tvivla på sin vetenskap om sådant som sin egen kropps eller andra människors medvetandes existens. Kanske var allt detta bara något han inbillade sig när han trodde på sina sinnen, sitt minne och sin förmåga att skilja mellan dröm och verklighet?

Att ett plus två blir tre var också något Descartes trodde på. Hans sunda förnuft sa honom att det var så. Som alla vet finns det emellertid människor som räknar fel. Alltså kan man inte säkerställa att matematiken är rätt och riktig, från början till slut. Vi får i stället anta att den inte är det. Likaså får vi anta att ingenting våra sinnen har att säga oss är rätt och riktigt och att allt som vi tror är verkligt egentligen är en dröm. Det verkade inte bättre än att allt som Descartes trodde på kunde vara falskt. Kanske fanns han själv över huvud taget inte till? Så fort Descartes tänkt denna besynnerliga tanke kom han dock på att det inte kunde vara så. Han tänkte, därför fanns han till. Om han inte fanns till skulle han nämligen inte kunna tänka. Otvivelaktigt förhåller det sig så. Det var en upptäckt! Det var en insikt som, såvitt Descartes kunde avgöra, var sann, som var sin egen garant. Så här beskriver Descartes tankeförloppet:

Omedelbart därpå märkte jag att medan jag på detta sätt ville tänka att allting är falskt, så var det ofrånkomligen nödvändigt att jag, som tänkte allt detta, var något; och då märkte jag att denna sanning, *jag tänker, alltså är jag till*, var så fast och säker att intet av skeptikernas mest fantastiska antaganden var i stånd att rubba den, ansåg jag utan

betänkligheter att jag kunde godta den som första princip i den filosofi jag sökte (som återgiven i Lindborg, 1968/1980, s. 58).

Det var alltså på så vis *Cogito ergo sum* (Jag tänker, alltså är jag till) kom att bli den första principen i Descartes filosofi, med utgångspunkt från vilken han senare ansåg sig kunna bevisa Guds och den från kroppen skilda själens existens. Denna sanning medförde i sin tur ytterligare en sanning: *Sum res cogitans* (Jag är ett medvetet väsen). Tillsammans kom dessa två sanningar – vetandet om den egna existensen och medvetandet – att bilda utgångspunkten i Descartes filosofi.

Även om Descartes på inga sätt ersatte den kristna tron med människans självmedvetenhet har en förväxling mellan dessa skett över tid. Människan har bytt plats med Gud eller rättare sagt tagit Guds plats. Jag ser inget större fel med det. Felet ligger snarare i tron på människan som någon som skulle finnas till och vara medveten om sin egen existens, bortom kulturen och samhället. Jag tror att tendensen att göra narr av personer som hämningslöst ger sig hän åt genikultens idealisering av mannen i ensamt majestät delvis har sin grund i detta felslut. Jag tror också att insikten om mening och medvetenhet, i synnerhet självkänsla och självmedvetenhet, som sociala processer, går förlorad i denna syn. Naturligtvis bottnar den även i ett mer generellt tänkande kring individualismens avigsidor. Den är ett nödrop: Homo clausus är död! Lev med andra! Det är delvis så jag tolkar bland annat Horace Engdahls artikel ”Därför har kulten kring författaren gått för långt”, publicerad på kultursidorna i Dagens Nyheter, den 24 december 2011. I denna lånar Engdahl följande rader från Delacroixs dagbok för att ge uttryck för sin vilja att störta idén om det manliga geniet i graven:

De existentiella konsekvenserna för dem som upphöjs och för deras närmaste omgivning är ibland förödande. Delacroix skriver i sin dagbok om Lamartine, en av de franska romantiker som red högt på genikultens vågor: ”Han erbjuder den pinsamma synen av en människa som är ständigt mystifierad. Han sitter lugnt förskansad i en egenkärlek som bara cirklar kring det egna jaget och försöker leda de andras uppmärksamhet till sig själv, medan alla omkring honom stillatigande enas om att betrakta honom som mer eller mindre tokig.” (Övers. E R Gummerus) Orden kunde handla om många andra och långt senare (H. Engdahl, 2011).

Frågan är på vilket sätt Lamartine framstår som ”mer eller mindre tokig”. Så vitt jag kan se går det att relatera till att han tycks tro att andra människor inte har någon särskild betydelse. De uppfattas som en massa av kroppar, vilka i bästa fall riktar sitt begär mot honom. Delacroix framställer Lamartine som en person som saknar insikt om gemenskapens avgörande betydelse – om att det är i sällskap och genom interaktion med andra som man blir medveten om sig själv, såväl som en betydelsefull person som kan utöva inflytande på andra. Att känna sig själv handlar på intet sätt om att vara en och samma. Denna lärdom kan vi inte göra ensamma. En av anledningarna till att det förhåller sig så är att vi står för nära oss själva för att kunna göra oss till objekt för oss själva. På så sätt skiljer sig inte självet från andra objekt. Tänk på vilket objekt som helst – till exempel en tavla som hänger på en vägg. På avstånd kan man se tavlan i sin helhet och näst intill reflexmässigt bedöma huruvida den är konst eller rena rama skräpet. Kommer man för nära däremot – om man står med näsan mot duken – försvinner skärpan och allt tycks flyta ihop. Det blir svårt att avgöra vad man ser och ännu svårare att bedöma det.

Precis som i fallet med tavlan kan vårt eget sätt att vara, känna och tänka synliggöras först på ett visst avstånd. Det innebär att vi måste distansera oss från oss själva för att känna och bli tankemässigt medvetna om vårt sätt att bete oss och handla. En sådan manöver inkluderar med nödvändighet andra än oss själva. Redan på mitten av 1700-talet klargjorde Smith detta med hjälp av sin idé om samhället som själkets spegel.

Att spegla sig själv i samhället och andra

Enligt Smith (1759/1984, s. 110f.) skulle vi inte ha någon aning om vem vi är utan våra medmänniskor. Vi skulle inte känna till om vi är vackra eller fula, om vi är avskryvda, behagliga, missanpassade, moraliska eller fullkomligt omdömeslösa. Placerade i samhället förses vi däremot genast med den spegel vi behöver för att denna typ av egenskaper skall träda fram. Vi återspeglas av andra i en för tiden och rummet given kultur och samhällelig kontext. Våra medmänniskors bemötande talar på ett handgripligt sätt om för oss vem vi är eller åtminstone vem vi borde vara. Att det förhåller sig så har bland annat med vår blick att göra. Att den är utåtriktad. Ögonen möter inte först och främst det ansikte de själva utgör en del av, utan andras ögon, deras ansikten och kroppar. Vår självbild förmedlas alltså ursprungligen med hjälp av andras syn och kroppsliga attityd gentemot oss.

Man skulle kunna säga att vi upplever oss själva från andra människors perspektiv. För att vi ska förstå denna process utvecklar Smith (1759/1984, s. 9ff.) begreppet *platsbyte* eller vad man inom den symboliska interaktionismen brukar kalla attitydtagande, alternativt rolltagande.

Att byta plats med andra

Om vi byter plats med andra uppnår vi en närhet till andra samtidigt som de uppnår en närhet till oss. Något paradoxalt är det (denna typ av) närhet som gör att vi kan distansera oss (från oss själva). Vi läser helt enkelt av andras reaktioner på vårt sätt att bete oss och handla på, med hjälp av vår kropp och våra sinnen. När vi så tar andras attityder eller roller förflyttar vi oss till deras plats – in i deras situation och intar deras position. Vi kan då betrakta oss själva utifrån. Vi decentraliseras. Smith ger exemplet på mobben som bevittnar en avrättning – den hängda mannens dans med snaran runt sin hals.

Mobben som riktar sin blick mot en dansare på det slaka repet, vrider och vänder och balanserar sina kroppar naturligt, som de ser honom göra, och som de känner att de skulle göra i hans situation (Smith, 1759/1984, s. 10, min översättning).

Även om vi inte har någon förmåga att omedelbart uppleva andra människors inre, i betydelsen av att byta sinnen och kropp (existentiell identitet) med dem, kan vi med hjälp av våra egna sinnen och vår egen kropp förflytta oss som om det vore in i deras kroppar och föreställa oss hur de känner och upplever verkligheten (Smith, 1759/1984, s. 9f., 110). Denna förmåga är inte endast avgörande för utvecklingen av självmedvetenhet, utan för alla former av mellanmänsklig förståelse. Vår förmåga att utföra platsbyten är alltså avgörande för ett liv i gemenskap. Det kan handla om allt från att sätta sig in i vissa aspekter av en annan människas liv, till mer generell kunskap om kulturella värderingar eller samhällliga normer och lagar. Denna förmåga är emellertid inte utvecklad vid födseln, utan något som vi måste lära oss och öva på.

Att vara älskad och älskvärd

Enligt Smith drivs människans självutveckling till stor del av hennes behov av eller begär efter att vara älskad och veta att hon förtjänar att vara det

(Smith, 1759/1984, s. 113ff.). För att vi inte ska uppfatta vårt kärleksbehov eller kärleksbegär som banalt, ber Smith oss tänka igenom om det över huvud taget finns något mer tillfredsställande och begärligt än att vara älskad och veta att man förtjänar att vara det. Samtidigt ber han oss att tänka på hur det skulle kännas om vi upplevde motsatsen – att vi var hatade och dessutom visste att andra rättfärdigt kände så. Skulle inte det vara höjden av brist eller otillfredsställelse – en näst intill outhärdlig känsla? Måhända är det drägligt att vara hatad, men att dessutom veta att man gjort sig förtjänt av en så förgörande känsla – vilken fasa!

Det är naturligtvis svårt att tänka i termer av att *förtjäna* känslor, i synnerhet känslor som kärlek och hat. Ändå är det så Smith tar sig an vårt relativa oberoende av andra. För att inte vara helt utlämnad åt andras attityder gentemot oss måste vi kunna skilja på vad de känner i relation till oss och huruvida dessa känslor är rättfärdiga eller inte. Det är först i det senare vi kan etablera ett relativt oberoende, vilket oundvikligen är grundat i det förra. Vi är alltså aldrig helt och hållet oberoende – fria från andra – i vår relation till oss själva.

Smith understryker att det inte räcker med att vara älskad för att utveckla en positiv relation till sig själv. Lyckan är inte total om vi inte också vet att vi förtjänar kärlek (Smith, 1759/1984, s. 113f.). Vad menar han med det? Är inte ovillkorlig kärlek vad alla innerst inne vill ha? Nej, inte om vi ska tro Smith. En sådan lycka kan nämligen snabbt förvandlas till olycka. Att inte kunna avgöra om man är förtjänt av kärlek är mer eller mindre detsamma som att inte kunna avgöra om orättfärdigt hat riktas mot ens själv. Det är lika sanslöst som att utan flytväst kasta sig i ett stormande hav. Förmågan att bedöma andras attityder eller roller kräver emellertid en annan typ av platsbyte än det vi hittills talat om. Låt oss därför diskutera även denna typ av platsbyte, eftersom det faktiskt kan vara en räddare i nöden. Dessutom är detta slags platsbyte avgörande för fullt utvecklad mening och medvetenhet.

Att byta plats med kulturen och samhället

För att möjliggöra en bedömning av andras attityder eller roller – deras beteende, känslor och tankar om oss – måste vi byta plats även med kulturen och samhället. Detta innebär att vi måste internalisera kulturella värderingar och samhällseliga normer och lagar, samt bedöma oss själva med hjälp av dessa. I bästa fall sitter samhällets skrivna och oskrivna regler i ryggmargen på ett sätt som gör att vi i stunder av osäkerhet till och med kan se bortom

den samtida kulturens och det samtida samhällets horisont. Vi har då utvecklat vad Smith (1759/1984, s. 129f.) kallar en *opartisk åskådare* inom oss själva, vilket är ett slags inre bollplank som är nödvändigt för att komma till sin rätt, för att se saker och ting på ett nytt sätt – för intelligent och kreativt handlade, rätt och slätt.

Människor som saknar ett generellt perspektiv och endast kan se och bedöma sig själva från enskilda individers position riskerar att bli personer som vänder kappan efter vinden – slavar under andras tillfälliga nycker och begär. De blir då förkrossade av de mest absurda anklagelser och känner sig anmärkningsvärt upplyfta över applåder som de inte gjort sig förtjänta av. De saknar karaktär, är oberäknliga och kan definitivt inte hållas ansvariga för sina egna handlingar. De är alla överallt, utan att någonsin vara sig själva. De styrs nämligen inte av den egna viljan, utan låter sig determineras av andras (Smith, 1759/1984, s. 130).

Att utveckla en opartisk åskådare inom oss själva möjliggör inte enbart förmågan att bedöma andras beteende och handlingar – uttryckta känslor och tankar om oss. Det möjliggör också vår förmåga att på egen hand bedöma oss själva. På så sätt utvecklas vi från individer till personer med karaktär. Kanske är det just som personer med karaktär den specifika formen av mänsklig intelligens (mind) ska förstås? Kanske är det också en mer riklig förståelse av intelligens än den vi finner i talet om det manliga geniet? Intelligens eller genialitet skulle då vila på individens förmåga att spegla och återspeglas i andra, kulturen och samhället, och i bästa fall något som pekar bortom, men fortfarande bottnar i det individuella så väl som i det kollektiva. Detta är frågor som jag vill väcka, men inte har plats att besvara mer utförlig i denna text.

Oavsett hur vi besvarar ovanstående frågor är det inte helt lätt att greppa innebörden av att ursprungligen ta den andres attityd eller roll och på den vägen lyckas se bortom den samtida kulturens och det samtida samhällets horisont. Jag kommer därför att återkomma till denna tematik, såsom den utvecklats av Mead. Innan dess ska jag emellertid säga några ord om Cooleys teori om ”spegelsjälvet”. I detta sammanhang får vi inte glömma bort att idén om *självet* som socialt först etablerades under 1900-talet, med tänkare som Cooley och Mead i framkanten (E. Engdahl, 2004, s. 14f., 53f.).

Spegelsjälvet i ny tappning

Enligt Cooley (1902/1992, s. 184) består spegelsjälvet av följande tre huvudkomponenter:

1. Idén om hur vi framstår i andra människors ögon.
2. Idén om andra människors omdöme om vårt framträdande.
3. Något slags känsla av oss själva, till exempel stolthet eller skam.

Inspirerad av Sartre har Sten Andersson (1992, s. 113) delgett en episod ur sitt eget liv som exemplifierar innebörden av Cooleys teori om spegelsjälvet på ett omedelbart sätt: Andersson är på besök hos goda vänner. Efter en lång kväll börjar tröttheten smyga sig på, det trevliga och högst underhållande sällskapet till trots. Man bryter upp för att gå till sängs. Andersson lägger sig bekvämt till rätta och gör sig redo för drömmarnas land då han känner att ett toalettbesök är välbehövligt. Han kliver därför upp ur sängen och passerar i färd mot toaletten värdparets sovrum. Han kan inte låta bli att stanna upp och titta in – han tjuvkikar. Synen av värdinnan som klär om inför natten gör att Andersson glömmet bort sig själv och resten av världen. Plötsligt rycks han emellertid tillbaka till just denna ”rest” av att någon harklar sig bakom honom. Andersson vänder sig om och står ansikte mot ansikte med värden. Medveten om värdens närvaro väcks idén om hur Andersson framstår i dennes ögon och hur värden bedömer honom. Genom att uppleva sig själv från värdens situation och position fylls Andersson med en känsla av skam. Han vill dö, men känner sig synnerligen levande och medveten om sig själv. Genom att parafrasera Descartes summerar Andersson (1992, s. 114) ungefär så här: ”Jag (Andersson) skäms, alltså finns jag (Andersson) till.” Emellertid krävs ett tillägg, eftersom skam är ett resultat av att vi format en idé om hur vi framstår i andra människors ögon: ”Om jag (Andersson) skäms, finns du (värden) till.”

Det intressanta med episoden är att den antyder att det avgörande beviset för vår egen existens är den emotionella erfarenheten. ”Det kan inte finnas något slutgiltigt självtest förutom hur vi känner; det är mot detta vi har en ’mig’-attityd” (Cooley, 1902/1992, s. 172, min översättning). Det är alltså våra emotionella erfarenheter som vi upplever som (av) oss själva. Den emotionella erfarenheten kan i sin tur endast uppstå om yttervärlden – människorna och tingen som omger oss – finns (E. Engdahl, 2004, kap. 3 och 6). Emellertid inbegriper spegelsjälvet inte enbart en emotionell

erfarenhet, i betydelsen av en kroppslig värdering av vår relation till omvärlden. Spegelsjälvet inbegriper även en idé om hur andra människor uppfattar och bedömer oss. Denna föreställningsförmåga måste vi, vilket redan Smith påpekat, lära oss. Cooley (1909/1962, s. 7) betonar därför att spegelsjälvet eller vår självmedvetenhet är en avancerad fas i utvecklingen av det mänskliga medvetandet. Det krävs alltså övning för att uppnå färdighet och fulländning, i form av självkänsla och självmedvetenhet.

Den ursprungliga känslan av oss själva

För att förstå innebörden av att vår självmedvetenhet är en avancerad fas i självet utveckling är det bra om vi lyckas fånga den ursprungliga typen av självkänsla. Helt lätt är det emellertid inte. Cooley (1902/1992, s. 195) minns när han själv gjorde ett misslyckat försök att hjälpa sin son. Han pekade missvisande på sonens kropp, eftersom självet inte är detsamma som kroppen. Snarare borde självet sammankopplas med handlingar sonen åstadkommit genom att vara kroppsligt förankrad i världen. Självet utgörs nämligen av vår relation till och vårt inflytande på omgivningen. Denna insikt kom Cooley (1902/1992, s. 176f.) fram till när han undersökte hur vi använder personliga pronomen.

När börjar vi egentligen använda personliga pronomen som ”jag” och ”min”? Jo, när vi av någon anledning tvingas konkurrera med andra om någons uppmärksamhet eller om våra ägodelar. Tänk på små barn som i sandlådan bråkar om hinkar, spadar och traktorer i färgstark hårdplast. Då höjer de sina röster och skriker ”jag” eller ”min” (Franks & Gecas, 1992). När barn bråkar har de inte någon tanke på vem de är i betydelsen av sina kroppar. Däremot vet de vad som är deras i betydelsen av något som de har en relation till och som de utövar ett visst inflytande på. Det är alltså sina relationer till omvärlden som barnen upplever som sig själva – inte sina kroppar.²

² Jämför Jessica Mjöbergers resonemang om Sartres teori i *Varat och intet*, i relation till intimitet. Enligt Mjöberg innebär Sartres idé om att vi inte vill vara kropp, utan helst tanke att *genivet* eller *ägandet/tillhörigheten* blir centralt på det sätt att något upplevs som en förlängning eller del av *mig* och min upplevelse av mig själv (Mjöberg, 2011).

Den ursprungliga självkänslan rymmer dock inte idén om hur vi framstår i andra människors ögon och hur de bedömer oss. Inte heller finns det plats för emotioner som stolthet eller skam. Den etiska eller moraliska dimension som kännetecknar en person med karaktär – ett fullt utvecklat spegelsjälvt – är frånvarande. Närvarande är det slags självhävdelse som möjliggör utvecklingen av den etiska eller moraliska dimensionen av självet. Från den dagen våra personliga ambitioner etableras gör vi nämligen allt större ansträngningar för att förstå vilka intryck vi gör på vår omgivning. Självhävdelse kan alltså ses som en nödvändig betingelse både för vår förmåga att byta plats med andra och för emotioner som stolthet och skam. Paralleller kan dras till Smiths idé om att vår självutveckling drivs av vårt behov av eller begär efter att vara älskade och veta att vi förtjänar att vara det. Vår förmåga till platsbyte, med åtföljande känslor av stolthet eller skam, är i sin tur avgörande för den etiska eller moraliska dimensionen av oss själva. Dessutom är det först när vårt inflytande över omvärlden blir hotat som vi inser att vi inte är de enda som gör anspråk på den. Det är först då världen över huvud taget kan uppfattas i termer av din, min eller – vår. Man inser att världen varken är eller har varit enbart ens egen. Man är aldrig ensam, samtidigt som ensamheten i och med detta inte längre kan ses som oproblematiske.

Den problematiska ensamheten

Om man fullt ut tar till sig idén om spegelsjälvet blir ensamheten högst problematisk. Det är helt enkelt ett tillstånd inom vilket det är omöjligt att utvecklas och förverkligas. Åtminstone om man inte drar in någon eller något annan än *jaget* i sin ensamhet, vilket visserligen är möjligt genom *miget*, det vill säga vad Smith kallar *en människa i bröstet* – den opartiska åskådaren inombords. Man kan på så sätt förhålla sig till andra människor och samhället även när de inte är direkt närvarande. Det är väl då man så att säga är i gott sällskap med sig själv. Man samtalar helt enkelt med sig själv med hjälp av det språk man lärt sig genom interaktion med andra i en given kulturell och samhällelig kontext: Följande utläggning om språket är klagörande:

En person lär sig ett nytt språk och, som vi brukar säga, får en ny själ. Han intar deras attityd som använder sig av det språket. Han kan inte läsa dess litteratur, kan inte konversera med dem som tillhör det

samhället utan att ta dess särpräglade attityder. Han blir i den meningen en annan individ. Man kan inte använda ett språk som en ren abstraktion; oundvikligen förmedlar man också i någon grad det liv som ligger bakom det. Och detta påverkar de organiserade attityderna hos den individ som får detta språk och medför oundvikligen en förändring av synsätt (Mead, 1934/1976, s. 200).

Att utveckla ett språk som gör att man kan förstå och göra sig förstådd är i grund och botten detsamma som att vara tillsammans med andra i en specifik kultur och ett specifikt samhälle. På så sätt är man inte ensam i konversationen med sig själv. Detta samtal kan inte ses som en form av inre exil.

Jag antar att det är denna typ av insikt som Ebba Witt-Brattström vill understryka i ”Ensamheten som manlig myt och poetik”, publicerad på kultursidorna i Dagens Nyheter, den 2 januari 2012. Hon inleder med att fråga om vi visste att Strindberg med romanen *Ensam* ”aspirerade på att bli svensk mästare i den intellektuella supermachogenren ’ensamhetens poetik’?” Frågan är emellertid en skenmanöver. Vi får snabbt klart för oss att han misslyckas kapitalt. Kanske var det inte heller det han aspirerade på trots allt. Om Strindbergs alter ego i *Ensam* skriver Witt-Brattström:

På jakt efter ”mitt förflutna” flanerar jag i ”Ensam” slumpvis längs minnets vägar. Väl hemma försöker han få intellektet att inta det känslolösa minnets plats: ”ty jag lever i mitt arbete och framom mig själv, ibland bakom mig, i minnena, och dessa kan jag behandla som bitar i en bygglåda. Med dem kan jag sätta ihop alla slags: och samma minne kan tjäna till allt möjligt i en fantasibyggning, vända olikfärgade sidor uppåt och som antalet sammanställningar är oändligt får jag under mina lekar ett intryck av oändligheten”(Witt-Brattström, 2012).

När Strindbergs alter ego i *Ensam* ”spinna in sig i sin egen själs silke, förpuppas och vänta på metamorfosen” (Strindberg (1912), citerad i Witt-Brattström, 2012), är han knappast ensam. Mentalt är han fullt upptagen av allt från diverse manliga föregångare i form av musik och böcker till kvinnan, så som han ser henne som olik sig själv. Inte ens i en rent fysisk mening är han helt ensam då tillståndet driver honom ut på gator och torg för att tillfälligt få vistas i främlingars sällskap.

I förordet till en nytugåva av *Ensam*, i samband med att det är hundra år sedan Strindberg lämnade jordelivet, skriver Per Magnus Johansson följande:

Att leva med sin ensamhet handlar också om att öva sig i att hantera ensamheten. I tystnaden kan den ensamme lära sig att höra den andre tala. Och samtidigt, tillsammans med de andra som den ensamme inte längre kan tala med, växer de ofruktbara missförstånden och känslan av ensamhet förstärks. Den ensamme blir mer ensam genom att tala med någon som han eller hon inte kan tala med. (---) Hur den enskilde än lever står han eller hon inför uppgiften att lösa ensamhetens gåta. Människan kan, enligt författaren, försöka göra det på tu man hand, det vill säga i familjen. Hon kan också bekämpa ensamheten, ensam, med hjälp av arbete. De inre och yttre strider som huvudpersonen möter i offentligheten genom sitt författarskap blir därmed också ett sätt att överskrida ensamheten. Denna utmaning tycks tillhöra den mänskliga existensen. Då som nu (Johansson, 2012).

Kanske är denna utmaning framförallt något den moderna människan som lever i ett alltmer individualiserat samhälle står inför. Hur det än förhåller sig har den utmaning som ensamhetens överskridande utgör antagits av Smith, Cooley och Mead. Den mest kända av deras problematiseringar av ensamheten är troligtvis Meads idé om hur vi utvecklas från biologiska organismer till sociala varelser – människor – genom lek och spel. Människor eller fullvärdiga samhällsmedborgare blir vi, enligt Mead, först när vi görs medvetna om oss själva genom att ta andra människors och samhällets attityder i lekens successiva övergång till spel. Ensamhet står med andra ord inte högt i kurs hos honom.

Leken

I leken övar vi oss på att se oss själva genom att leka någon annan. Ett exempel på detta är barnet som leker med sin docka. Leken går ibland ut på att bemöta dockan på samma sätt som barnet bemöts av personer i hennes eller hans omgivning. Barnet kan på så sätt se sig själv från andra perspektiv än det egna (Mead, 1924-25/1981, s. 285). Leken rymmer naturligtvis betydligt fler dimensioner än denna. I leken haffar barnet sig själv som polis för att ha snattat i en godisbutik. Därefter skriker barnet: ”Polis, polis, potatisgris!” Grymtar: ”Nöff, nöff!” Barnet är nu en gris. Meads poäng är att

barnet i leken lär sig en hel del om samhälleligt skapade roller som till exempel tjuv och polis. Vilka typer av handlingar är kopplade till dessa roller? Vilken typ av handlingar måste utföras för att vara tjuv eller polis? Vad är rätt och vad är fel, enligt den egna gruppens eller samhällets värderingar och normer? Kanske viktigast av allt: i leken får barnet det utrymme som behövs för att få syn på sig själv.

I lekens rus är vi emellertid så pass ombytliga att vi inte kan hållas ansvariga för våra handlingar. En roll kan utan förvarning övergå i en annan. Då blir det svårt att förutspå vad som komma skall. Vi vet helt enkelt inte vad den lekande tänker göra från en stund till en annan. Lekande människor är oberäknliga och oförmögna att planera och samordna sina handlingar med andra. Det är först när leken övergår till spel som de strukturer som är nödvändiga för framförhållning och ansvarstagande är för handen. Alltså talar vi inte längre om fia med knuff, utan snarare om schack som på hederlig väg leder till matt. Den som bäst känner spelets regler och allt som är möjligt inom dess ramar kan föregripa sin motståndares drag och på så sätt undvika en förlust.

Spelet

Nu tänker Mead inte först och främst på de spelregler som gäller fia eller schack. Det är bara ett pedagogiskt knep. I centrum står snarare kulturens och samhällets skrivna och oskrivna regler, det vill säga värderingar, normer och lagar. Att känna samhället och dess regler handlar inte bara om förmågan att vinna, utan också om förmågan att ta ansvar för sig själv och andra. Det kan till exempel handla om att veta att vissa kulturella värderingar eller samhälleliga normer inte gynnar alla. Samtidigt kan det handla om att vi alla är lika inför lagen. Vi vet då att det inte gör någon skillnad om det är Iris, Gustaf eller Maja som stjälar vår egendom. Vi kan så att säga gå från det konkreta till det abstrakta, från det enskilda till det generella, från det individuella till det samhälleliga. Vi har utvecklat vad Mead (se t.ex. Mead, 1934/1976, s. 119ff.) kallar *den generaliserade andre*, vilket är detsamma som det Smith talar om i termer av en opartisk åskådare inom oss. Vi kan också se den generaliserade andre som sociala institutioner. Mead skriver följande för att vi ska förstå vad han menar:

Om jag kan anta attityden hos en vän med vilken jag skall genomföra en diskussion, så kan jag tillämpa den på mig själv och svara som han

svarar, och jag kan få en bättre utformning på saker och ting än om jag inte hade använt denna konversation med gester i mitt eget beteende. Det samma gäller för honom. Det är bra för båda att tänka igenom situationen i förväg. Varje individ måste också anta den gemensamma attityden, den generaliserade attityden. Han måste vara redo att handla med hänsyn till sina egna omständigheter, precis så som vilken som helst individ i gemenskapen skulle handla.

Ett av de största framstegen i samhällets utveckling uppstår då denna reaktion från samhället på individen antar vad vi kallar en institutionell form. Vad vi menar med det är att hela samhället handlar gentemot individen på ett identiskt sätt under vissa omständigheter. Det gör ingen skillnad, gentemot en person som stjälar din egendom, om det är Tom, Dick eller Harry. Det finns en identisk respons hos hela samhället under dessa förhållanden. Vi kallar detta bildandet av en institution (1934/1976, s. 128).

Lekens successiva övergång i spel eller utvecklingen av den generaliserade andra handlar alltså om att med hjälp av sina medmänniskor och samhället i dess helhet se på sitt eget beteende och sina egna handlingar, såväl som andras, på ett alltmör objektivt sätt. Ju mer utvecklad den generaliserade andre är, desto fler perspektiv har vi att tillgå när vi synar oss själva och andra. Vi blir på så vis allt mindre beroende av enskilda personers omdömen, även om de alltid påverkar oss i någon grad. Vi har införskaffat verktyg för att bedöma vilka omdömen vi bör ta till oss och vilka vi bör bortse ifrån. Den generaliserade andre eller den opartiska åskådaren inom oss ska helt enkelt förstås som den samhälleliga sidan av självet, med vars hjälp vi kan göra självets individuella sida till ett objekt för oss själva. Som Mead (1934/1976, s. 132ff.) ser det är självet en ständigt pågående växelverkan mellan det individuella och det samhälleliga, vilket han försöker fånga med hjälp av termerna jag och mig.

Jaget och miget

Jaget är allt vi för ögonblicket gör, känner och tänker – den vi är i stunden. Emellertid kan vi endast bli medvetna om vårt jag om vi gör det till ett objekt för oss själva. Jaget förvandlas då genast till mig, något som vi minns att vi gjort, känt eller tänkt och som vi bedömer utifrån andras, kulturens eller samhällets perspektiv. Jaget är den individuella aspekten av självet – det som vi mest intimt förknippar med oss själva och som brukar intressera

oss allra mest. Jaget kan nämligen förväna både oss själva och andra. Miget är den samhällliga aspekten av oss själva – det som möjliggör vår medvetenhet och bedömning av det vi gjort, känt eller tänkt. Den ena sidan av självet är varken bättre eller sämre än den andra. Självet två sidor går inte att värdera på sådant sätt. De förutsätter nämligen varandra och är ömsesidigt beroende.

Vi kan ha ett bättre och ett sämre själv, men detta är inte ”jag” i motsats till ”mig”, eftersom båda utgör självet. Vi gillar det ena och ogillar det andra, men när vi lyfter fram det ena eller det andra för bedömning är det som ”mig”. ”Jaget” kommer inte in i rampljuset; vi talar till oss själva, men ser inte oss själva. ”Jaget” reagerar på det själv som uppstår genom att vi antar andras attityder. Genom att anta dessa attityder har vi introducerat ”mig” och vi reagerar på det som ett ”jag”. Det enklaste sättet att hantera problemet är i minnestermer. Jag talar för mig själv, och kommer ihåg vad jag sagt och kanske det emotionella innehållet som hörde till. ”Jaget” i detta ögonblick är närvarande i ”miget” i nästa ögonblick. Jag kan inte vända mig snabbt nog för att fånga mig själv. Jag blir ett ”mig” såtillvida att jag kommer ihåg vad jag har sagt. ”Jaget” kan emellertid ges denna funktionella relation. Det är på grund av ”jaget” som vi säger att vi aldrig är riktigt medvetna om vem vi är, att vi överraskar oss själva med vår egen handling (Mead, 1934, s. 174, min översättning).³

Således menar Mead att vår medvetenhet om oss själva i någon mening alltid är färgad av andra människor, kulturen och samhället vi lever i. Men detta ska inte uppfattas som att vi är helt och hållet i andras, kulturens eller samhällets våld. Det finns ingen social kontroll som är total. Jaget – det vi ännu inte hunnit medvetandegöra oss om – ser nämligen till att självet ständigt utvecklas. Varje ny situation eller nytt möte med en annan person förändrar oss. Ibland sker det med buller och bång. Andra gånger flimrar det omärkligt förbi. Ändå är det så att alla våra handlingar ständigt tillför nya dimensioner, vilka vi i ett senare skede kan använda för att besvara frågan om vem vi är eller vill vara. När frågan ska besvaras är vi dock återigen tillbaka hos vår samhällliga sida – miget. Vi behöver ett språk som gör att

³ Detta stycke finns översatt i den svenska utgåvan, men jag finner inte att den i tillräcklig grad redogör för Meads begrepp ”self”, ”I” och ”Me” samt deras inbördes relation.

vi kan förstå och göra oss förstådda. Närmare bestämt behöver vi vad Mead kallar signifikanta gester eller symboler, det vill säga gester eller symboler som har samma betydelse för fler än oss själva (se t.ex. Mead, 1934/1976, s. 63ff.).

Om vi har tillgång till ett liknande universum av signifikanta gester eller symboler och tillsammans sitter i en kajak och paddlar en solig och stekhet dag, förstår vi båda vad jag menar om jag frågar: ”Ska vi kantra?” Frågan väcker då samma begynnande handling i dig som i mig. Detta sker oavsett om förslaget uppfattas som bra eller dåligt. Vi vet båda vad som menas oavsett om vi håller med varandra eller ej. Detta är själva innebörden av en gests eller symbols signifikans, vilken ursprungligen uppstår i ett slags triadiskt förhållande. Signifikansens triadiska förhållande kan illustreras genom att du säger något till mig och jag svarar, varefter du utifrån mitt svar bekräftar att jag har förstått det du sa på rätt sätt. Processen inbegriper ett givande och ett tagande där man på sätt och vis skapar en mening som inte existerade innan samtalet påbörjades. Det finurliga är att vi i lekens successiva övergång till spel inte bara internaliserar värderingar, normer och lagar, utan även utvecklar denna typ av kognitiva föreställningar.

Upptäckten av spegelneuron och några andra sociala förmågor

Intresset för mellanmänniskt meningsskapande och medvetandegörande (i givna kulturella och samhällsliga kontexter) finner vi naturligtvis inte bara inom den symboliska interaktionismen. På ett generellt plan är intresset närvarande inom större delarna av sociologin och även inom vissa delar av socialfilosofin. Att intresse för *mellanmänniskt* meningskapande och medvetandegörande också har en plats inom till exempel den biologiska psykologin, med specialiseringar som neuropsykologi och kognitiv neurovetenskap, är mindre självklart. Det kan till och med uppfattas som anmärkningsvärt. Denna inriktning inom psykologin försöker nämligen förstå och förklara ”hur olika psykologiska funktioner, såsom tankeverksamhet, känsloliv och beteende, kan förstås i relation till den biologiska basen” (Fahlke & Johansson, 2012, s. 22). Därför har området ingen direkt relation till humaniora och samhällsvetenskap, utan knyter snarare an till och är nära besläktat med vetenskapliga discipliner som farmakologi, genetik, molekylärbiologi och psykiatri (Fahlke & Johansson, 2012). Frågor som ställs är till exempel hur oro eller ängslan kan förklaras utifrån hjärnans funktioner, alternativt vilka strukturer i hjärnan som orsakar oro eller

ängslan. Man går så att säga inifrån och ut, till skillnad från den symboliska interaktionismen där man går utifrån och in. Inom den symboliska interaktionismen är man intresserad av att beskriva inre oro eller ängslan, såsom tillstånden uttrycks i yttre socialt beteende eller handlingar, och hur dessa emotionella tillstånd kan förklaras av yttre omständigheter som påverkan av andra människor, kulturen och samhället. Eftersom frågorna om ett och samma fenomen ställs på olika sätt, används olika teorier och metoder, vilket föga förvånande resulterar i olika svar. Jag ska inte fördjupa mig i detta resonemang trots att det är centralt. I denna text nöjer jag mig med att understryka att de nämnda olikheterna inte per automatik innebär att man förbiser eller bör förbise varandras forskningsresultat. Tvärtom kan det visa sig vara avgörande för ett forskningsgenombrott att forskare från olika vetenskapliga discipliner gör en aktiv insats för att uppnå ömsesidig förståelse.

Ett fynd inom den biologiska psykologin som går att knyta an till den symboliska interaktionismen är upptäckten av ett system av spegelneuron i både apor och människor. Spegelneuronerna upptäcktes av en slump när Giacomo Rizzolatti och hans forskningsteam utförde ett neurologiskt experiment. Med hjälp av elektroder placerade i hjärnan på makaker, ville man mäta aktiviteten i specifika nervceller eller neuroner, dels när makakerna fattade beslut att handla (att ta nötter eller frukt), dels när de handlade (sträckte ut handen för att ta nötter eller frukt). Den registrerade aktiviteten i både handlingsneuroner och rörelseneuroner när makakerna fattade beslut och handlade var mer eller mindre förväntad. Forskningsteamet kunde styrka och precisera tesen att makakerna har specifika nervceller eller handlingsneuroner som avfyrrar elektrokemiska signaler till andra specifika nervceller eller rörelseneuroner som i sin tur sätter handen i rörelse på ett specifikt sätt, det vill säga kopplat till beslutet att handla. Vad forskningsteamet inte hade förväntat sig var att en liknande neural aktivitet registrerades hos makakerna även vid perception av denna typ av handling (att sträcka ut handen för att ta nötter eller frukt) utförd av andra. Detta upptäcktes av en slump när en av forskarna (förmodligen Leonardo Fogassi) sträckte ut handen och tog en banan ur en fruktskål. Vad man från början antog var ett mätfel testades upprepade gånger och man kunde fastställa att ett system av neuron upptäckts, vilket aktiveras på samma sätt när egna handlingar utförs, som vid perception av dessa handlingar utförda av andra (Gallese, Fadiga, Fogassi & Rizzolatti, 1996; Rizzolatti & Craighero, 2004).

Således kan slutsatsen dras att inte endast ett beslut om att handla, utan även perception av andras handling sätter makakerna i rörelse. Makakerna har på så sätt en förmåga att spegla andras handlingar, varpå man har kommit att tala i termer av spegelneuroner. Eftersom man inte kunnat fastställa att makakerna ägnar sig åt imitation antar man att spegelneuroner stödjer deras förmåga till att förstå och känna igen andra genom att skapa mentala bilder av deras handlingar.

De senaste femton till tjugo åren har intensiv forskning bedrivits på området och det finns idag goda belägg för att även människor har ett system av spegelneuron. Forskare vid Uppsala universitet har i en studie av spädbarn funnit indicier på att ett system av spegelneuron utvecklas under barnets första levnadsår och hjälper barnet att förstå och känna igen människor i dess närhet (Falck-Ytter, Gredebäck & von Hofsten, 2006). I både tidigare och senare studier har andra forskare upptäckt speglingsprocesser vid perception och erfarenhet av smärta och vissa emotioner. Vid perception av andras emotionella uttryck aktiveras i viss utsträckning en liknande neural aktivitet som hos dem som uttrycker emotionerna (Iacoboni, 2008). Detta anges som en anledning till att vi ibland upplever det som om sensationer och emotioner smittar och att det gör skillnad om vi umgås med positiva eller negativa personer. Om vi omger oss med energiska personer som ger uttryck för glädje tenderar vi att bli gladare än om vi omger oss med energilösa personer som uttrycker nedstämdhet. Jag skulle vilja påstå att vi har vissa biologiska förutsättningar som är nödvändiga, men inte tillräckliga, för att utveckla allt från smärta och njutning, glädje och sorg till begär och lidande genom ett ömsesidigt givande och tagande när vi är tillsammans med varandra.

Även om vi inte kan överta en annan människas blödande sår, kan vi i viss mening känna hennes smärta. Även om det inte är vi som förlorat en nära anhörig, kan vi i viss mening känna den sorg som uttrycks av den person som lider förlusten. Man skulle till och med kunna dra paralleller till att det egna begäret efter att vara den begärligaste av alla lättare än man tror kan överföras till andra genom att uttrycka det som ett ideal när man är tillsammans. Förmågan att överta och överföra inre upplevelser som sensationer, emotioner och begär, bör naturligtvis sammankopplas med betydligt fler sociala förmågor som den biologiska organismen är utrustad med, till exempel förmågan till kropps- och ansiktsimitation (Hatfield, Rapson & Le, 2004). Även om makakerna inte verkar imitera varandra i

någon högre utsträckning har förmågan att omedvetet imitera andras kropps- och ansiktsuttryck kopplats till systemet av spegelneuroner hos människor (Gallese & Goldman, 1998).

Tillsammans med elementära psykologiska responser som aktiveringen av systemet av spegelneuron, utgör imitationen av kropps- och ansiktsuttryck exempel på sociala förmågor som är nödvändiga för mer avancerade former av socialitet, till exempel empati. I den empatiska processen introduceras ett reflexivt moment – att tänka sig in i den andres situation och utifrån denna uppleva vad man själv skulle göra om man så att säga befann sig i den andres situation (Thagard, 2010). Vad den symboliska interaktionismen har att tillägga i detta sammanhang är insikten om att man i olika typer av speglingsprocesser inte bara förstår och känner igen andra, utan också sig själv. Den symboliska interaktionismen har såsom den diskuterats ovan många goda argument för att speglingsprocesser utgör själva fundamentet för självutveckling och självförverkligande. Intressant i detta sammanhang är att ett antal studier visar att spegelaktiviteten ökar i situationer som upplevs som positiva och avtar i situationer som uppfattas som negativa, exempelvis oro och ångslan, (Bauer, 2007). Vi skulle således kunna dra slutsatsen att framförallt situationer som upplevs som positiva främjar självutveckling och självförverkligande, eftersom de gör det möjligt för oss att speglas i och spegla andra. Det är i möten med andra som vi blir till som ”oss själva” – möten som är avhängiga biologiska, såväl som sociala faktorer, vilka skapar inre bilder av vem vi är. Mot bakgrund av detta synsätt blir inte bara myten om det manliga geniet (läs människan) som ensamt och starkt obegripligt. Också det faktum att upptäckten av spegelneuron kan ses som ett argument för idén om att vi har allt inom oss som vi någonsin kommer att vara och behöva framstår som märkligt, då det, enligt min mening, ignorerar att fyndet i fråga pekar ut en *social* förmåga, som på evolutionistisk väg utvecklats och förfinats, på grund av människors ömsesidiga beroende av varandra.

Låt oss förenas!

Avslutningsvis vill jag ta tillfället i akt att betänka likheten mellan att benämna en process som spegelsjälvvet och att benämna en process som ett system av spegelneuron. Det är knappast någon slump att ordet spegel förekommer i terminologin kring båda typerna av process. Förmodligen är det inte heller någon slump att de flesta som sysslar med den nyare

upptäckten av systemet av spegelneuron sällan är insatta i den äldre upptäckten av spegelsjälvet, och vice versa. Emellertid är det synd att slumpen inte spelat oss ett spratt i detta fall. Vi borde nämligen förena oss i vårt intresse för speglingens betydelse. Tillsammans skulle vi veta så mycket mer om ensamhetens fördärv – om att vi faktiskt inte är skapade för eller skapande i det tillståndet. Kanske skulle vi till och med förnygras (läs förnyas) om vi tillsammans försökte lösa den gäckande gåtan om medvetandet – det psykiska – som både biologiskt och socialt. Kanske kan vi med gemensamma krafter på ett bättre sätt motverka den allt vanligare upplevelsen av att det är omöjligt att förstå och göra sig förstådd – en upplevelse som tillhör den melankoliska, (vilket är ett personlighetsdrag som ofta tillskrivs det manliga geniet) eller den deprimerade (vilket ofta är ett personlighetsdrag som tillskrivs menlösa kvinnor) (Johannison, 2009). Kanske kan vi med förenade krafter till och med hitta bot mot denna typ av upplevelse – som faktisk utgör ett potentiellt hot mot både intelligens (mind), själv (self) och samhälle (society). Åtminstone kan vi kanske visa att den inte bör vara ett ideal för dem som strävar efter att bli upphöjda och geniförklarade (vilket är fallet för många män och kvinnor med för den delen). Låt mig avsluta med att ge två exempel som kan tydliggöra innebörden av behovet av att klara av dessa uppgifter, såtillvida att jag har rätt när jag menar att det finns igenkänningsmoment i dem. Nog är det en del av oss som kan identifiera sig med de meningar som den 24-årige Beckett använder sig av när han beskriver Proust:

Vi är ensamma. Vi kan inte förstå och inte förstås. (...) Det finns ingen kontakt, därför att det inte finns några kontaktvägar (som återgivet i Hammer, 2006, s. 110).

Kanske kan vi visa att denna typ av misantropiska sentenser inte bör vara det dominerande sättet att uttrycka vantrivsel i kulturen eller missnöje som samhällsvarelse (vilket är fallet för många kvinnor och även en del män idag). Och nog är det en del av oss som också känner igen sig i Berny Pålssons förklaring till sitt självskaðebeteende i Vingklippt ängel:

Varför blev just jag sjuk? (---) Jag var inte sjuk som femåring. Jag var rädd, ensam och olycklig men inte sjuk. Sjuk är ingenting man blir över en natt. Man vaknar inte en dag och är psykotisk. Det kommer successivt. (---) Ensamheten är det farligaste som finns, jag tror att det

kan ha varit just ensamheten som gjorde mig sjuk (Pålsson, 2005, s. 255f.).

Jag kommer inte att analysera de två ovanstående citaten, utan avsluta med Lars-Erik Bergs ord. Bakom, framför och i några meningar som han skrivit till mig, Elin Thunman och Per-Olof Olofsson, i ett mejl daterat den 20 juni 2011, finns nämligen, enligt min mening, redskap för vem som helst att på egen hand (läs själv) göra det. Låt därför dessa ord inspirera oss till att göra det tillsammans:

Kroppen finns där omedelbart, men medelbart är det Du som ger mig min kropp, precis som alla andra meningsfulla objekt i tillvaron. (...) Det som är mig allra mest obekant i hela världen är jag själv, kroppsligt och psykiskt, tills Du visar mig på alla plan vem jag är genom att kasta tillbaka mina responser på mig själv, men i din perception av vem jag är. Det är förtrollande, detta evighetstema. Det där med handen som tar handen, sin motpart, ingår ju i det hela. (Det har vi ju sett med Lennart Nilssons foton från livmodern, att det finns med från allra första början som en viktig händelse i livet; kroppsdel möter motpart!) men medvetenheten om de båda händernas interaktion, deras mening i relation till varandra blir av-automatiserad och reflekterande och historisk först genom att du reagerar på att mina händer griper varandra.

Referenser

- Andersson, Sten. (1972). *En fenomenologisk läsning av George H. Mead: Eller varför verkligheten är verklig och inte ett skådespel*. Forskningsrapport, (20). Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg.
- Andersson, Sten. (1992). *Känslornas filosofi*. Stockholm: Symposion.
- Bauer, Joachim. (2007). *Varför jag känner som du känner: Intuitiv kommunikation och hemligheten med spegelneuronerna*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Berg, Lars-Erik. (1975). "Medvetandets uppkomst: En tolkning av G.H. Meads socialpsykologi". I L.-E. Berg, A. Boglind, T. Leissner, P. Månson & H. Värnlund (Red.), *Medvetandets sociologi: En introduktion*

- till symbolisk interaktionism (s. 43-72). Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berg, Lars-Erik, Boglind, Anders, Leissner, Tom, Månson, Per, & Värnlund, Holger. (1975). *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Cooley, Charles Horton. (1902/1992). *Human Nature and the Social Order*. New Brunswick: Transaction.
- Cooley, Charles Horton. (1909/1962). *Social Organization: A Study of the Larger Mind*. New York: Schocken Books.
- Descartes, Rene. (1637). *Discourse de la methode*. Leiden Holland.
- Descartes, Rene. (1641). *Meditationes de prima philosophia*.
- Durkheim, Emile. (1912/1995). *The Elementary Forms of Social Life*. New York: Free Press.
- Engdahl, Emma. (2004). *A theory of the emotional self: From the standpoint of a Neo-Meadian*. Örebro: Örebro Universitet.
- Engdahl, Emma. (2009). *Konsten att vara sig själv*. Malmö: Liber.
- Engdahl, Horace. (2011). "Därför har kulturn kring författare gått för långt", *Dagens Nyheter*, 2011-12-24.
- Fahlke, Claudia, & Johansson, Per Magnus. (2012). *Psykopatologi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Falck-Ytter, Terje, Gredebäck, Gustaf, & von Hofsten, Claes. (2006). "Infants Predict Other People's Action Goals". *Nature Neuroscience* (9).
- Franks, David D, & Gecas, Viktor. (1992). "Autonomy and Conformity in Cooley's Self-Theory: The Looking-Glass Self and Beyond". *Symbolic Interaction*(15), 49-68.
- Gallese, Vittorio, Fadiga, Luciano, Fogassi, Leonardo, & Rizzolatti, Giacomo. (1996). "Action Recognition in the Premotor Cortex". *Brain*(119), 593-609.
- Gallese, Vittorio, & Goldman, Alvin. (1998). "Mirror Neurons and the Simulation Theory of Mind-Reading". *Trends in Cognitive Sciences* (12), 493-501.
- Hammer, Espen. (2006). *Melankoli*. Göteborg: Daidalos.
- Hatfield, Elaine, Rapson, Richard. L., & Le, Yen-Chi. L. (2004). "Primitive Emotional Contagion: Recent Research". I J. Decety & W. Ickes (Red.), *The Social Neuroscience of Empathy*. Boston, MA: MIT Press.
- Iacoboni, Marco. (2008). *Mirroring People: The New Science of How we Connect With Others*. New York: Farrar, Straus & Giroux.

- Johannisson, Karin. (2009). *Melankoliska rum: Om ångest, leda och sårbarhet i förfluten tid och nutid*. Stockholm: Bonnier.
- Johansson, Per Magnus. (2012). "Förord" *Ensam, August Strindberg*. Göteborg: Lindelöws förlag.
- Lindborg, Rolf. (1968/1980). *Rene Descartes*. Lund: Doxa.
- Mead, George Herbert. (1924-25/1981). "The Genesis of the Self and Social Control". I A. J. Reck (Red.), *Selected Writings: George Herbert Mead* (s. 267-293). Chicago: The University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert. (1934). *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert. (1934/1976). *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Mjöberg, Jessica. (2011). *Innerlighetens tid: En sociologisk undersökning av intimitet och senmodernitet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Pålsson, Berny. (2005). *Vingklippt ängel*. Stockholm: Månocket.
- Rizzolatti, Giacomo, & Craighero, Laila. (2004). "The Mirror-Neuron System". *Annual Review of Neuroscience* (27), 169-192.
- Smith, Adam. (1759/1984). *The Theory of Moral Sentiments*. Indianapolis: Liberty Fund.
- Thagard, P. (2010). *The Brain and the Meaning of Life*. Princeton - New Jersey: Princeton University Press.
- Witt-Brattström, Ebba. (2012). "Ensamheten som manlig myt och poetik", *Dagens Nyheter*, 2012-01-02.

Där tran(s)orna slutar dansa

Facebook och den andres automatisering

Martin Berg

1.

I slutet av september 2007 stegade jag in på Sociologiska institutionen i Lund för att, som traditionen bjuder, lägga fram ett första utkast av min doktorsavhandling på slutseminarium. På plats fanns betygsnämndens ledamöter för att under närmast ritualiserade former dela med sig av kritiska reflektioner och ingjuta ett visst mått av välbehövlig oro inför den stundande disputationen. Seminarierummet var till brädden fyllt och jag minns att atmosfären andades spänning, förväntan och ett visst mått av oro. Seminariet förflöt som planerat och när vi efteråt gick för att ta ett gemensamt glas var den tidigare känslan av nervositet ett minne blott. Sällan hade jag promenerat genom Lundagård med en sådan känsla av framtidstro och när Lars-Erik Berg en stund senare bjöd in mig att delta i ett antologiprojekt som skulle kretsa kring George Herbert Mead, tyckte jag mig kunna konstatera att avhandlingsutkastet nog skulle kunna växa till sig och klara sig genom nålsögat när det väl var dags för disputation.¹ Kort efter detta seminarium fick jag ett brev från Lars-Erik Berg där han skriver: ”[d]et skulle vara smakligt med en [M]eadanalys av tran(s)ornas väsen” och vidare förklarar hur en av de transvestiter (eller transaktörer som de där benämndes) som kommer till tals i min avhandling eggjar hans fantasi: ”Jag kan tänka mig att Leigh, när han/hon dansar, gör det lika mycket som en trana, som en transa, som en man, som en kvinna. Det vore häftigt att se.” (Personlig kommunikation, 2007-09-29).

I stunder som denna tas förslag från betygsnämndens ledamöter på största allvar; deras roll är trots allt ett mellanting mellan orakel och bödel. Efter att ha ansträngt mig för att i bästa möjliga mån städa bort andra slags

¹ Disputationsakten blev framgångsrik och arbetet med detta kapitel har möjliggjorts av finansiering från Stiftelsen Riksbankens Jubileumsfond.

putslustigheter och överdrivet komplicerad metaforik från ett manuskript som började anta avhandlingens form och språkdräkt var det med ett stort mått av osäkerhet som detta förslag mottogs. Inte bara var jag osäker på hur tranor dansade utan jag ställde mig också frågande inför hur pass frikostigt fantasifull en tolkning av ett empiriskt material kunde tillåtas vara. Plötsligt befann jag mig sökandes efter information om hur tranor dansar, men kunde inte ens i min vildaste fantasi förstå vad dans – minst av allt den typ som tranor engagerar sig i – hade att göra med min avhandling. Min ambition var i avhandlingen att få till stånd en teoretisk dialog mellan George Herbert Mead (1934; Mead 1982, s. 17) och Judith Butler (1990, 1993) med transvestiters självpresentationer och dagböcker som utgångspunkt och gemensamt samtalsämne.

Det var först några år senare – i en helt annan tid och ett annat sammanhang – som bitarna till slut föll på plats. Jag lyssnade på Robyns ”Dancing on my own” och kom plötsligt, konstigt nog, att tänka på de rader som Lars-Erik Berg hade skickat till mig. Textraderna i Robyns låt tycktes vara den absoluta motsatsen till den tranornas dans som han hade uppmärksammat mig på: ”I’m in the corner, watching you kiss her /.../ I’m right over here, why can’t you see me /.../ I’m giving it my all, but I’m not the girl you’re taking home /.../ I keep dancing on my own”. Tranorna dansar aldrig för sig själva utan tycks, vid närmare eftertanke, snarare dansa både med och mot sina (potentiella) partners på ett sätt som låter hopp och flaxande vingar ligga till grund för en ömsesidig anpassning. I motsats till vad som gäller för tranorna, verkar Robyns dans relatera till en partner med ett visst mått av distans; hon tycker sig vara ”någon” även utan den andre som i henne framkallar någon form av social respons. Med risk för att göra en lika frikostigt fantasifull tolkning som Lars-Erik Berg gav prov på i ovan nämnda korrespondens, tycks det mig som om hon inte bara dansar på egen hand utan också med sig själv. Är en sådan dans egentligen möjlig och vad händer med den som dansar när partnern intar olika grader av närhet eller distans? Går det att föreställa sig att någon form av förändring i självet framväxer därur eller är det helt enkelt en fråga om att människans absoluta bundenhet till den andre för tillfället glöms bort?

Det var inget enkelt företag att förstå vad Lars-Erik Berg hade för avsikter då han uppmärksammade mig på tranornas dans. Var det fråga om att peka på hur en viss typ av sociala relationer upprättas och utvecklas inom ramen för en spelplan? På ett sätt som påminner om hur tranorna samlas på

en väl avgränsad arena för att bjuda upp till parningsdans kan den del av nätet som jag studerade i min avhandling förstås. Det var fråga om en nätgemenskap med ett tydligt syfte och med skarpt markerade gränser. Kanske är det möjligt att förstå denna skådeplats som annorlunda än den Robyn har i åtanke då hon sjunger om sin dans i ensamhet; vi har att göra med ett exempel på en rörelse från det kollektiva till det individuella; från den andres synlighet till dess osynlighet. Oavsett hur dessa två slags danser bäst bör förstås i relation till varandra tycker jag mig se hur denna rörelse från tranors till Robyns dans på sätt och vis är analog med en helt annan typ av rörelse; nämligen den förändring som nätet har genomgått under senare år. Det är en rörelse som i stora drag har fått såväl spelplanen som ”medspelaren” (eller dansgolvet och dansaren, om man så vill) att i högre grad framstå som oklara. En sådan gränsupplösande förändring väcker en rad frågor i relation till såväl Lars-Erik Bergs underfundiga kommentar till min avhandling som den socialpsykologiska förståelse av självets dynamik som däri kom att utvecklas och tecknas. Dessa frågor har legat till grund för föreliggande text som emellertid varken handlar om tranor, transor eller dans. Avsikten med detta kapitel är snarare att i ljuset av George Herbert Meads förståelse av det sociala självets dynamik och problematik, närmare granska några av de förändringar som nätet har genomgått. Meads socialpsykologi är i grunden relationell och, bör tilläggas, dialogisk i så måtto att dess grundläggande byggstenar utgörs av kommunikativt utbyte mellan såväl som *inom* aktörer. Att närma sig nätet från en sådan utgångspunkt utgör inte bara en fruktbar strategi för att bättre förstå de socialpsykologiska implikationer som dess förändring har fört med sig, utan bidrar därtill att fylla ett viktigt analytiskt tomrum som har uppstått i kölvattnet av samtida ansträngningar att förstå och begreppsliggöra nätet och dess sociala dimensioner.

En avgörande poäng i Meads förståelse av det sociala är att han inte förutsätter vare sig medvetande eller aktörskap som den sociala interaktionens förutsättning. Snarare pekar han på det motsatta förhållandet; medvetandet slår rot i sociala interaktioner och når sin fulla prakt i framväxten av det sociala självets. Som tydligast framstår Meads tankemodell då han hävdar att “the whole (society) is prior to the part (the individual), not the part to the whole; and the part is explained in terms of the whole, not the whole in terms of the part or parts” (Mead, 1934, s. 7). Även om detta är en fullt fungerande tankemodell, har det tidigare visats att

den lider brist på strukturkänslighet och inte i tillräckligt hög grad lyckas fånga den maktrelaterade komplexitet som är vidhäftad det sociala (Berg, 2008). Dessa problem till trots erbjuder Mead ett sätt att resonera kring självet och dess dynamik som en dialogisk relation mellan dess två aspekter: jaget (självet som kännare) och miget (självet som känt). En för Mead avgörande tanke är att självet grundstruktur etableras genom övertagandet av den generaliserade andres attityd för att senare vara försatt i en livslång vidareutveckling uppbytt av ett slags intern konversationsprocess. Dessa två självet aspekter har en besynnerlig relation till varandra och Mead menar att jaget utmärks av ett nyckfullt, kreativt, okontrollerat och impulsivt handlande, medan miget antas vara grundlagt i "the organized set of attitudes of others which one himself assumes" (Mead, 1934, s. 175). En sådan förståelse av självet föreslår att individens möjlighet att agera och vara "någon" har sin grund i det omgivande sociala sammanhanget och att kraften att agera på så sätt alltid bärs upp av relationen till den andre. Med tanke på att Meads förståelse av självet närmast förutsätter att individens möjlighet att agera och tänka är avhängig det omgivande sociala sammanhanget, torde de förändringar som nätet har genomgått ha fått mer omfattande konsekvenser än vad som annars uppmärksammas. I vilken mån kan (delar av) det sociala rummets förändrade karaktär antas bidra till en förändring av de aktörer som verkar inom och möjliggörs av dessa gränser?

2.

Under senare år har nätets utveckling fört med sig att villkoren för kommunikation och social interaktion har förändrats i en rasande fart. I takt med denna raska utveckling har ett antal fundamentala karakteristika hos nätgemenskaper kommit att förskjutas och i huvudsak har detta sin orsak i framväxten av sociala nätverkssajter (såsom exempelvis Facebook) och de föreställningar som har kommit att omgärda dessa. Nätet har sedan länge varit föremål för uttolkningar präglade av utopiska föreställningar och redan i ett tidigt skede kom science-fiction och metaforiska figurer som "cyberspace" (Gibson, 1984) att spela en viktig roll för hur den nya tidens sociala rum gestaltades. I sin översikt av nätforskningens korta men nyansrika historia hävdar Barry Wellman (2004) att nätet, i sin barndom, förstods som ett teknologiskt underverk med möjlighet att inte bara förändra världen från grunden utan också möjliggöra en global anslutbarhet varigenom kommunikation och interaktion skulle kunna friställas från de

begränsningar som tid och rum vanligtvis utgör. Med en tydlig faiblesse för kroppslöshetens möjligheter och det socialas obundenhet blåste teoretiker som Howard Rheingold (1995), Sherry Turkle (1995) och Michael Benedikt (2000/1991) liv i futuristiska föreställningar om nätet som ett möjligheternas rum. Inramade av begrepp som "cyberspace" och "virtuell verklighet" pekade dessa föreställningar på "an apparently anti-spatial world where digital streams of information, data, images and video /.../ seemed to operate like some giant 'nervous system' for the planet" (Graham, 2004, s. 7). Det sociala livet "online" antogs sålunda stå i bjärt kontrast till vardagslivet "offline" och med hoppfulla önskningar om att på teknologisk väg möjliggöra nya sociala former, positionerades kroppslig rumslik närhet som både ovälkommen och ändamålslös. I det avseendet kom det skrivna ordet att överta kroppen som yttersta medierande mekanism genom att, som Brenda Danet (1998) uttrycker saken, fungera som en mask i det sociala samspelet. Med tanke på att det skrivna ordet fungerade som kontaktyta mellan nätgemenskapens interagerande individer såväl som en gränssyta mellan online och offline, kom självpresentation och social interaktion att anta annorlunda former än vad som erbjuds i vardagslivet offline. Med det skrivna ordets hjälp kunde en distans upprättas mellan vardagslivets kroppslighet och de lekfulla sociala skeenden som "dansar" fram på flimrande skärmar. Med tanke på denna möjlighet att, med stor precision styra intryck och planlägga sociala handlingar, kom tidiga uttolkningar av nätgemenskaper att fokusera gränssnittets filtrerande och rumsliga karaktär som närmast fungerade som ett "ambiguous borderland between human and technology" (Sundén, 2002, s. 80).

Tiden kom snart ikapp denna första euforiska tidsålder och i ökande grad begreppsliggjordes nätet som ett fenomen inbäddat i vardagslivets aktiviteter. En viktig aspekt av denna förskjutning har tvivelsutan sin grund i det faktum att antalet uppkopplade människor ökade och att nätet därigenom började användas av en bredare skara människor snarare än, som tidigare hade varit fallet, av dem med någon form av specialintresse och/eller påtaglig teknisk kunskap. Dessa sociala och demografiska förändringar till trots var det vid denna tidpunkt inte möjligt att konstatera det lekfulla nätets fullständiga och oåterkalleliga död. Vad som emellertid skedde var att den tidigare förutsatta gränsen mellan online och offline började luckras upp och flertalet forskare rörde sig i riktning mot att förstå social interaktion online som en integrerad del av vardagslivet offline

(Bakardjieva, 2005; Wellman & Haythornthwaite, 2002). I takt härmed började nätet inta en närmast infrastrukturell position och i vissa avseenden utmanande den sociala organiseringen online sin motsvarighet i vardagslivet offline. Till följd därav började tanken om det digitala livet som något från vardagslivet väsensskilt att överges och fokus försköts istället mot individen och hennes eller hans sociala nätverk. Wellman menar att en viktig lärdom under denna tid var att "[t]he Internet is helping each person to become a communication and information switchboard, between persons, networks, and institutions" (Wellman, 2004, s. 127). Denna tanke kastar ljus över hur talet om nätet under ett knappt decennium förändrats från ett fokus på rumsliga karakteristika till instrumentella och i viss mån institutionella egenskaper (Berg, kommande).

Till skillnad från tidigare typer av nätgemenskaper som lät användarna att under pseudonym konstruera en fantasifull karaktär och med den engagera sig i ett lekfullt umgänge, till synes åtskilt från vardagslivets plågoandar, började en ny typ av nätbaserade sociala rum att växa fram. Företrädesvis utgörs dessa av sociala nätverkssajter vars framväxt, enligt Boyd och Ellison (2007) markerar ett tydligt skifte i hur nätgemenskaper organiseras socialt. Till skillnad från tidigare typer av nätgemenskaper, som närmast genomgående var tematiskt organiserade, präglas sociala nätverkssajter av möjligheten att skapa en publik eller semipublik personlig profil varmed det är möjligt att inte bara visa upp sig själv utan därtill ens personliga sociala kontakter. Dessa förändringar, för vilka Facebook kan sägas utgöra det mest illustrativa exemplet, förde inte bara med sig ett ökat fokus på individen som sådan utan bidrog också till att praktiker förknippande med självpresentation blev tydligt förbundna med andra individer och deras aktivitet. Uttryckt annorlunda kom den andre, bokstavligen talat, att inkluderas i denna process och på det viset är jaget inte enbart något som enbart kan erfaras som ett "mig" utan i allra högsta grad därtill som ett "du". När Mead resonerar kring självets dynamik ges den andre alltid en implicit plats men när dessa processer överförs till det sociala sammanhang som frodas i sociala nätverkssajter antar denna närvaro explicita former. Individen kan förvisso inte känna sig själv genom annat än ett mig, men i denna situation kommer såväl ett "du" som ett "hon", "han" och kanske "de" (och, som William James (1890) skulle ha velat tillägga, ett "hennes", "hans" och "deras") att fylla en avgörande funktion.

Möjligheten för andra individer att bläddra igenom ens sociala nätverk är en viktig aspekt eftersom sociala nätverkssajter företrädesvis används för att upprätthålla och underhålla sociala relationer som på ett eller annat sätt har initierats i vardagslivet offline (Ellison et al., 2007). I kontrast till tidigare typer av nätgemenskaper som i någon mån fungerade som en lekbage eller som ett från vardagslivet åtskilt socialt rum där interaktioner inte nödvändigtvis hade en koppling till någon form av social relation offline, utgör sociala nätverkssajter ett slags personcentrerade nätverk vars syfte är att artikulera och synliggöra ens sociala nätverk. Detta synliggörande och inkluderande av andra personer i ens självpresentation bidrar till framväxten av latent sociala relationer som lägger grunden för en sammanlänkning av individer som annars inte med samma lätthet skulle knyta an till varandra (Haythornthwaite, 2005). Denna ökade personcentrering och dess tydliga koppling till vardagslivet offline bidrar till att sociala nätverkssajter skiljer sig radikalt från de digitala lekhagar som utgör dess föregångare och som tydligast illustreras detta av att tidskriften Time Magazine 2006 utnämnde årets person till "Du" (Han, 2010). Givetvis var detta ett sätt att peka på de individualiseringsprocesser som tydliggörs genom nätets utveckling, och det "du" som utsågs till årets person kan svårigen förstås som ett du invävt i dialogisk relation utan snarare, som den populärvetenskapligt orienterade uttolkaren av sociala medier Eric Qualman skriver, "[i]t's all about me, me, me" (2009, s. 43).

3.

När Manuel Castells hävdar att den sociala webben av idag kan förstås som ett "cluster of technologies, devices, and applications that support the proliferation of social spaces on the Internet" (Castells, 2009, s. 65) förefaller det vara värt att stanna upp och fråga vad för slags sociala rum det förutsätts vara fråga om. Det är uppenbart att dessa rum skiljer sig radikalt från vad som en gång i tiden förknippades med nätbaserad kommunikation och interaktion. Ett talande exempel på detta möter vi hos Sherry Turkle (1995) som i en tidig studie av nätgemenskaper pekade på att deras tjustning i hög grad är en fråga om möjligheten att leka med såväl sin egen som andras hemmasnickrade identiteter. Hennes förståelse av nätgemenskaper positionerar dem i det närmaste som ett slags lekens, förberedelsens och, framförallt, förändringens rum. Förvisso menar hon att dessa rum har tydliga kopplingar till vad som försiggår i vardagslivet, men denna koppling

är uteslutande begränsad till det egna livet och till de interna konversationer som utgör självet grundläggande struktur. I kontrast till detta slags förståelse har vi idag att göra med sociala nätverkssajter som kan förstås i termer av sociala rum vari aktiviteter såsom delning, sorterande och kategorisering av olika slags data premieras och som senare utgör underlag för social interaktion (Beer & Burrows, 2007). Den avgörande skillnaden är att de aktörer som förväntas engagera sig i dessa handlingar är av olika karaktär; även om såväl nätgemenskaper som sociala nätverkssajter relaterar till vardagslivets sociala skeenden så sker det på olika villkor i och med anonymitetens tvära upphörande. Uttryckt annorlunda har vardagslivet hunnit ikapp nätets utveckling och idag går det svårt att förstå nätgemenskaper som hjälpmedel för interaktion och självpresentation på andra villkor än vad vardagslivet har att erbjuda; det går inte längre att synas utan att bli igenkänd. Med tanke på det sociala nätverkets karaktär har vi därmed att göra med ett ”du” som på närmast automatisk väg integreras i ett ”mig”, men frågan är om detta inkluderande har fört med sig en förlust av ett helt annat ”du”, nämligen det som utgör föremål för dialog och interaktion.

Att anonymitetens tidevarv en gång för alla hade tyckts gått i graven kan självfallet inte sägas ha skett i ett socialt vakuum utan måste snarare ses som symptomatiskt för de sociala strömningar som i övrigt präglar dagens samhällsklimat. Det är uppenbart att dessa förändringar inte bara handlar om teknologiska landvinningar utan snarare om något som också bör betraktas i ljuset av mer övergripande individualiseringsprocesser och den förlust av gemensamma referenspunkter som växer fram i deras kölvatten. Ett exempel på en sådan förståelse möter vi hos Jodi Dean som, med utgångspunkt i psykoanalytisk teoribildning, vill göra gällande att sociala nätverkssajter fångar användarna i ”intensive and extensive networks of enjoyment, production, and surveillance” (Dean, 2010, s. 3f.). Hon benämner dessa processer *kommunikativ kapitalism* vilket är att betrakta som en ekonomisk-ideologisk form av kapitalism som är intimt sammankopplad med det slags reflexiva modernitet som har beskrivits av teoretiker som exempelvis Ulrich Beck, Anthony Giddens och Scott Lash (1994). Dean tar sin utgångspunkt i Slavoj Žižeks (1997) tanke om att denna reflexiva modernitet för med sig en avmattning i det symboliskas effektivitet. På grund av en ökad osäkerhet vad gäller symbolers och föreställningars giltighet, vill Dean göra gällande att det numera är svårt att

med säkerhet skapa en förståelse för de mest grundläggande av (det sociala) livets aspekter; ny information tillkommer ständigt och sprids med en ökande hastighet. Denna uppluckring av traditionella auktoriteter för med sig att symboler och relationer är försatta i konstant förändring och blir föremål för omvärdering. En symbolisk instabilitet av detta slag får som konsekvens, menar Dean, att var och en utvecklas till en nod i det kommunikativa och informationella surrande som präglar vår samtid. Framväxten av en sådan digitalt medierad men strukturellt närd solipsism betyder att "[t]he contemporary setting of electronically mediated subjectivity is one of infinite doubt, ultimate reflexivization" (Dean, 2010, s. 6). I det avseendet är rörelsen mellan tranornas och Robyns dans inte bara analog med nätets förvandling i betydelsen att ett dansgolv har bytts ut mot ett annat. Än viktigare tycks det vara att taktpinnen har överlämnats från det kollektiva till det individuella och det är uppenbart att tidens tempo går i en säreget komplex takt. Frågan är om något har gått förlorat i denna rörelse från gemenskap till individualitet, från rum till instrumentalitet. Vilken betydelse får dessa förändringar för självet kontinuerliga omvandling och utveckling?

Sociala nätverkssajter förefaller gå hand i hand med ett slags nätets avmystifiering och med dess fokus på instrumentella möjligheter hamnar betydelsen av det sociala rummets karaktär i skymundan. Frågan är därför om någon form av digital järnbur växer fram parallellt med att nätgemenskaper förstås som verktyg för vardagslivet snarare än ett möjligheternas rum. Även om rörelsen från tematiskt organiserade gemenskaper till personcentrerade nätverk är viktig, får det aldrig glömmas att ett exklusivt fokus på intentionell användning av den här typen av sociala nätverkssajter tenderar att förminska betydelsen av de medierande mekanismer som är involverade i detta sammanhang och deras möjlighet att kodifiera, begränsa och reglera den sociala interaktionens innehåll. Till skillnad från äldre tiders nätgemenskaper, bygger sociala nätverkssajter på en informationsdriven strukturering där algoritmer bearbetar den information som genereras av användarnas aktivitet och interaktion. Denna typ av strukturerande element utgör hjärtat i sociala nätverkssajter och fungerar som en motor för den personligt anpassade upplevelse av det sociala som de sägs erbjuda. Närvaron av sådana mekanismer förändrar inte bara den sociala situationens karaktär utan pekar dessutom på att vi inte längre har att göra med ett socialt rum som företrädesvis är grundat i det grafiska

gränssnittet utan snarare med ett slags automatiserade mekanismer som många gånger tros kunna erbjuda ett vetande som är bättre än vad vi någonsin själva skulle kunna uppbringa. I det avseendet har vi att föra med ett slags ”vetandesystem” (Beer & Burrows, 2007; Thrift, 2005) som är intimt sammanvävt med det klimat som präglar dagens kommunikativa kapitalism. Vissa forskare, till exempel Robert W. Gehl (2011), utvecklar denna tanke och menar att det samtida nätets karakteristika i själva verket är fråga om ett slags exploateringsteknik som tvingar användare att engagera sig i social interaktion och informationsdelning för att därigenom tillhandahålla personlig information som senare kan ligga till grund för riktad marknadsföring. Den här typen av informationsinsamlade mekanismer gör att sociala nätverkssajter stundtals ger uttryck för ett vetande som överskrider sina användares förmåga och kanske även lust. Ett talande exempel på detta är att Facebook med jämna mellanrum föreslår till vilka individer en kontakt rimligtvis bör upprättas. Med för användaren väl hemlighållna algoritmer kalkyleras det om vem en användare ”är” i relation till hennes eller hans sociala nätverk och som om det inte vore nog låter Facebook sin allra heligaste algoritm ”EdgeRank” – som Jason Kincaid (2010) i bloggen TechCrunch beskriver som ”the secret sauce that makes Facebook’s News Feed tick” – bestämma vilka ”objekt” och relationer som ska inkluderas i det dagliga sociala flödet. Med andra ord tycks det vara fallet att de sociala relationer, flöden och utbyten som medieras av Facebook på ett eller annat sätt struktureras av ett bakomliggande och för användaren otillgängligt system. ”Code is law”, skrev Lawrence Lessig (1999, s. 6), och när tanken om nätet som ett socialt rum inte helt lämnas därhän framstår dessa programmerade algoritmer närmast som sociala strukturer med förmåga att på ett eller annat sätt inverka på, inte bara individers handling, utan därtill själva den sociala dynamik som deras jag är invävt i och resultat av.

När den sociala situationen förändras på detta sätt är det avgörande att fundera över vilka konsekvenser detta kan få för individen, inte minst med tanke på att självet, sådant det teoretiseras av Mead, är intimt förbundet med, för att inte säga strukturerat av, den andres aktivitet. I det föregående klargjordes att övertagandet av den generaliserade andres attityd är en för självets kontinuerliga omvandling avgörande process. Ett sådant roll-övertagande är alltid något som i olika avseenden ”filtreras” genom individens (socialt möjliggjorda) tankevärld och i det avseendet är denna

anpassning till (och förståelse av) den generaliserade andre i allra högsta grad en process som föregås av en individuell självreflektion eller, för att använda ett av Meads begrepp, en intern konversation. "The generalized other for any particular individual", noterar Miller (1973, s. 53), "may be what he believes to be the objective perspective" och detta är ett relativt oproblematiskt företag i ett socialt sammanhang som är fritt från strukturerande element och medierande aktörer (och därmed något som endast är teoretiskt tänkbart). När sociala nätverkssajter som Facebook träder in som aktörer i det sociala sammanhanget förskjuts relationen till den generaliserade andre i och med att det inte längre är fråga om att förståelsen av denne tar sin utgångspunkt i individens föreställningsvärld och interna konversation utan fallet är snarare att en främmande mekanism övertar den taktpinne som anger det sociala livets dagliga rytm. I någon mån är dessa funktioner fascinerande och presenteras inte sällan som möjliggörande ett slags kognitivt överflöd (se exempelvis Shirky, 2010). Oavsett om ett sådant överflöd kommer till stånd eller ej är det på sin plats att fråga vilka konsekvenser detta slags mekanismer får för det sociala självet. En avgörande aspekt av denna problematik är att algoritmer får en funktion i det sociala som på sätt och vis bidrar med att kontinuerligt re-konstruera det sociala sammanhang i vilket vi lever våra liv. Frågan är emellertid i vilken mån sådana mekanismer hjälper eller stjälper det sociala självets utveckling. En rimlig tolkning är att de leder till ett visst mått av förfrämligande eftersom individens övertagande av den generaliserade andres attityd plötsligt är en fråga om att lyssna snarare än fråga. Vad blir utkomsten av att dessa mekanismer smeker människan medhårs och vad händer, för att metaforiskt använda ett av Slavoj Žižeks favoritexempel, när tevens burkade skratt inte bara skrattar i vårt ställe utan rent av åt oss? Žižek påpekar att det burkade skrattet och liknande företeelser frammanar en "situation in which the object itself takes from me, deprives me of, my own passive reaction of satisfaction (or mourning or laughter), so that it is the object itself which 'enjoys the show' instead of me" (Žižek, 1997, s. 144). Det är så klart enklare att någon agerar i ens ställe men vi bör reflektera över vad detta innebär. Kanske är det, som Žižek skriver i samma text, att dessa mekanismer "deprive us of our passivity, of our authentic passive experience, and thus prepare us for the mindless frenetic activity" (Žižek, 1997, s. 159).

Dessa tankegångar kan exemplifieras med de resonemang som förs i en av Svenska Dagbladets artikelserier där ett dussin artiklar ägnas åt att resonera kring ”vad vi gör på Facebook – och vad ‘Fejan’ gör med oss” (Lagerblad, 2010). Redan den inledande artikelns ingress får ögonbrynen att höjas eftersom det tycks förutsättas att Facebook inte bara är föremål för ett instrumentellt användande utan därtill antas besitta någon form av aktörskap med kraft att, hur märkvärdigt det än förefaller, agera mot och med dess användare. I samma artikel hävdas det vara fallet att Facebook tillfredsställer en uppsättning behov som inte främst menas ha ett samtida ursprung utan snarare antas vara ”djupt rotade i våra stenåldershjärnor”. Att upprätta sociala relationer till andra människor – inte minst genom till synes trivial kommunikation – förmodas vara en avgörande mänsklig karaktéristik; människan behöver tillgång till information om vad som händer i hennes sociala nätverk, vilka relationer som har upprättats eller avslutats och vad dess olika aktörer har för sig. I linje med många andra populärvetenskapliga försök att uttolka betydelsen av sociala nätverkssajter, förflyttas fokus hastigt och med glädje till apornas värld, varvid det förklaras att sådana interaktioner som vid en första anblick framstår som ytliga, i själva verket fyller en viktig relationsbyggande funktion. Motsvarigheten till apornas plockande och kliande hävdas vara det mänskliga skvallret och för att låta detta frodas förefaller Facebook och liknande sociala nätverkssajter passa människan som hand i handske.

Att återvända till förhistoriska tidsåldrar i människans evolution eller att peka på grundläggande mänskliga behov är vanligt förekommande när ansträngningar görs att förstå hur det kommer sig att människor ägnar tid, kraft och energi åt aktiviteter som vid en första anblick kan framstå som meningslösa eller åtminstone triviala. Trots att vi har att göra med en typ av medier som används för att upprätta och/eller underhålla sociala relationer är det vanligt att dess betydelse ringas in med referens till människans förhistoriska ursprung hellre än till en samtida social kontext. Istället för att betrakta mänskliga behov, önskingar, begär och drömmar som socialt, kulturellt och, i viss mån, strukturellt genererade tas flykten till det till synes säkra och lätthanterliga. Förklaringar av sådan art tenderar att bortse från den grundläggande socialpsykologiska insikten att en människas möjlighet att agera och få social handling till stånd står i beroendeförhållande till den situation i vilken hon eller han är situerad och raderar dessutom all

möjlighet att förstå i vilken mån det sociala rummets karaktär har en i allra högsta grad strukturerande funktion.

4.

Trots att tjuvningen i sociala nätverkssajter ofta beskrivs med referens till djupt liggande behov och begär, har det ofta antagits att den här typen av sajter främjar en interaktivitet av sällan skådat slag. I en artikel med den underfundiga titeln ”Interactivity is evil!”, kommenterar Kylie Jarret (2008) dessa antaganden och vill göra gällande att interaktivitet, sådant begreppet oftast används, förutsätter ett subjekt med utvecklat aktörskap och med en förmåga att agera oberoende av den situation i vilken hon eller han är situationerad. Hennes iakttagelse pekar på en viktig men sorgligt underteoretiserad aspekt av sociala nätverkssajter som inte sällan glöms bort till förmån för mer skojfriska uttorkningar där den sociala och politiska verkligheten hamnar i skymundan. Sociala nätverkssajter är konstruerade på ett sätt som tvingar eller i alla fall uppmuntrar dess användare att engagera sig i informationsdelning och social interaktion. Denna uppmaning att agera och interagera är emellertid inte något som leder till fria handlingar utan snarare är det fråga om att agera i linje med det handlingsutrymme som systemet i fråga tillhandahåller och i relation till de sociala mekanismer på vilka det bygger. Med andra ord är den höga graden av interaktivitet närmast resultatet av processer som tvingar fram en interaktivitet och med tanke på att sociala nätverkssajter ingalunda är obundna rum utan snarare intimt sammanvävda med det samtida kapitalistiska samhället vill Jarret förstå denna aktivitet som relaterad därtill. På ett sätt som påminner om Jodi Deans teoretisering av kommunikativ kapitalism, upprättar Jarrett en relation mellan den ideologiska karaktären i det samtida kapitalistiska samhället och uppfattningen om interaktivitet som ett slags förutsättning för den nya tidens nätgemenskaper. På den vägen hävdar Jarrett att den spridda föreställningen om nätet som en katalysator för interaktiva praktiker och som möjliggörande en arena för produktion och konsumtion av användargenererat innehåll måste ifrågasättas. I motsats till en sådan förståelse vill hon göra gällande att denna tanke om interaktivitet inte erbjuder mycket mer än en kontingent frihet som mer eller mindre binder aktörer vid det omgivande samhällets strukturer och institutionella praktiker.

Mycket har hänt sedan chimpansernas tidevarv och det är min övertygelse att samtidens sociala strömningar och deras historiska rötter

tillsammans med de nätbaserade rummens specifika unicitet har mer att säga oss om betydelsen av nätets innebörd än vad chimpansernas umgängesformer kan tänkas bidra med. Med detta sagt menar jag inte att det sociala i bred bemärkelse ska förstås som oviktigt utan snarare att det sociala aldrig kan förstås som ett neutralt eller givet och självklart faktum. Oavsett vad vi gör och med vilka verktyg eller teknologier det görs så är vi alltid i en position där vi, som Slavoj Žižek (1997) föreslår i samband med sin diskussion av nationella skillnader i utformningen av toalettstolar, står med ideologi upp till knäna. Det vi upplever som självklart eller som grundläggande behov kan därmed inte lösas från det sociala sammanhang i vilket vi som aktörer är situerade. Dessa tankegångar pekar på vikten av att återvända till Mead för att resonera kring vilka konsekvenser nätets förändringar kan tänkas ha för självet. I det föregående har jag vid ett flertal tillfällen påpekat att nätgemenskaper har förändrats från att ha varit tematiskt organiserade och strukturerade av ett slags förutsatt anonymitet till att istället uppmuntra allvar och en tydligare koppling till såväl andras som det egna vardagslivet. Vi har att göra med en typ av individualiserade nätpraktiker som, i samklang med komplexa algoritmer och krav på autenticitet, låter det sociala samspelet förskjutas till att ha såväl sin början som sitt slut i individen som sådan. Fallet tycks närmast vara att det härigenom sätts stopp för lekfullhet eller åtminstone att en begränsning för sådana praktiker införs.

5.

Leken spelar en avgörande roll för Meads förståelse för de individuationsprocesser varigenom självet framväxer och främst i det avseende att leken tillåter den "blivande" individen att till fullo förenas med den roll som därigenom iscensätts. Det är viktigt att minnas att leken är en praktik som inte inbegriper medveten kommunikation utan snarare hjälper den blivande individen att relatera till sin omgivning som någon eller, för all del, något. Leken utvecklas gradvis mot att anta spelets former – med en uppsättning regler och motspelare – och härigenom, menar Mead, blir individen till som en avgränsbar och odelbar "in-divid". På så sätt framväxer individen och hennes socialt uppburna själv relationellt genom särskiljandet från andra (blivande) individer. Det är i detta sammanhang som individen måste lära sig att förstå och överta den generaliserade andres attityd; en process som senare kommer att ligga till grund för den interna konversation som utgör

självets grundläggande struktur och drivmedel. Med tanke på att individens tillblivelse är socialt och relationellt uppbyggt kommer hon eller han alltid och enbart att vara ett "jag" i relation till den andre. I det avseendet kan jaget, såsom självets ena aspekt, endast förstås i och genom speglingen i den andre och de rollövertaganden som därigenom framträder. Den här typen av rollövertagande sker företrädesvis genom ett slags självets fantasifulla iscensättanden och i det avseendet är det individen själv som måste skapa sig en bild av den generaliserade andre. Att på det sättet gradvis justera sig själv i relation till en föreställd andre innebär att lekfullhet ingalunda är något som enbart är barnet förunnat utan snarare något som, om än på ett något annorlunda sätt än i barnets fall, utgör en central del av den vuxna individens liv. Mead gör ingen nämnvärd ansträngning att förstå lekens betydelse för de individer som redan har ett utvecklat själv och av den anledningen är det förtjänstfullt att relatera dessa tankegångar till Johan Huizinga (1945/2001) som erbjuder en förståelse av leken som ett grundläggande såväl som genomgripande element i människans kultur och leverne. "Leken", förklarar Huizinga, "är inte det 'vanliga' eller 'egentliga' livet. Den innebär tvärtom att man flyr detta liv och träder in i en tillfälligt existerande aktivitetssfär med sin egen mening" (Huizinga, 1945/2001, s. 17). Att förstå leken på detta vis pekar på betydelsen av att även i vuxen ålder skapa förutsättningar för lek; att skapa rum där det är möjligt att, om än för en kort stund, föreställa sig som någon eller något annat än vad vardagslivet vanligtvis erbjuder. Den vuxna leken är i många avseenden en fråga om en allvarsam lek som utförs i avskildhet och relaterar inte sällan till det sociala samspel i vilket individen är situerad (Berg, 2008; Stone, 1995/1962). Det är i detta sammanhang som rörelsen från äldre tiders nätgemenskaper till sociala nätverkssajter ställer till med problem. I övergripande termer har denna rörelse utradat nätets lekfulla karaktär för att istället fjättra individen vid vardagslivets och allvarets spelregler. Det tycks vara fallet att den vuxna leken mer eller mindre kräver något slags extraordinär inramning för att individen på så sätt ska få möjlighet att framstå som någon "sär-skild" i relation till sig själv och sitt vardagsliv och på så sätt är flykten från vardagslivet en avgörande aspekt av vuxnas lek. Detta är emellertid något som går stick i stäv med hur sociala nätverkssajter lovsjunger autenticitet och på sätt och vis tvingar användarna att hålla fast vid vardagslivet.

Till skillnad från tidigare typer av tematiskt strukturerade nät-gemenskaper där någon form av betydelsefull relation redan från början var etablerad uppvisar sociala nätverkssajter enbart en grundläggande relation; den till relationen som sådan. Utan vare sig gemensam tematik eller nämnvärt utrymme för fantasifull gestaltning av det sociala, är dessa relationer tydligt markerade av en koppling till vardagslivets sociala skeenden och till skillnad från vad som tidigare var möjligt går det inte med samma lätthet att upprätta någon form av distans mellan vardagslivet offline och dess motsvarighet online. Som tydligast framgår av det faktum att individen tidigare kunde presentera sig med hjälp av ett alias och, maskerad med det klädda ordet, lägga grunden för en drömsk bild av sig själv. I det avseendet fungerade dessa nätgemenskaper som ett slags socialt filter genom vilket självets aspekter kom att separeras från varandra; ett vardagslivets ”mig” stod i kontrast till den digitala lekens ”mig”. De relationer som upprättades och vidmakthölls i den här typen av sociala rum präglades av en ovisshet som inte bara underlättade fantasifull själv-gestaltning utan också en möjlighet att skapa sig en uppfattning om hur andra relaterade till ens egna aktivitet.

I inledningen av det här kapitlet ställdes frågan om ”tranornas dans” inte är en fråga om att en viss typ av sociala relationer upprättas och utvecklas inom ramen för en spelplan. För att en sådan ska åstadkommas krävs det att de inblandade aktörerna skapar sig en bild av varandra och sedan dansar i gemensam takt; spelreglerna (stundtals fantasifulla, i andra fall präglade av blodigt allvar) utgör riktlinjer för umgänget mellan personer som genom individuationsprocesser har tillägnat sig någon form av aktörskap. Spelreglerna – eller den gemensamma tematiken – utgör en förutsättning för sociala relationer och gör det möjligt för dessa att återverka på självet. Dessa, sammantagna med en maskering (eller ett slags lingvistisk uniformering) gör det möjligt att använda nätgemenskapernas rum för att, precis som Lars-Erik Berg antyder i ovan nämnda korrespondens, låta dansen ta vid. Vad som är anmärkningsvärt i sociala nätverkssajter är frånvaron av sådana gemensamma spelregler. Istället för en lekfull gestaltning av självet ställs det krav på autenticitet och som ett alternativ till rollövertagande tycks det snarare vara relationen mellan ”mig” och ”mig” som står i centrum för aktiviteten. Individens aktiviteter uppslukas och bearbetas av sociala algoritmer för att på bästa möjliga sätt kunna kastas tillbaka till individen där en känsla av igenkännande och kanske till och med

erkännande grundläggs. Men i en situation som denna, där självet matas med ett slags färdigförpackade sociala stapelvaror vars karaktär sällan förvånar och än mindre utmanar, kommer självet att röra sig i riktning mot sig själv. Istället för att överta den generaliserade andres roll, sådan den förstås genom fantasi och reflektion, överläts denna reflexiva praktik till ett slags vetandesystem som tänker i människans ställe. I den grad detta är fallet är närmast en fråga om att självet som sådant lyfts ur människan för att istället bäras upp av nätet och dess beräknande mekanismer.

6.

När Lars-Erik Berg för snart fem år sedan, föreslog att tranors dans hade något med nätbaserad interaktion att göra, framstod denna tanke som sprungen ur en synnerligen frikostig fantasi. När jag tyckte mig se en möjlighet att läsa skillnaden mellan tranornas dans och den ensamhetens dans som Robyn sjunger om i sin "Dancing on my own" som analog med den förändring som nätet under senare år har genomgått, var det företrädesvis en fråga om hur nätet har antagit allvarets form. I det ovanstående har jag ur ett antal perspektiv argumenterat för att nätet inte bara har kommit att beskrivas på ett radikalt annorlunda sätt än vad som tidigare var fallet utan uppvisar därtill ett antal karakteristika som i det långa loppet bär med sig en möjlighet att få konsekvenser för självet dynamik. När tranorna dansar med varandra är det fråga om en kommunikation utan betydelsebärande symboler; med gester anpassar de sig till varandra utan att för den sakens skull involveras i mer omfattande sociala processer än en ömsesidig justering med uppenbar bundenhet till nätet. Tranorna skulle aldrig dansa själva; det skulle inte bara vara meningslöst utan kanske till och med omöjligt. På sätt och vis dansar inte heller Robyn i sin ensamhet. Det må vara sant att hon hävdar sig stå i ett hörn där hon dansar för sig själv, men med tanke på att hon sjunger om och till någon om denna dans så framgår det klart och tydligt att även ensamhet är social till sin karaktär. Samtidens påtagliga förskjutning mot individualisering sammantagen med en avklingande symbolisk effektivitet har fått människan att söka sig till sig själv.

I en värld präglad av instabilitet och frånvaro av gemensamma referenspunkter är det närmast en omöjlighet att föreställa sig någon generaliserad andre och det blir därför ett komplicerat företag för individen att fånga vad hon eller han, som Miller pekade ut i det ovanstående, tror

vara ett allmänt perspektiv. Istället kommer denna andre att förskjutas till individen själv som i det avseendet kommer att utgöra referenspunkt för sin egen aktivitet. Det är en fråga om att dansa, inte bara för sig själv utan också med sig själv. När sociala nätverkssajter använder algoritmer och andra former av mekanismer i syfte att göra det enklare att hålla kontakten med människor och samtidigt skapa en upplevelse av det sociala som inte bara är följsam utan också behaglig så kommer den andre inte bara att bli automatiserad. Den andre kommer också att ta sin utgångspunkt i individen och hennes eller hans aktiviteter. I det avseendet förefaller lockelsen med Facebook och sociala nätverkssajter att gå hand i hand med ett migets herravälde; det är fråga om ett "mig" som inte längre speglas i den andre – i ett du – utan som snarare, med hjälp av sociala mekanismer och intrikata algoritmer, oändligt speglas i sig självt. Samtidigt härmed kommer andra människor att inkluderas i detta flöde utan att för den sakens skull vara en drivande kraft i de sociala strömningar som därur kommer. Till skillnad från vad som försiggick i den nätgemenskap som väckte Lars-Erik Bergs fantasi – det var fråga om sociala nätbaserade rum där det i alla avseenden fanns en möjlighet att dansa och fantisera om den andre för att genom leken bli till; ett obundet rum, utan mekanismer och algoritmer, utan automatiserade självmekande funktioner – karakteriseras sociala nätverkssajter av ett slags solipsism varigenom självet grundas i sig självt och den generaliserade andre rekonstrueras och blir till en spegel i vilken motsägelser inte får någon plats; i vilken enbart jaget får spegla sig självt och motstridiga berättelser eller bilder förpassas till det dolda. På detta sätt är det som sker på Facebook alltid är fråga om en ensam dans. Individen dansar för sig själv; med sig själv.

Referenser

- Bakardjieva, Maria. (2005). *Internet society: The Internet in everyday life*. London: SAGE.
- Beck, Ulrich, Giddens, Anthony, & Lash, Scott. (1994). *Reflexive Modernization: Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Beer, David, & Burrows, Roger. (2007). "Sociology and, of and in Web 2.0: Some Initial Considerations". *Sociological Research Online*, 12(5), 17.

- Benedikt, Michael. (2000/1991). "Cyberspace: First Steps". I D. Bell & B. M. Kennedy (Red.), *The cybercultures reader*.(s. 29-44). London: Routledge.
- Berg, Martin. (2008). *Självets garderobiär: Självreflexiva genuslekar och queer socialpsykologi*. Lund: Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Berg, Martin. (kommande). "Social Intermediaries and the Location of Agency: A Conceptual Reconfiguration of Web 2.0 and Social Network Sites". *Under granskning*.
- Butler, Judith. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London, New York: Routledge.
- Butler, Judith. (1993). *Bodies that Matter: On the discursive limits of "sex"*. London, New York: Routledge.
- Castells, Manuel. (2009). *Communication Power*. Oxford/New York: Oxford University Press.
- Danet, Brenda. (1998). "Text as Mask: Gender, Play and Performance on the Internet". I S. G. Jones (Red.), *CyberSociety 2.0: Revisiting Computer-mediated Communication and Community* (s. 129-158). Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Dean, Jodi. (2010). *Blog Theory: Feedback and Capture in the Circuits of Drive*. Cambridge: Polity Press.
- Ellison, Nicole B, Steinfeld, Charles, & Lampe, Cliff. (2007). "The Benefits of Facebook "Friends": Social Capital and Collage Students' Use of Online Social Network Sites". *Journal of Computer-Mediated Communication*, 12(1), 143-168.
- Gehl, Robert W. (2011). "The Archive and the Processor: The Internal Logic of Web 2.0". *New Media & Society*, 1-17.
- Gibson, William. (1984). *Neuromancer*. New York: Ace Books.
- Graham, Stephen. (2004). *The Cybercities Reader*. London/New York: Routledge.
- Han, Sam. (2010). "Theorizing New Media: Reflexivity, Knowledge and the Web 2.0". *Sociological Inquiry*, 80(2), 200-214.
- Haythornthwaite, Caroline. (2005). "Social Networks and Internet Connectivity Effects". *Information, Communication & Society*, 8(2), 125-148.
- Huizinga, Johan. (1945/2001). *Den lekande människan (Homo Ludens)*. Stockholm: Natur och Kultur.

- James, William. (1890). *The Principles of Psychology*. London: Macmillan.
- Jarrett, Kylie. (2008). "Interactivity is Evil!: A Critical Investigation of Web 2.0". *First Monday*, 13(3), <http://www.uic.edu/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/2140/1947>.
- Kincaid, Jason. (2010). Edge Rank: The Secret Sauce That Makes Facebook's News Feed Tick. Retrieved from <http://techcrunch.com/2010/04/22/facebook-edgerank/>.
- Lagerblad, Anna. (2010). "Livet på fejan", *Svenska Dagbladet*. 2010-08-06.
- Lessig, Lawrence. (1999). *Code and other laws of cyberspace*. New York: Basic Books.
- Mead, George Herbert. (1934). *Mind, Self and Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist*. Chicago: University of Chicago Press.
- Mead, George Herbert. (1982). I Miller, David L (red.), *The Individual and the Social Self: Unpublished Work of George Herbert Mead*. Chicago, London: The University of Chicago Press.
- Miller, David L. (1973). *George Herbert Mead: Self, Language and the World*. Austin/London: University of Texas Press.
- Qalman, Erik. (2009). *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business*. Hoboken: New Jersey: Wiley.
- Rhinegold, Howard. (1995). *The Virtual Community: Finding Connection in a Computerized World*. London: Minerva.
- Shirky, Clay (2010). *Cognitive Surplus: Creativity and Generosity in a Connected Age*. New York: The Penguin Press.
- Stone, Gregory P. (1995/1962). "Appearance and the Self". I M. E. Roach-Higgins, J. B. Eicher & K. K. P. Johnson (Red.), *Dress and Identity* (s. 19-39). New York: Fairchild Publications.
- Sundén, Jenny. (2002). "Cyberbodies: Writing Gender in Digital Self-Presentations". I J. Fornäs & et. al. (Red.), *Digital Borderlands: Cultural Studies of Identity and Interactivity on the Internet* (s. 79-111). New York: Peter Lang.
- Thrift, Nigel. (2005). *Knowing Capitalism*. London: SAGE.
- Turkle, Sherry. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. London: Phoenix.
- Wellman, Barry. (2004). "The Three Ages of Internet Studies: Ten, Five and Zero Years Ago". *New Media & Society*, 6(1), 123-129.

Wellman, Barry, & Haythornthwaite, Caroline. (2002). *The Internet in Everyday Life*. Oxford: Blackwell Publishers.

Zizek, Slavoj. (1997). *The Plague of Fantasies*. London, New York: Verso.

Det emergenta Miget

Anette Lundin

Prolog

Jag har sedan tidigt trott på att människan skapas i möten med andra. Men, jag har aldrig förstått det som att världen är full av enskilda individer vilka utifrån sin egen specifika disposition navigerar sig fram i en värld full av andra individer möjliga att möta. Snarare har jag alltid tänkt att det är mötet som besitter den kraft som gör att människor skapas, och utvecklas. När jag påbörjade min socialpsykologiska utbildning år 2001 kom jag i kontakt med flera teorier om hur vi kan förstå människors möten. De ofta socialkognitiva teorierna men också mina tidiga möten med den symboliska interaktionismen lyckades ändå inte, enligt min mening, fånga människans komplexa natur. Jag tyckte inte heller att de fångade hur starkt förankrad i relationer och situationer människan är. Ofta tyckte jag att teorierna förenklade den mänskliga tillvaron. Jag önskade mig ett perspektiv som vände och vred på människors möten och därmed synliggjorde såväl den enskilde individens position och intrapsykiska processer som den intersubjektiva sfär som uppstår i mötet mellan flera enskilda individer i en specifik situation. Min önskan om ett sådant "vrida-och-vända"- perspektiv infriades först under utbildningens femte termin då kursen 'Socialpsykologi ur ett teoretiskt perspektiv' gavs. Det var Lars-Erik Berg som undervisade på denna kurs. Denna "häftiga" professor tog oss med på en resa kantad av entusiastiskt nedskrivna men nästintill oläsbara stödord på tavlan vilka bands samman av pilar som fann sina vägar mellan orden. I den värld som presenterades framstod människan och den sociala världen som socialt skapade och komplexa. Ett exempel på hur Lars-Erik förmedlade detta "vrida-och-vända"- perspektiv är en kub som han målade på tavlan. Kuben bestod av dimensionerna ärlig – cynisk, öppen kod – krypterad kod och för sig själv – för andra. En kub av möjliga förhållningssätt till sig själv såväl som till andra! En kub som avspeglar distansen och närheten till sig själv och till andra, men också hur människan ständigt försöker utöva intrycksstyrning. Jag fångades av den symboliska interaktionismen i denna

kurs. Detta första genuina möte med den symboliska interaktionismen färgades av tanken om individens komplexitet. Nästa steg i min bekantskap med interaktionismen kom att handla om att söka förstå mötet mellan den enskilde "Självet" och "den Andre" samt hur olika möten påverkar en individs självbild. Det empiriska fält jag tog mig an för detta syfte var diagnoserna DAMP respektive ADHD, vilket fick ligga till grund för den magisteruppsats jag skrev i socialpsykologi med Iwona Sobis som handledare (Lundin, 2005). I min analys (som jag vill minnas att Lars-Erik som examinator fann fruktbar) beskrev jag en utvecklingskedja från social responsivitet till reflexivitet.

Relationen handledare-handledd mellan mig och Lars-Erik blev emellertid aktuell först något år senare, då jag också börjat undervisa vid det socialpsykologiska program som jag själv varit student vid. Då tog vi oss an hur ungdomar med hörselnedsättning upplever sitt identitetsskapande i vår postmoderna värld, vilket senare resulterade i en magisteruppsats i sociolog vid Göteborgs universitet (Lundin, 2008). Avvikelseperspektivet är en tillämpning av den symboliska interaktionismen som både jag och Lars-Erik gärna problematiserar utifrån ett Meadianskt perspektiv. Något som för mig har blivit tydligt i våra diskussioner och som jag har tyckt behöver utvecklas är att den del av Självet i Meads teori som han benämner Miget vore betjänt av en mer processinriktad förståelse. Jag finner inte att det processuella fångas i Meads teorier fullt ut. Lars-Erik har arbetat med att beskriva en process mellan Självet, ett objekt och den Andre (se exempelvis Berg, 2010), men inte heller i denna triad framkommer den intrapsykiska processen inom individen i den mån jag önskar. Lars-Erik har länge uppmuntrat mig i mitt försök att utveckla en teori om "det emergenta Miget". Nedan följer min presentation av det försöket så långt som det har kommit hittills.

*

Att bli ett Självt

Följande framställning, om identitetsskapande ur ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv, bygger på inspiration av George Herbert Meads formulering av individens självmedvetande som bestående av de tre komponenterna *Självet* (hela individens självmedvetande) *Jaget*, och *Miget* (Mead, 1934/1976, 1977) samt av Lars-Erik Bergs tolkning och

vidareutveckling av Meads teori om självet uppbyggnad (Berg, 1976, 1988, 1992, 2006b, 2008, 2009; Berg & Boglind, 1975).¹ I min presentation av dessa teoretiska resonemang utvecklar jag även den modell över självet uppbyggnad, med fokus på intra- och inter-psykiska processer som jag själv har formulerat (Lundin, 2007).

Mead har ibland kallats för ”radikal interaktionist” (Wästerfors, 2008) vilket jag tolkar som att han sätter alltför stort fokus på interaktionen, alltså det som sker mellan individer, snarare än på det som sker inom individen. Men jag finner i Meads teori en kreativ styrka snarare än ett socialt determinerande förtryck. I denna text rör jag mig på såväl intra- som interpersonliga analysnivåer. Genom att tydliggöra relationen mellan eller processen i och mellan dessa båda nivåer, inom individen och mellan individer, vill jag utveckla en fortsatt conceptualisering av Meads *Mig* i syfte att påvisa den dynamik som ryms inom denna del av självet. Medvetandet och Självet är för Mead sociala produkter och mellanmänskliga aktiviteter som ger upphov till intrapsykiska reflektionsprocesser (snarare än tvärt om). I den kedja av gensvar som uppstår vid mellanmänskliga möten i vilka signifikanta symboler används uppstår handlingar riktade mot en social situation med den Andre och oss själva. Men det är först i detta steg som processen inom individen blir aktuell.

Den vidareutveckling av Meads teoretisering av självet som jag argumenterar för innebär att dela upp *Miget* i två komponenter vilka jag kallar *Gestalt* och *Berättelse*. Den förra utgör en på det hela taget fast form, medan den senare innebär en berättelse som ständigt utvecklas. Med denna uppdelning av Miget menar jag att dess innebörd förstås bättre. Jag menar också att det är först i samspelet mellan Jaget och Migets två komponenter som reflektion är möjlig. Denna reflektion skapar en dynamik *i* och ständig utveckling *av* Miget. Inspirationen till en sådan uppdelning av Miget har jag funnit i postmoderna framställningar kring individualitet där människor tycks kämpa för att vara subjekt inför varandra istället för objekt (Se till exempel Bauman, 2002). Subjekt är människor i denna teoretiska förståelse i bemärkelsen att de tillåts vara en berättelse och inte enbart ett objekt (en form) i flyktiga möten. I det nutida ”postmoderna samhället” som ofta förstås som en hektisk tid blir det alltmer aktuellt att tala om

¹ Jag använder mig i texten genomgående av en svensk översättning av Meads begrepp: Self, som jag översätter som Självet, I, som jag översätter till Jaget och Me som jag översätter till Miget.

identitetsskapande som ett skapande av ett lapptäcke, eller ”patchwork-identiteter”, vilket innebär att människan är hänvisad att av egen kraft få ihop sina fragmenterade erfarenheter till en meningsfull helhet (Heidegren, 2008). Jag menar att denna teoretiska tanke ryms redan i Meads teori även om det blir alltmer aktuellt att betona kognitiv bearbetning av erfarenheter i den postmoderna kulturen. Jag har också funnit inspiration till denna uppdelning av Miget i de två komponenterna *Gestalt* och *Berättelse* i min läsning av olika teoretiska framställningar av Meads Själv. Jag finner i sådana framställningar framförallt två positioner, vilka inte var för sig men däremot tillsammans fångar Migets fullständiga innebörd. Ett slags förståelse av Meads Mig finner vi i denna tolkning: ”Utan me’ hade människan framstått som historielös och tygellös” (Wästerfors, 2008, s. 40). Wästerfors förklarar i sin tolkning av Mead även hur Jaget integreras i Miget eftersom varje enskilt ögonblick *nu* i nästa ögonblick blivit ett *då*, en del av vår historia. Så som jag förstår Miget som bestående av två delar vilka båda samspelar med individens Jag och Jagets övertagande av den Andres attityd i ett enskilt möte inbegriper Wästerfors definition av Miget enbart dess Berättelse. Men jag finner det svårt att i denna tolkning förstå hur denna Berättelse uppstår. Är det så att Miget förstått som historisk Berättelse om Mig matas på till synes oreflekterat av Jagets handlingar i nuet? Låt oss titta på en annan definition av Miget innan vi diskuterar denna fråga ytterligare. Johan Asplund skriver:

En identitet [som] består av individens samtidiga relationer till flera spelare och av hans förmåga att samtidigt överta deras roller. Individens >>me>> är liktydigt med det sätt på vilket hans sociala beteende är organiserat eller reglerat (Asplund, 1967, s. 145) .

Senare skriver Asplund att Miget är ”personlighetens socialt determinerade objekt” medan Jaget är ”personlighetens fria, handlande eller dynamiska aspekt” (Asplund, 1967, s. 147). Denna definition av Miget innefattar i min utvidgade förståelse av Meads Mig endast dess Gestalt. Genom att se Miget som något socialt determinerat, helt underkastat den Andres blick passiviserar Miget totalt utifrån strukturella förutsättningar. Vad jag vill förtydliga i denna text är att dessa Migets olika definitioner inte står i motsats till varandra utan snarare kompletterar varandra. Både formen i den sociala situationen och individens totala livsberättelse behövs för att förstå Migets komplexitet och utveckling genom självmedveten reflektion.

En svaghet som jag finner hos Mead är att han inte fångar den intrapsykiska processen mellan Jaget och Miget i en mer findetaljerad beskrivning. Jag menar att denna process är mer omfattande och detaljerad än vad som framträder om man enbart läser hans framställning om Själv (Mead, 1934/1976). Liknande kritik har riktats mot Mead av Asplund vilken påpekar att det består av preciseringsarbete innan Meads teorier kan användas till fullo (Asplund, 1967). Jag önskar genom detta arbete lägga grunden för en sådan precisering avseende Miget.

Självreflektion

För att förtydliga min förståelse av människans självmedvetande som bestående av intrapsykiska och interpsykiska processer i samspel vill jag i följande avsnitt redovisa för min läsning av Meads teori om Själv samt av Lars-Erik Bergs uttolkning av denna. I min framställning framkommer löpande mina förtydliganden av dessa teoretiska förståelser. Betoningen i avsnittet ligger också på den för självmedvetandets uppkomst nödvändiga självreflektionen.

Enligt Mead skapas människans självuppfattning genom interaktion med andra personer. Genom utvecklingen av ett attitydtagande av såväl konkreta andra som en generaliserad andre (samhället) möjliggörs för människan att se sig själv genom ögonen på den Andre. På sätt och vis blir den Andre en spegel som reflekterar en bild av vad denne uppfattar. Individerna kan enbart nå en förståelse av sig själv genom kommunikation med andra. Det är endast genom sociala situationer i vilka en gemensam mening uppstår som detta kan uppstå. Människan blir så att säga ett objekt för sig själv. Det är just detta som Mead menar utmärker den mänskliga intelligensen; att hon kan vara objekt för sig själv samtidigt som hon är ett handlande subjekt (Mead, 1976; 1977). Teoretiskt tydliggör Mead detta genom att dela upp individens Själv i två ständigt närvarande och samspelande delar. Den ena är ett aktivt subjekt-Själv, vilket han kallar Jaget. Den andra delen är ett (passivt) objekt-Själv som han kallar Miget. Jaget förstås som den del av en individ som handlar mot omvärlden i varje enskilt ögonblick, men också gentemot sig själv som objekt, det vill säga sig själv som Mig. Det är Jaget som kan få syn på Miget. Miget utgör i sin tur den grund som Jaget alltid tar avstamp ifrån. De två delarna av självet har således en dialektisk relation till varandra och den ena dimensionen kan ej existera utan den andra. Själv

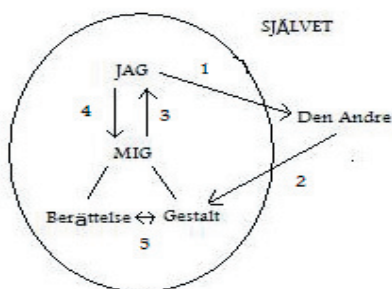
består av sina båda dimensioner vilket kan förstås tydligare om vi lägger till en temporal dimension. Jaget, framstår då som mina handlingar nu, och Miget som mina handlingar då (Berg, 1992). Då Jaget alltid är bundet i ett nu så är det i Miget som en individs samlade historia finns lagrad samt de handlingar som alldeles nyss har utförts. Det är i anslutning till denna förståelse av Självvetet och självmedvetandet som förståelsen av självmedvetandets uppkomst som process bör förtydligas genom att fortsatt tydliggöra Migets delar, men också Migets relation till Jaget och den Andre.

Lars-Erik Berg har i sin läsning av Mead skissat på en sådan utökad förståelse (se exempelvis Berg, 2001). Jag menar emellertid att min läsning av såväl Mead som Berg går utöver den karaktärisering av Miget som Berg presenterar samtidigt som den innefattar de dimensioner han omfattar, till exempel att Miget utgörs av mina handlingar-då och är den grund som Jaget tar avstamp ifrån samt varseblir. Enligt Berg handlar identitetsskapande och självmedvetenhet framförallt om utvecklingen av och samspelet mellan att förstå sig själv som å ena sidan en Gestalt, vilket är den skulpturala delen av identiteten, således är den ej flytande utan snarare en fast form, och å andra sidan en Berättelse, en processinriktad aspekt av identiteten och som sådan pekar mot handlingsbegreppet (Berg, 2006b, 2008). Berättelsen får sin form genom att det gestaltas. En liknelse som kan göras är att Berättelsen är en ständigt pågående historia och kan som sådan liknas vid en film om vårt liv. Gestalten handlar, vid den självreflexiva handlingen, om att frysa ett ögonblick av vår Berättelse, att sätta filmen på paus och reflektera över vad det är man ser. På så sätt pågår ett ständigt utbyte mellan Gestalten och Berättelsen. Gestalten har även ännu en betydelse i att den konstitueras av den attityd som riktas mot mig från den Andre. Kort sagt kan sägas att varje Jag-fas innebär en ny Gestalt och som nämnts tidigare kan inte Jaget i varje enskilt ögonblick förutsägas. Detta gör, som Berg (Berg, 2006a, 2007) framhåller, att både Gestalten och Berättelsen har en tvingande kraft på varandra. Berättelsen påverkar Gestalten genom att ständigt förändras. Därmed förändras Miget och således den grund som Jaget tar avstamp ifrån, vilket formar Gestalten. Gestalten har en tvingande kraft på Berättelsen genom dess oförutsägbarhet. Den attityd som en person övertar från en annan är inte i samtliga fall positiv och detta måste på något sätt integreras i Berättelsen. Vi eftersträvar dock balans mellan Gestalt och Berättelse vilket innebär en strävan efter att uppträda på sådant sätt att den Gestalt som

återspeglas från andra är överensstämmande med Berättelsen om oss själva, annars riskeras ett splittrat själv.

Miget utgör det förflutna, det som redan är gjort och vilket vi kan förstå genom att överta andras attityder till våra handlingar. Dock, när vi reagerar på en attityd så sker detta alltid i en situation (Berg, 1988). Det är Jaget som betraktar Miget i dess form av Gestalt. Men, Jaget kan inte nå sitt Mig utan att gå via Den Andre. Vår upplevelse av och bedömning av oss själva är således alltid delvis andras. Identiteten är alltid kopplad till de situationer i vilken den upplevs.

En grundläggande interaktionistisk tes är att Jaget ser sig själv som ett Mig genom den Andres blick (attitydtagandet). För att förtydliga den intrapsykiska process som äger rum vid detta attitydtagande illustrerar jag processen i följande modell:

Modell 1. Konstitution av Självet innefattandes attitydtagande mot den Andre

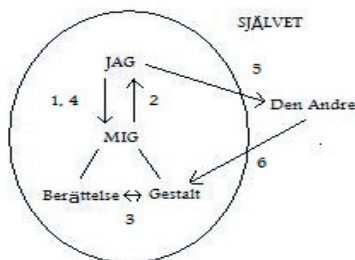
Vad som sker inom individen vid attitydtagandet, och därmed själv-reflektionen, vilket jag illustrerar i modell 1 är något förenklat följande: 1) Jaget utför en handling på bas av sitt Mig i dess Berättelseform (alltså som ackumulerad förståelse av sig själv som en berättelse). Denna handling varseblivs av någon annan, ett Du (Duet är detsamma som den Andre). 2) När individen förstår den andres uppfattning av henne, och alltså tar den andres attityd gentemot sig själv konstitueras en förståelse av sig själv som en Gestalt (ett fruset ögonblick). 3) Därefter träder individen återigen in i en Jag-fas, 4) denna gång riktar individen sin handling mot sig själv som

objekt, varpå hon varseblir den Gestalt som infunnit sig i självmedvetandet genom att ta den Andres attityd mot sig själv. 5) Den intrapsykiska process som utspelar sig är enligt min mening en jämförelse (kognitiv och emotionell) mellan Berättelse och Gestalt. Det är genom denna pendling mellan Jaget och Migets två delar Gestalt och Berättelse som Jaget integreras i Miget. Det är också genom detta införlivande av Jaget i Miget som jag menar att Miget är att förstå som något dynamiskt och emergent. Människans mål är att handla på så sätt att hennes Gestalt, utan motstånd, kan integreras i den framväxande och anpassningsbara Berättelsen. Genom detta förtydligande av Meads (och Bergs) formulering av Miget i relation till Jaget framträder det tydligare att Självets beståndsdelar inte kan förstås separata utan endast i relation till varandra. Miget och Jaget kan inte existera utan varandra, och inte heller utan den Andre (vare sig om denne tar form som ett Du, en konkret annan eller som den generaliserade Andre). Också den temporala aspekten av självförståelsen förtydligas då rörelsen in i framtiden alltid måste vara Jagets steg. Samtidigt framträder Miget med jämförelsen mellan Gestalt och Berättelse som den grund på vilken Jaget tar avstamp ifrån för att kunna agera. Detta ska emellertid inte misstas för att Miget determinerar Jaget.

Det är utifrån ovanstående resonemang som Berg grundar sitt huvudsakliga argument att handling föregår medvetande (Berg, 2010). Medvetandet utgör enligt Berg en distansering från handlingen, i vilken individen kan betrakta sitt eget handlande (Berg, 1976, 1988, 2006b). Detta möjliggör att vi kan hålla kvar handlingen i minnet trots att den redan är utförd. Distanseringen möjliggörs genom Duet och Berg framhåller att det enbart är genom Duets inträde i Självets handling som tendensen att reflektera över sin egen handling tar sig form i Självvet. Alltså kan vi handla mot oss själva såsom vi handlar mot andra. Framför allt kan vi förhandla och diskutera med oss själva vad vi bör och inte bör göra, vi sätter upp mål och gör kompromisser. Denna process inom Självvet innebär att vi kan vara våra egna mätare av vår omgivning och att vi kan styra våra handlingar utifrån de begränsningar och möjligheter som vi uppfattar finns i omgivningen. Detta innefattar bland annat de åsikter personer uttrycker mot oss, erkännande för utförda uppgifter och förverkliganden. För att detta ska ske krävs alltså ett självmedvetande. Men, detta självmedvetande kräver ett attitydtagande som grundläggs i den tidiga konversationen med gester och senare når en självmedveten nivå genom konversation med vokala gester

och signifikanta symboler. Genom att överta andras attityder mot oss själva kan vi få syn på oss själva. Den Andre, Du, inverkar på hur Jag uppfattar Mig. Den spatialitet, förflyttning i rum, som sker vid attitydtagandet möjliggör också en temporalitet, förflyttning i tid. Jaget kan på basis av tidigare erfarenheter skapa riktlinjer för framtiden i nuet.

Dock har intersubjektiviteten den inneboende egenskapen att vi påverkar den Andre i lika hög grad som denna påverkar oss. Genom reflexivitet och självmedvetenhet har vi möjligheten att föreställa oss själva i framtida handlingar och att utvärdera oss själva utifrån denna föreställning. Därmed hanteras våra uttryck likväl som våra intryck. Ett exempel på denna uttryckshantering är det Goffman kallar *intrycksstyrning* (Goffman, 1974). I modell 2 illustrerar jag den intrapsykiska process som tar plats vid intrycksstyrning enligt min tanke om Migets uppdelning i Berättelse och Gestalt.

Modell 2. Den intrapsykiska dynamiken vid intrycksstyrning

Här sker konversationen först inom individen och riktas sedan ut mot den Andre. Det scenario som behövs är att individen står inför en situation i vilken det är av vikt med ett fram- och uppträdande som hon medvetet vill ge (Steg 1). Genom den reflekterande förmågan vi har kan vi bli objekt för oss själva och granska vår Berättelse. Denna granskning kan dock enbart ske genom att Jaget fångar erfarenheterna i dess sammanhang och Gestaltar dessa för sig själv (steg 2). Därigenom sker en situationsdefinition (Thomas, 1967) genom att laborera med olika erfarenheter och lärdomar från dessa (steg 3). På basis av den situationsdefinition som framträder handlar Jaget

på med avstamp i sitt uppfattade Mig (steg 4), och riktar denna handling mot den Andre (steg 5) i förhoppning om att denna skall spegla en Gestalt som är i linje med individens Berättelse (steg 6). Därefter äger den reflekterande process som beskrivs i modell 1 rum.

Vad jag skulle vilja betona utifrån min läsning av postmoderna teorier om identitet, och andra icke interaktionistiska teorier om självet, är att det är av vikt att individen i denna process finner en balans mellan sin uppfattning av sig själv och andras uppfattning av denne för att det inte skall uppstå en kluvenhet (jämför Laing, 1965). Med andra ord är det av vikt att *självuppfattningen* till stor del överensstämmer med *det återspeglade självet*.² Då vi har många erfarenheter från möten, vilka lagrats i vår Berättelse, skapas en syn på vårt Själv som unikt utifrån sammansättningen av alla dessa erfarenheter. Därav kan vi urskilja oss som unika individer i relation till andra samtidigt som vi kan upprätta en gemenskap med den Andre utifrån språklig kommunikation. Således är det inte önskvärt att ha en självuppfattning och ett återspeglat själv som överlappar varandra helt. I de fall detta skulle vara fallet vore ”Jag” identisk med den Andres syn på mig, och Jag vore entydigt definierad och förutsägbar. Det är ej heller önskvärt att självuppfattning och återspeglat jag är helt åtskilda då detta skulle innebära en distans mellan den Andres uppfattning av mig och min uppfattning av mig själv. I denna senare kategori faller Berger och Luckmanns (1979) teoretisering om *fantasiidentiteter* in och även Laings (1965) teoretisering om schizofreni. Det är, enligt min förståelse, genom en väl avvägd överensstämmelse mellan självupplevelse och återspeglat själv som Självmedvetandet leder till en behaglig upplevelse av sig själv.

Ytterligare en formulering kring Självvet som är relevant vid denna diskussion om självuppfattning är en uppdelning mellan *föraktat Själv*, *realistiskt Själv* och *idealiserat Själv*. Dessa tre former av Själv är alla i dialektik med varandra. Det föraktade Självvet härstammar från vår bild av oss själva som otillräckliga i olika sammanhang och således innefattar denna del av Självvet skuld- och skamkänslor. Det idealiserade Självvet innefattar det självförverkligande vi vill uppnå, de mål vi har och den fulländade bild vi har av oss själva. Således innefattar denna bild stolthet. Mellan dessa två poler finns det realistiska Självvet som innebär en

² I en tidigare version av texten kallade jag självuppfattningen för *Jag-för-Mig* och det återspeglade självet för *Jag-för-Andre* i Laings anda, men som en anpassning till Meads teori har jag ändrat beteckningarna.

balansering av de båda polerna och innefattar ett accepterande av vem man är i nutiden, med både fel och brister, goda egenskaper och fördelar. Om det realistiska Självvet framst är förankrat i nutiden, är det föraktade Självvet till största del förankrat i dåtiden och det idealiserade Självvet är framst förankrat i framtiden. Därmed är det enbart det realistiska Självvet som kan möjliggöra genuin subjektivitet. Med detta menas att det föraktade Självvet innebär en självreflektion över misstag och således ett objektivi förhållningssätt som syftar till intrycksstyrning och att lyckas - för att känna stolthet. Det idealiserade Självvet riktar sig mot framtiden och innebär en intrycksstyrning och ett objektiverande av sig själv. Det realistiska Självvet däremot handlar om ett agerande här och nu utifrån de förutsättningar som finns. Därmed kommer uttrycket 'att landa i det realistiska Självvet' innebära att en individ går från en mer abstrakt (objektiv) syn på/inställning till sig själv till en mer konkret (subjektiv) syn på/inställning till sig själv. Denna temporala egenskap vi människor besitter poängteras även av Giddens:

Jaget är idag ett reflexivt projekt för alla; ett mer eller mindre kontinuerligt utfrågande av det förflutna, nuet och framtiden. Det är ett projekt som pågår mitt i en mängd reflexiva diskurser: terapier, alla möjliga typer av handböcker för självhjälp, TV-program och tidskriftsartiklar (Giddens, 1995, s. 34).

Min poäng med detta resonemang är att visa att ett laborerande med de tre dimensionerna av Självvet är önskvärt och nödvändigt för att uppnå en behaglig självupplevelse. En sådan diskussion menar jag också lyfter fram en sida som finns potentiellt i Meads teori men som inte har utvecklats av honom. Vad som eventuellt skulle bli problematiskt rent teoretiskt är i de fall en individ fastnar i endera eller ett par av Självvets delar utan att uppnå en cirkulär process mellan dem alla.

Migets processer i mötet med den Andre

Som det framgår i modell 2 menar jag att förståelsen av den intrapsykiska såväl som den interpsykiska process som uppstår i mötet med den Andre är av vikt för att nå en mer fullständig förståelse för upplevelsen av oss själva. Detta menar jag, för att återknyta till textens inledande resonemang, kan göras genom att utveckla vår teoretiska förståelse av Miget. Jag vill därför här utöka mitt resonemang om detta.

Vid självreflektion är individens Jag aktivt samtidigt som dess Berättelse aktualiseras och dess Gestalt hanteras. Med detta resonemang vill jag synliggöra Migets processer vid mötet med den Andre. Förutsättningen för att en självmedvetenhet ska uppstå, att Miget ska uppstå (emergera) ur mötet med den Andre är att de olika delarna av processen självreflexivitet särskiljs och förstås som separata men i ständig dynamisk relation till varandra. Jag menar att ju större skillnaden är mellan dessa processer desto större är möjligheten till självutveckling.

Självutvecklingen uppstår mellan Jagets handling (som tar avstamp från Berättelsen och utförs i en social kontext med begränsande och möjlighetsskapande faktorer), den Andres avspegling av denna (Gestalten) samt individens lärda erfarenheter (Berättelsen). Om den Gestalt som förmedlas i mötet med den Andre kan inlemmas direkt i Berättelsen, sker ingen självreflektion. Med inspiration från postmoderna teorier om identitet menar jag att det behövs motstånd, en dissonans eller ambivalens för att självreflektion och emergens skall komma till stånd. Relationen mellan individens Gestalt och Berättelse kan inte vara entydigt givna och förutsägbara. Först när vanemässiga reaktioner hindras blir människan aktivt medveten (Lundin, numera Thunman, 2004). Denna medvetenhet medför att människan kan handla i relation till givna strukturer. Detta resonemang känns igen från Berger och Luckmanns teoretiserande om den unika egenskapen hos interaktion ”face-to-face”(Berger & Luckmann, 1979). Vid sådana möten kan individer tillsammans överskrida sociala strukturer och skapa något unikt. Mitt tillägg till båda dessa formuleringar skulle dock vara att det är i sociala situationer, i vilka ett ömsesidigt attitydtagande äger rum, som möjligheten till gemensamma handlingar uppstår. Om ömsesidigt attitydtagande inte äger rum och relationer präglas av en distans mellan de interagerande kvävs den Andres möjlighet att vara ett subjekt i situationen. Den intrapersonliga processen av självreflektion, som bidrar till internalisering, externalisering och objektifiering i Berger och Luckmanns termer, har sin startpunkt i mötet med den Andre – oavsett om denna är en konkret annan (ett Du) eller en abstrakt annan (den generaliserade Andre). I möten med en konkret annan finns potential för intersubjektivitet, eller ömsesidigt attitydtagande. Individens Jag reagerar på den Andres Jag utifrån sin Berättelse. Därmed formas en Gestalt hos den Andre som behöver vägas mot dennes Berättelse. Samtidigt sker samma process hos individen själv,

vilket ger upphov till en gemensam narration (ett interrelaterat Mig) inom vilken en gemensam generaliserad Andre formas.

Vid mötet med den Andre finns enligt denna förståelse potential till en förflyttning av vad Kenneth Gergen kallar förståelsehorisonter (Gergen, 1999) och således en tillväxt i individernas betydelseuniversa (Berger & Luckmann, 1979). Denna potential ökar då ömsesidigt attitydtagande äger rum. Det är här jag menar att vikten av att poängtera Migets *emergens* ligger. (Två) individer som möts har med sina enskilda Berättelser möjlighet att skapa något oväntat i den sociala situationen som överskrider deras individualitet och de sociala strukturerna. Ett sådant överskridande kan förstås utifrån det samspel som uppstår mellan (två) personers Jag, Gestalter och Berättelse. Det är mellan dessa (sex) komponenter som jag menar att intersubjektivitet uppstår och betydelsefulla möten kan äga rum. De mellanmänniska processerna ger upphov till inommänniska processer utan att vara determinerande. Hela individens Själv och det universum detta rymmer startar, utvecklas och omformas av dessa parallella processer som jag har illustrerat i modell 1 och 2.

Avslutningsvis kan vi ställa oss frågan vad denna postmodernt inspirerade läsning av Meads och Bergs teoretiska förståelser av Självvet och självmedvetandet har fört oss. Jag menar att uppdelningen av Miget i en Gestalt och ett Berättelse vilka båda på olika sätt kommunicerar, inte bara med individens Jag, utan också med en annan persons Själv inom vilken en likadan parallell process pågår, visar en dynamik också i vår historiska förståelse av oss själva. Miget är inte bara ett passivt ”dåvarande jag” utan snarare ett Jag då – nu – sedan och därmed en emergent del av Självvet.

Referenser

- Asplund, Johan. (1967). "George Herbert Mead". I J. Asplund (Red.), *Sociologiska teorier*. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Bauman, Zygmunt. (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Berg, Lars-Erik. (1976). *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.

- Berg, Lars-Erik. (1988). "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I P. Månson (Red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker* (s. 137-164). Stockholm: Prisma.
- Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Lars-Erik. (2001). "Varifrån kommer då detta Jag? Jaget och Miget ur socialbehavioristisk synvinkel". *Utbildning och Demokrati*, 10(3), 67-83.
- Berg, Lars-Erik. (2006a). *Identitet och datorspel: en interaktionistisk begrepps-inventering*. Institutionen för Teknik och Samhälle, Högskolan i Skövde. Gruppen för Identitets- och Socialisationsforskning (GIS).
- Berg, Lars-Erik. (2006b). "Vardagsidentitet och skärmidentitet". *Tvärsnitt*(3), 42-45.
- Berg, Lars-Erik. (2007). *Den mångfasetterade identiteten*. Jubileumsföreläsning vid Högskolan i Skövde, 2007-10-12.
- Berg, Lars-Erik. (2008). "På nätet trivs det fiktiva jaget". *Tvärsnitt*(2), 14-17.
- Berg, Lars-Erik. (2009). "Lekens kontrapunktstämor: mening och lust, likhet och variation". I M. Jensen & Å. Harvard (Red.), *Leka för att lära: utveckling, kognition och kultur* (s. 55-74). Lund Studentlitteratur.
- Berg, Lars-Erik. (2010). "Att inte spänna kärran framför hästen: Precisering av Meads "rollövertagande"". *Sociologisk Forskning*, 47(2), 14-17.
- Berg, Lars-Erik, & Boglind, Anders. (1975). "Språkets socialpsykologiska funktioner". I L.-E. Berg, A. Boglind, T. Leissner, P. Månson & H. Värnlund (Red.), *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism* (s. 73-99). Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berger, Peter, & Luckmann, Thomas. (1979). *Kunskapssociologi*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Gergen, Kenneth. (1999). *Invitation to Social Construction*. London: Sage Publications.
- Giddens, Anthony. (1995). *Intimitetens omvandling*. Nora: Nya Doxa.
- Goffman, Erving. (1974). *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Heidegren, Carl-Göran. (2008). "Identitet". I C.-G. Heidegren & D. Wästerfors (Red.), *Den interagerande människan*. Malmö: Gleerup.
- Laing, Ronald D. (1965). *The Divided Self*. London: Penguin Books.

- Lundin (numera Thunman), Elin. (2004). *Motstånd och kreativitet: George Herbert Meads bidrag till aktör-strukturdebatten*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Lundin, Anette. (2005). *Det möjlighetsskapande eller begränsande samspelet: En symbolisk interaktionistisk analys av DAMP/ADHD. [D-uppsats]*. Institutionen för Teknik och samhälle, Högskolan i Skövde.
- Lundin, Anette. (2007). *Den språkliga människan*. Paper presenterat vid Gruppen för Identitet och Socialisationsforskning, Institutionen för Teknik och Samhälle, Högskolan i Skövde
- Lundin, Anette. (2008). *The audio-logical Self: How youths with innate hearing impairment create their identities in the postmodern society [D-uppsats]*. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Mead, George Herbert. (1934/1976). *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Mead, George Herbert. (1977). *On Social Psychology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Thomas, William Isaac. (1967). "The Definition of the Situation". I J. G. Manis & M. B. N. (Red.), *Symbolic Interactionism: A Reader in Social Psychology*. Boston: Allyn & Bacon.
- Wästerfors, David. (2008). "George Herbert Mead". I C.-G. Heidegren & D. Wästerfors (Red.), *Den interagerande människan*. Malmö: Gleerup.

Lek och samspel som kungsvägar till människoblivande

Några tankar (s)om homo ludens

Jonas Stier

En bok om lek bör vara lekfullt skriven, kan man tycka. Men det är svårt för en vuxen att behålla förmågan att leka i ett modernt industrisamhälle. Ett drag har dock min text gemensamt med leken, det analyserande intresse som finns i många olika slags lekar (Berg, 1992, s. 9).

Med boktitlar som *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*, *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*, *Öppen förskola: Ett forum för sociala nätverk*, *Öppen förskola: Lärorika möten* samt *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik* kan man utläsa att George Herbert Mead, jagets och barnets utveckling och lekens fundamentala och även potenta roll i denna utveckling är tre hörnpelare i Lars-Erik Bergs akademiska gärning.

Att studera och begripliggöra dynamiken i människans sociala och psykologiska utveckling är en av såväl den klassiska som den samtida socialpsykologins huvuddomäner. Jag menar också att det är just här som Lars-Erik Bergs mest värdefulla bidrag till den vetenskapliga diskursen står att finna. Utifrån en interaktionistisk, och i synnerhet en klassiskt meadiansk, resonansbotten visar han för att parafrasera Peter Berger (1963) och Peter Berger och Thomas Luckmann (1966) hur människan blir en del av samhället på samma gång som samhället blir en del av människan. Eller, om vi använder en annan av Lars-Erik Bergs egna inspirationskällor, Johan Asplund, visar han att det är i snedstreck mellan individ och samhälle som vi blir människor (Asplund, 1983).

Utifrån dessa socialpsykologiska grundantaganden, ett antal personliga anekdoter samt med inspiration från Lars-Erik Bergs forskargärning vill jag

i denna text diskutera det mänskliga medvetandet och i synnerhet lekens och det vardagliga samspelets betydelse för framväxten av detta medvetande.

Leken, det sociala dramat och människoblivandet

Det är i människoblivandets tidiga stadier – det vill säga barndomen – som vi i samspel med andra utvecklar en medvetenhet om oss själva: ”Att medvetandet kan riktas mot individen själv och resultera i en jagbild är det samma som att människan som subjekt kan ha sig själv som sitt objekt” (Berg, 1992, s. 36). George Herbert Mead har beskrivit självmedvetenhet som individens förmåga att kunna föregripa sina egna responser (Mead, 1934/1976). Annorlunda uttryckt handlar det om att barnet inser att det agerar i världen och samtidigt föreställer sig olika (därmed inte sagt de mest adekvata eller alla möjliga) handlingsalternativ. För det successiva tillägnet av en självmedvetenhet är lek och spel av avgörande betydelse. Mead skriver:

Barn samlas för att ”leka indianer”. Detta betyder att barnet har en bestämd uppsättning stimuli som framkallar hos barnet själv de responser som de skulle framkalla hos andra, och som svarar mot en indian. I lekperioden utnyttjar barnet sina egna responser på dessa stimuli och använder dem i uppbyggandet av ett jag (Mead, 1934/1976, s. 118).

Erik Homburger Erikson närmar sig frågan utifrån en annan ontologisk och teoretisk förståelsehorisont, men framhåller även han lekens och spelets betydelse för människoblivandet; leken och spelet blir kungsvägar till den inre upplevelsen av autonomi, integritet och av *identitet* (Erikson, 1950, 1995). Här kan inte identiteten reduceras till summan av tidigare upplevelser och identifikationer; den är något mer, en inre upplevelse av att vara en unik individ och samtidigt en integrerad del av ett socialt sammanhang (Stier, 2003). Identiteten sammanfogar och balanserar yttre och inre krafter, eller annorlunda uttryckt, ”en harmoni mellan jagets förmåga att kunna tillfredsställa inre drifter och en upplevelse av ett socialt jag, att vara en medlem i samfundet.” (Stier, 2011).

Erikson (1950, 1995) menar att det är via leken som barnet lär känna sin kropp, lär sig förstå orsakssamband, utveckla en tidsuppfattning, bemästra olika slags kriser – och anpassa sig till det sociala livet. Via leken tillägnar

sig barnet ett kulturinnehåll och mallar för hur det bör handla och är därför grundläggande för barnets identifikation med omgivningen. Emellertid är leken inte bara fråga om en träning för och anpassning till det sociala livet; Mead menar att det är i leken och spelet som internaliseringen av samhället äger rum, i all dess komplexitet, maktfullkomlighet och oundviklighet (Mead, 1934/1976). Av detta följer att leken och spelet är ovillkorliga processer i formandet av det mänskliga psyket. Lars-Erik Berg skriver:

Men viktigare är kanske att leken inte är utbyttbar. I motsats till många andra byggstenar för det mänskliga psyket kan man inte använda något surrogat för leken. Den är oersättlig. *Utan lek, ingen identitet*. Detta hänger samman med lekens bekräftande karaktär. Människan bygger upp en psykisk ryggrad genom att tidigt i livet i lekens form åter uppleva viktiga händelser (Berg, 1992, s. 11).

Det är med dessa insikter som man ibland talar om vår art som *homo ludens* – den lekande människan. Leken är en väg till psykisk och social utveckling och den lekande människan agerar tillsammans med andra människor i ett socialt drama eller spel – ett *ludicrum*.¹

För barn innebär detta *ludicrum* eller sociala drama ett samspel med andra barn och i synnerhet med vuxna. Samtidigt skiljer sig barnens livsvärld och *ludicrum* i mångt och mycket från de vuxnas. Barn är friare från måsten och har ännu inte tillägnat sig alla de mellanmännsliga strategier som kännetecknar ”vuxen” interaktion. De lever i nuet, säger vad de känner och tänker – hypotetiska resonemang är lika spännande som när pappa ser på text-teve. Gregory Bateson (1955) ser leken som en inställning och som en tolkning av den verklighet som omger barnet. Leken skall därför inte tolkas bokstavigt, utan barnen förmedlar med hjälp av ”leksignaler” (exempelvis mimik och tonläge) att en situation inte är ”på riktigt”, utan just lek (Askland & Sataøen, 2003, s. 121ff.). Inne på samma linje är den

¹ Orden ”*ludens*”, ”*ludicrum*” och ”*ludibrium*” som diskuteras i denna text kan etymologiskt härledas till latinets ”*ludo*”, som är ordet för lek och spel. Orden ”lek” och ”leka” springer båda ur ett gemensamt germanskt verb med betydelsen att ”springa” eller ”hoppa”. Denna form har endast bevarats i de nordiska språken. I det tyska språket har det ersatts av ”*spielen*” och i det engelska språket av ”*play*”. ”*Ludens*” betyder lekande, ”*ludibrium*” ett spe, hån eller den som är föremål för ett spe/hån, alltså en ond eller elak lekfullhet, medan ”*ludicrum*” betyder lek eller leksak, samt skådespel (Heikel, 1935).

amerikanska socialantropologen Helen Schwartzman (1978) som menar att leken erbjuder barnet möjligheter att pröva sin förmåga till kontroll, dominans, manipulation och samspel med andra. Barnens lek speglar vuxenlivet och de aspekter av detta som just handlar om kontroll, dominans, manipulation och samspel.

Med Erving Goffmans termer är barn emellertid inga cyniska rollspelare (Goffman, 1974).² Det vill säga de skiljer inte mellan sin identitet och roll, utan *är* den de spelar i varje givet ögonblick. Sällan blir detta så tydligt som när barn leker. Leker de hund och katt så är de en hund respektive katt just då. Eller som Lars-Erik Berg säger: "Barnet är i leken, kan inte komma ur den utan att situationen bryter samman" (Berg, 1992, s. 17). Det är först med tiden (någonstans runt skolåldern) som barn både kan leka och tänka på vad de skall göra när de har lekt klart. Det är då barn går från den omedelbara leken till det distanserade spelet (Berg, 1992, s. 31). Eller för att uttrycka detsamma på ännu ett sätt: det är först senare som barnen, så att säga, lär sig det mer subtila och, skulle man kunna säga, oärliga rollspelandet samt tillägnar sig vad Goffman kallar den "rituella ordningens" spelregler (Goffman, 1970).³ Samtidigt leker barn för att de tycker att leken är *kul*. Att leka är underhållande, givande och spännande. Leken är ett slags fantastiskt (i betydelsen där fantasin obegränsat tillåts flöda) *firum*. Homburger Erikson betonar barnets inneboende proaktivitet, men även dess vanmakt i förhållande till vuxenomgivningen, och det är just i leken som barnet kan frigöra sig från vanmakten, vara den som tar initiativ eller ger utlopp för sin ångest (Erikson, 1950).

Det är här barnet med förtjusning, eller med Lars-Erik Bergs ord, med *förtrollning* kan hänge sig åt en höggradigt egocentrisk fantasivärld. Leken är i så motto både en arena för utvecklande experimentering och ett skydd mot en värld som är allt annat än lekfull. Samtidigt låter sig inte barn lika medgörligt underkasta sig rollernas föreskrifter som vi vuxna gör. De kan orädda och oförhappandes träda in i varandras roller (Berg, 1992, s. 39) för att korrigera varandras rollageranden ("så ska en polis inte göra, utan så

² Lars-Erik Berg diskuterar det ärliga och cyniska rollspelandet i relation till Goffman i *Den lekande människan*, s. 26f.

³ Den rituella ordningen kan sägas vara ett intrikat system av normer vilka är intimt sammanflätade med (vid första anblicken) små och obetydliga ritualer i form av handlingar, vilka vi alla förväntas använda oss av och vilka respekteras i det vardagliga livet.

här”). En vuxen patient är nog mer än försiktig när det gäller att säga till en läkare att ”så här gör en riktig läkare” även om hon eller han verkligen är av denna åsikt.⁴ Många är de gånger man som vuxen förklarar att ”nu måste vi göra ditten och datten och därför måste ni sluta leka”. Detta andra, det vuxna, blir därmed lekens raka motsats. Det andra är tvingande, tråkigt och icke-kreativt. De vuxnas ludicrum blir allt mindre lek och spel – och alltmer skådespel där aktörerna är självmedvetna, taktiska och bundna av sociala normer och ideal.

Lek och humor

En fråga att ytterligare diskutera i relation till leken är huruvida lek är kul i bemärkelsen behäftad med humor? Jag vill hävda att den tidiga leken i stora stycken är icke-humoristisk av två skäl. För det första förutsätter humor (i synnerhet det som brukar kallas satir, zeugma, hyperboler, ironi eller parodi) en förmåga till självdistans och flerdimensionellt tänkande. Tänk bara på numera uttjatade ordvitsar såsom: ”Vad heter Norges sämsta skidåkare?... Inge glid!”. De flesta barn skulle varken kunna gissa sig till svaret eller förstå dubbelheten i svaret (sedan behöver varken vuxna eller barn tycka det är särskilt kul!). Det andra skälet är att humor ofta förutsätter en bred förståelse för och känslomässig erfarenhet av skam. Mycket humor kittlar våra fantasier om att skämmas, att vid skampålen stå med byxorna neddragna till omgivningens obarmhärtiga beskådande. Medan denna skam hos vuxna är av mer hypotetisk och reflexiv art är den mer omedelbar och situationell hos barn: ”Har jag inte sagt att du ska vara tyst när vuxna pratar – att du inte skäms”.

I och med att barn blir äldre så utvecklar de sin humor i samspel med vuxna. De vuxna inte bara visar på humorns dynamik utan på dess moraliska och etiska dimensioner (till exempel, var, när, hur och om vad man kan skämta). Det är nu barnen börjar förstå humorns dynamik, innebörd och mening, och även börjar använda humor som en social handling.⁵ Kort sagt inser de att de med hjälp av humor kan frammana

⁴ Och även om vi skulle påtala ett felaktigt rollhandlande skulle vi näppeligen så att säga hoppa in rollen för att agera som en riktig läkare, utan nöja oss med att *förmedla en bild* av rollen.

⁵ Här refererar Berg till Max Weber och beskriver en social handling som ett handlande där en person påverkar utfallet av annan människas handling (Berg, 1992, s. 194).

reaktioner hos andra. Å ena sidan kan det få andra att le och skratta och därmed ge en bekräftelse. Å andra sidan kan ”humor” göra andra ledsna.

Denna senare form av humor i skepnaden av ett *ludibrium* – det vill säga när skämt, vitsar och kommentarer får karaktären av gäckeri, cyckel, drift och att någon görs till åtlöje – förutsätter humoristisk föreställningsförmåga, men uppvägs som regel av en väl utvecklad empatisk och moralisk förmåga. Följderna av en avsaknad av empati blir tydlig i hur barn ibland är mycket elaka mot varandra, retas och mobbas. Att experimentera med den elaka humorn kan i viss mån anses vara en del av barnens utveckling, samtidigt som denna utveckling förutsätter att vuxna är närvarande, sätter gränser för vad som är acceptabelt och hjälper barn att förstå följderna av deras sociala handlingar – det vill säga spelar en aktiv roll i utvecklingen av barns empatiska förmåga. Det är först när barn har lärt sig att sätta sig in i andra människors tankar och känslor som osjälviska handlingar uppträder, menar Jean Piaget (Piaget & Inhelder, 1969).

Leken och mötet med den asociala responslösheten

Man brukar säga att det inte är enkelt för barnen att möta vuxenvärlden då denna motverkar lekfullhet och fnysar åt barnslighet. Vuxnas möte med barnens värld är inte heller alltid enkelt. Emellertid är de vuxnas uppgift att föreskriva socialt accepterade handlingar för våra barn allt annat än oproblemiskt.

Vuxnas responser – verbala och icke-verbala, medvetna eller omedvetna, avsiktliga eller oavsiktliga – spelar en avgörande roll för den unga människans framväxande självuppfattning, och för tillägandet av handlingsmönster vilka förespråkas i samhället. Utgångspunkten är som regel att socialisationen handlar om att barnen möter de vuxnas livsvärld – en värld som de ovillkorligen måste ”lära sig” att förstå och bemästra.⁶ Det är inom ramarna för denna livsvärld som deras jag utvecklas, deras identitet

⁶ I detta sammanhang bör vi vuxna fundera på våra för-sant-hållna föreställningar om barn – och hur de skiljer sig från oss vuxna. Den välkände danske familjeterapeuten Jesper Juul (1995 s. 11) skriver: ”Så vitt jag kan se har vi begått ett avgörande misstag då vi utgått från att barn inte var riktiga människor från födelsen. Vi har betraktat barn som ett slags asociala halvmänniskor som först och främst skulle utsättas för en massiv påverkan och manipulation från vuxna...”. Detta brist- eller kompensatoriska synsätt genomsyrar fortfarande mycket av de föreställningar som finns kring fostran, utbildning och barns lärande. Jag vill betona att barn är kapabla, kompetenta och har en enorm potential till lärande.

formas och deras sociala färdigheter tillägnas. Men det är också inom dessa ramar som deras kreativitet och spontanitet kringskärs och deras livsglädje tämjts och förflyttas från hjärtat till hjärnan. Vi vuxna tänker sällan på att vi samtidigt möter barnens livsvärld, och att dessa möten inte bara utgör hinder i en alltmör pressad vardag. De är också intressanta och i högsta grad lärorika, ty det är i dessa situationer vår förgivet tagna verklighet blir synlig och förhoppningsvis föremål för reflektion.

När jag var nybliven småbarnsförälder blev jag både häpen och beklämd över vad små barn möter på den sociala allmänhetens arenor – må det vara på bussen, biblioteket eller som det skulle visa sig som tydligast, på mitt sociala laboratorium, stormarknaden. Där sitter alla dessa två-, tre- och fyraåringar i sina vagnar och praktiskt taget insuper omgivningen. Deras glupskhet för livet och social kontakt är omättlig. Deras ansikten lyser av nyfikenhet, värme och behov av att bli sedda. De söker kontakt med och vill skoja och leka med oss vuxna, men det jag för det mesta såg i dessa sammanhang var att barnen möttes av strama och hålgöda ansikten, likgiltighet, modstulna eller till och med sura blickar.⁷

Först tänkte jag i Goffmans termer att det handlade om civil oppmärksamhet (Goffman, 1970). Det vill säga att man undviker att stirra på någon och bara för ett ögonblick vilar blicken på någon för att säkerställa deras privata sfär. Ur barnens perspektiv innebär den civila oppmärksamhetens baksida att de blir osynliggjorda och främmandegjorda. Det stärkande leendet och den så efterlängtade bekräftelsen uteblir, medan responslösheten fortplantar sig så att risken är att våra barn liksom de vuxna gör detsamma mot barn i sin omgivning. Därefter hängav jag mig åt en polemisk avklädning av den svenska kulturen, i vilken jag frågade mig om denna uppenbara kylighet och missunnsamhet mot barnen i deras iver att få bekräftelse var ett uttryck för en ociviliserad svensk kultur. Slutligen kom jag fram till att flera processer pågår samtidigt i denna situation; å ena sidan socialiseras barn till att lära sig just civil oppmärksamhet, å andra sidan pågår en individuationsprocess i vilken de formar konturerna av en självuppfattning, de egna gränserna och även inser den egna förmågan att handla – det vill säga att inte bara bete sig, utan också påverka någon annans

⁷ Betänk det faktum att vissa charterresor och restauranger har som marknadsföringsstrategi att kalla sig ”barnfria” – vilken syn på våra barn speglar detta?

beteende. Det sorgliga är att den kanske viktigaste processen – den stärkande bekräftelseprocessen – drar det kortaste strået.

Från lek till moralisk relativitet

Vid sidan om detta skall barnen lära sig de sociala spelreglerna. Jag kommer osökt att tänka på det gamla engelska talesättet ”Children and fools speak the truth”. Det är via de vuxnas förmaningar, uppmuntrande ord eller bestraffningar som barn lär sig att inte ljuga, att det ibland är tillåtet eller till och med bättre eller förväntat att man ljuger (som när grannen frågar om rabarbersaften man nyss har druckit är god, fast man egentligen tycker den smakar pyton). För att komplicera det hela blir inte ärlighet alltid det bästa, ty vem vill verkligen höra om man ser äldre ut än förra gången man sågs?

En bekant berättade för mig hur hon och hennes femåriga dotter åkte hiss när en minst sagt korpulent kvinna klev in i hissen. Dottern betraktar kvinnan som i enlighet med de sociala koderna stirrar på hissdörren. Efter ett tag pekar den lilla flickan på kvinnan och säger högt: ”Det är inte bra att äta så mycket godis så man blir så tjock”. Flickans mamma blir förstäligt nog helt ställd, skäms och det enda hon kommer på att säga är att alla tjocka människor inte har ätit för mycket godis, varpå föremålet för diskussionen med ett leende på läpparna säger ”jo, jag har ätit på tok för mycket godis i mina dagar!” När flickan och hennes mamma senare är på tu man hand säger den senare att man inte får säga att folk är tjocka eller att det beror på att de har ätit för mycket godis. Då svarar flickan – ”men mamma du har ju sagt att man ska säga sanningen – och det gjorde jag ju!”

Detta exempel visar på tvetydigheten i vuxnas agerande mot barn, och hur normer ofta blir trubbiga när de kommuniceras. Här handlar det inte heller bara om normer, utan om taktfullhet, som är svärdefinierbart och oerhört situationsbundet. Utifrån dogmatiska och kategoriska uttalanden ger vi vuxna i ena ögonblicket ofta en svart-vit bild av tingens tillstånd, för att i nästa vädja till barnens förståelse för tillvarons och moralens relativitet.

Mycket av vuxenlivet framhåller vuxenhetens oomstridda status som riktmärke för vad som är rätt och fel, bra och dåligt eller varför inte normalt och onormalt. Och det är just i barnens möten med vuxenhetens kollisioner, missförstånd eller brott mot normer som vuxenvärldens måttstockar blir synliga. Det är då ”samhället” framtonar i all sin prakt – och framför allt i sin makt. ”Aja baja”, ”så gör man inte”, ”sitt still” eller ”man ska aldrig

ljuga” är förmaningar alla föräldrar både känner igen och känner av när deras förmanade barn påpekar att man som förälder inte själv följer dem.

Som förälder slås jag av hur mycket av vardagssamspillet med mina barn som handlar om moraliska pekpinor – och av moraliska dilemman, där saker och ting inte är svarta eller vita, utan grådaskiga. När min ena dotter var tre år och gick på dagis var det en äldre pojke som ofta slog henne och var allmänt jobbig mot henne. Detta tyckte självklart inte min dotter om. Förutom att det gjorde ont fanns ett mer principiellt skäl till detta – vi hade kategoriskt sagt att man inte får slå andra människor och att ingen hade rätt att slå henne. Trots detta tyckte hon inte att personalen gjorde något åt det hela. (De menade också att det var så pojkar sökte kontakt!) Eftersom hon var en försigkommen flicka sökte hon råd av oss, hennes föräldrar. Med de vuxnas självsäkra logik gav vi henne en ”aktionslista” att förhålla sig till när pojken gav sig på henne:

- 1)Säg ifrån: ”jag vill att du slutar!”
- 2)Gå därifrån
- 3)Säg till personalen

Min dotter verkade nöjd och det gick några dagar, tyvärr utan att någon av dessa åtgärder fungerade. När min dotter ännu en gång kom hem ledsen tillfogade jag och min fru en fjärde punkt: ”Slå tillbaka”. ”Men man får ju inte slåss pappa”, sa min dotter, och jag fann mig helt plötsligt i en situation i vilken jag försökte förklara principen om nödvärn och normers relativitet för min treåring (fast med andra ord skall jag tillägga). Kort sagt: min dotter förstod att i vissa lägen får man slå någon för att skydda och stå upp för sig själv. Det blev helg, och vid ”hämtningen” på måndagen berättar personalen att bland de första saker min dotter hade gjort när hon kom till ”dagis” var att, som de sa, oprovocerat, ge sin plågoande en rejäl snyting. De tyckte också att detta var väldigt olikt henne.

Händelsen fick två följder. Den första var att pojken aldrig gav sig på henne igen (tydligt stämde inte min och min frus förmaning att inget gott kommer ur våld!). För det andra insåg jag svårigheten med att få barn att förstå moralens relativitet och kontextualitet. På ren svenska är det inte så enkelt att göra rätt!

Leken möter vuxenpanik och vuxenlogik

Det finns även situationer i vilka barns lek blir föremål för ”vuxenpanik”. Min andra dotter kom hem från dagis en dag och berättade att de hade ”lekt mördarsnigel!”. Hon lade också till att hennes kompis som kommer från Sydafrika och är mörkhyad hade fått agera mördarsnigel. När jag hörde detta kände jag en klump i magen, men fann mig och frågade varför just kompiserna hade utsetts till mördarsnigel. Min dotter tittar då på mig med en oförstående, om inte bekymrad min, och säger ”Men pappa, det förstå du väl – hon är ju mest lik en mördarsnigel”. Som pappa (och inte minst som sociolog) började jag genast tänka på hur vårt tänkande färgas av kategoriseringar, diskurser och ”rasmässiga” stereotyper, för att sedan inse att det absolut inte låg någon värdering i barnens val av mördarsnigel. På samma sätt är det inte ovanligt att vi betraktar barnens handlingar utifrån en oreflekterad vuxenlogik (som dessutom ofta är allt annat än logisk eller förnuftig!). I en studie av förskolan där vi undersökte hur personalen arbetade med genusfrågor och genuspedagogik hämtas nästa exempel.

Calle och Hugo är två fyraåringar som ofta leker tillsammans, så även denna dag. De är djupt engagerade i sin lek medan två ur personalen observerar dem. De två förskolepedagogerna har nyligen slutfört en kurs i genuspedagogik och är därför särskilt observanta på hur könsroller och kön i allmänhet konstrueras i barnens lek (dock skall det visa sig att de är mindre observanta på hur de själva konstruerar kön). Efter ett tag kommer Calle och Hugo glada i hågen och hand i hand fram till ”fröknarna” och säger att de skall gifta sig när de blir stora. Personalen sätter sig på huk och ”uppmuntrar” pojkarna genom att säga att det är helt ok att pojkar gifter sig med varandra och att det finns familjer där barnen har två pappor eller två mammor. Även begreppet ”samkönade äktenskap” nämns i förbifarten. Barnen är – föga förvånande – förbryllade. Det syns att de inte förstår vad de två pedagogerna talar om. Sannolikt innebär ”att gifta sig” för de två pojkarna helt enkelt och okonstlat att man tycker om varandra – utan att omfatta tankar om äktenskapet som institution, samkönade relationer eller samhällseliga könsdiskurser.

Detta exempel visar vår vuxna hemblindhet och därmed behovet, inte bara av att anlägga ett barnperspektiv i mötet med barn, utan också av att tänka utifrån barnens perspektiv. I exemplet var det sannolikt så att pedagogerna tänkte på barnen, men inte *som* barnen – därav Calles och Hugos reaktion. Vuxenlogiken är abstrakt medan barnens logik är en

konkret praktik – inget annat. Av detta följer att barnens praktik måste omgärdas av såväl gränser som möjligheter till gränsöverskridanden. Det är därför som barn (åtminstone i tidiga år) måste få leva i relativ naivitet om världen omkring, på samma gång som de utsätts för utmaningar. För det är som Homburger Erikson så kärnfullt skrev:

Det är inte bara så att föräldrar måste ha vissa sätt att uppfostra genom förbud och tillåtelse; de måste också kunna ge barnet en djup, nästan kroppslig övertygelse att det finns någon mening med vad de gör. I sista hand blir barn inte neurotiska av besvikelse utan av bristen på eller förlusten av en mellanmänsklig mening med dessa besvikelse (Erikson, 1950, s. 226).

Att ”curla” barnen, det vill säga att frånsäga dem rätten till alla former av obehag, främjar inte deras utveckling. Inte heller asocial responslöshet, likgiltighet eller ointresse för barnens livsvärld bidrar till deras beredskap för livet. Obehag, motgångar, besvikelse, kriser och problem är inte bara en del av livet – de som Homburger Erikson och Johan Cullberg framhåller som vägar till utveckling och tillväxt (Cullberg, 1992). Vid sidan av lekens betydelse som förberedelse för livet är det vuxnas roll att hjälpa barn och ungdomar att se meningen i det som händer och sker. För att lyckas med detta är fantasi, humor och ett genuint intresse för de unga och inte minst kontakt med vår egen barndom av avgörande betydelse.

Den förlorade barndomen

Det är oomtvistligt att barnens vuxenliv ligger framför dem, medan barndomen för oss vuxna är bakom oss och därmed otillgänglig. Jag, och många vuxna med mig, finner denna insikt plågsam. Även om vi bitvis kan känna oss överdrivet realistiska, nästan cyniska och med sentimentalitet och avund kan erinra oss barndomens naivitet och idealism, bör vi påminna oss om att det gör ont att bli och vara människa, från födelseögonblicket, via barndomens krav på anpassning och pubertetens hormonella stormar, till vuxenlivets förväntningar och ålderdomens kroppsliga nedmontering.

Det som samtidigt är så fantastiskt är att dessa utmaningar är källor till livslång utveckling – för att återknyta till Homburger Erikson. Och jag är övertygad om att vägen genom livet blir både enklare och mer givande om vi behåller en del av barnets omaskerade glädje, omedelbara närvaro i tillvaron, värme och inte minst humor för att uppväga det existentiella

grublandet och dramaturgiska fifflandet som så ofta präglar vuxet samspel. Om vi vuxna människor oftare kunde minnas lekfullheten i barndomens ludicrum och då och då lägga ifrån oss vuxenhetens persona skulle livet inte bara vara enklare, utan också roligare. Med detta sagt vill jag avsluta med några strofer som uttrycker vår längtan efter och vårt oundgängliga beroende av våra barn:

Det sjunger några ungar på Karl Johan. Dom låter starka och fina som bara ungar kan. Själv e jag bakom lås och bom på mitt hotell. En kväll bak barrikaden en vanlig kväll. Över mitt huvud svävar en kolsvart gam. I rummet bredvid mitt sjunger en tokig dam. Och jag är trött och tveksam men deras sång är gla'. Om inga ungar funnes så slutar ja'. [...] När inga ungar längre finns är allting slut. Vad är det då för mening om man står ut? Visst har det blivit kaos i tidens lopp, men så länge det finns ungar så finns det hopp.

Stroforna är hämtade ur *Turistens klagan*, en sång skriven och sjungen av Cornelis Vreeswijk – en, liksom Lars-Erik Berg, vuxen och skäggig man med en känsla och beundran för barnen.

Referenser

- Askland, Leif, & Sataøen, Svein Ole. (2003). *Utvecklingspsykologiska perspektiv på barns uppväxt*. Stockholm: Liber.
- Asplund, Johan. (1983). *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm: Liber.
- Bateson, Gregory. (1955). "A theory of play and fantasy". *Psychiatric research reports*(2), 39-51.
- Berg, Lars-Erik. (1976). *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Berg, Lars-Erik, Boglind, Anders, Leissner, Tom, Månson, Per, & Värnlund, Holger. (1975). *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Berg, Lars-Erik, & Zetterström, Lotten. (1985). *Öppen förskola: Ett forum för sociala nätverk. Rapport 1. Personalintervjuer vid öppna förskolor*. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.

- Berg, Lars-Erik, & Zetterström, Lotten. (1989). *Öppen förskola: Lärorika möten*. Lund: Studentlitteratur.
- Berger, Peter. (1963). *Invitation to sociology. A Humanistic Perspective*. London: Penguin Books.
- Berger, Peter, & Luckmann, Thomas (1966). *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. London: Penguin Books.
- Cullberg, Johan. (1992). *Kris och utveckling: En psykodynamisk och socialpsykiatrisk studie* Stockholm: Natur och Kultur.
- Erikson, Erik Homburger. (1950). *Childhood and Society*. New York: Norton.
- Erikson, Erik Homburger. (1995). "Studies in the Interpretation of Play: Clinical Observation of Play Disruption in the Young Children". I E. H. Erikson & S. Schlein (Red.), *A Way of Looking at Things: Selected papers from 1930 to 1980*. New York: Norton.
- Goffman, Erving. (1970). *När människor möts: Studiet av det direkta samspelet mellan människor*. Stockholm: Aldus/Bonnier.
- Goffman, Erving. (1974). *Jaget och maskerna: En studie i vardagslivets dramatik*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Heikel, Ivar. (1935). *Latinsk-svensk ordbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Juul, Jesper (1995). *Ditt kompetenta barn: På väg mot nya värderingar för familjen*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Mead, George Herbert. (1934/1976). *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Lund: Argos.
- Piaget, Jean, & Inhelder, B (1969). *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books.
- Schwartzman, Helen. (1978). *Transformations: The Anthropology of Children's Play*. New York: Plenum Press.
- Stier, Jonas. (2003). *Identitet: Människans gåtfulla porträtt*. Lund: Studentlitteratur.
- Stier, Jonas. (2011). "Människa, existens, identitet: Erik Homburger Erikson". I J. Lindblom & J. Stier (Red.), *Det socialpsykologiska perspektivet*. Lund: Studentlitteratur.

Resor, dialoger och minnen

Thomas Johansson

Minnen

I mitten av 1990-talet arbetade jag under en treårsperiod tillsammans med Lars-Erik Berg. Vi hade ett gemensamt forskningsprojekt om deltidspappors vardagsvillkor, identitet och sociala situation. Projektet leddes av professor Ulla Björnberg, men det var jag och Lars-Erik som utförde datainsamlingen och författade en gemensam bok – *Den andre föräldern: Om deltidspappor och deras barn* (Berg & Johansson, 1998). Vi intervjuade sammanlagt tjugosex fäder och när det var möjligt också deras barn. Tanken var att träffa och intervjua fäderna i deras hemmiljö, för att även utveckla en etnografisk förståelse för deltidspappornas vardagsliv. Ett till ett och ett halvt år efter första intervjutillfället gjorde vi uppföljnings-intervjuer med papporna. Sannantaget blev det en massa resande och kuskande runt på bygden. Vi rörde oss mestadels inom vårt urbana närområde och tillryggalade ett stort antal mil i Lars-Eriks bil. Vad jag minns hade jag ingen bil just denna tidsperiod, men minnet kanske sviker mig så här i efterhand. Vad jag minns är dock resorna i bilen, mötena med de olika männen och deras barn och mina och Lars-Eriks försök att smälta och förhålla oss till de berättelser vi tog del av.

Majoriteten av berättelserna var av det positiva slaget. Visserligen handlade de om svåra skilsmässor, såriga relationer och smärta. Men de handlade också om hur männen över tid faktiskt lyckades skapa en fungerande relation till sina före detta partners och till sina barn. Några av berättelserna handlade om misslyckanden och om brutna relationer. I början av boken lyfter vi fram en sådan berättelse. Den handlar om en man som hade levt ett hårt liv präglad av kriminalitet, droger och utanförskap. Vi träffade honom i en förort, i en nedgången lägenhet. Hans berättelse handlade till stor del om ett trasigt och hårt liv. Hans dotter var i tjugooårsåldern. Hon brukade hälsa på honom, men besöken hade blivit allt glesare och far och dotter sågs numera relativt sällan. Trots detta var dottern väldigt närvarande i mannens liv och i hans hemmiljö. Det fanns foton av

dottern precis överallt. Även om relationen i stort präglades av frånvaro, fanns det en intensiv närvaro och en djup och tydlig smärta inskriven i mannens subjektiva, sociala och kulturella rum.

En annan berättelse handlar om en man i trettioårsåldern som hade två barn. I ett första äktenskap hade han en dotter och när vi träffades hade han nyligen bildat en ny familj och fått en liten son. Det som var slående med denna berättelse var att mannen trots att han bodde i samma bostadsområde som sin dotter aldrig träffade henne. De hade inte ens telefonkontakt. Anledningen var att mannen inte klarade av att träffa sin före detta partner. Han valde alltså att avstå från all kontakt med sin dotter på grund av samarbetsproblem med dotterns mamma.

När vi hade avslutat den här intervjun, satte vi oss i bilen och tittade chockade på varandra. Tystnaden avlöstes av en diskussion om hur obegripligt det hela var och om hur det var möjligt att skära av kontakten med ett barn på grund av samarbetsproblem. Samtidigt insåg vi att denna typ av problematik var långt ifrån ovanlig. Statistiken är tydlig på denna punkt. En stor andel av de svenska papporna förlorar idag fortfarande kontakten med sina barn efter en skilsmässa.

Vi intervjuade även fem fäder som var aktiva i *föreningen söndagsföräldrar* och fick av dem ta del av fler berättelser om brutna relationer. I vissa fall handlade det om hur mödrar tog med sig barnen och flyttade till en okänd adress i ett annat land. I andra fall om hur svårt det kan vara att upprätthålla en dialog och kontakt med sitt barn över tid. Männens berättelser speglar på många sätt ett genuslandskap i förändring. De olika mötena gav oss sammantaget en bra bild av olikheter och spridning vad gäller hur relationer utvecklas över tid. Vi fick också se hur det stora flertalet av de män vi mötte klarade av att upprätta fungerande sociala band. Men berättelserna om de brutna banden dröjer sig kvar lite längre. Det är oftast dessa berättelser som dyker upp i minnet, som jag fortfarande berörs av.

Det existentiella dramat

Jag och Lars-Erik hade i arbetet med projektet olika teoretiska utgångspunkter. Vid denna tid hade jag läst in mig på en del feministisk litteratur, poststrukturalism och maskulinitetsforskning. Jag hade också varit i Storbritannien och där skrivit en bok om och träffat Anthony Giddens. Lars-Erik hade sin fasta teoretiska bas i framför allt Mead, men även i en lite

bredare interaktionistisk teoribildning. Vi hade förstås också flera gemensamma referenspunkter i till exempel Johan Asplund och Chicagoskolan. De eventuella gnissel som våra olikheter kunde ha lett till orsakade inget större problem. Tvärtom hade vi livliga diskussioner om teorier, begrepp och om Mead förstås. När jag idag öppnar och bläddrar i vår bok slår jag av hur mångfacetterad och rik den är på teoretiska resonemang. Olika teorier och begrepp möts, stöts mot varandra och tar sig sedan lite olika ringlande vägar genom bokens sidor. Men det som slår mig allra tydligast och som kanske också är vårt huvudresultat, är att texten till stor del handlar om det emotionella arbete dessa män utför. Att göra faderskap, speciellt som deltids pappa, handlar om att möta, hantera och övervinna ett antal socioemotionella utmaningar. Det handlar till exempel om att ständigt separera från sina barn, att hämta och lämna och att göra detta till sin regelbundna rutin, utan att hamna i en depression. I boken utvecklar vi tankar om hur detta emotionella arbete faktiskt leder till en process som i sin tur påverkar männens sociala konstruktion av sin maskulinitet i riktning mot en mer jämställd position. Männerna tvingas, för att behålla kontakten med sina barn, att göra upp med sin stolthet och manliga tvångströja, att lära sig att befinna sig i en ständig dialog med människor och i ett kommunikativt socialt rum.

Den mer ”grundade teori” vi utvecklar i boken är ett resultat av de många timmar som vi färdades i Lars-Eriks bil. Vi ventilerade där en rad tankar. De handlade dels om den ofta väldigt negativa bild som vid denna tid fortfarande fanns av hur skilsmässor påverkar barn och föräldrar. Dels handlade de förstås om hur bilden av *tivolipappan* hängde tungt över skilda fäder. *Tivolipappan* handlar om hur pappan när han väl får tillfälle att spendera tid med sina barn på alla sätt försöker visa att han är en bra far och hur detta går överstyr och landar i ett riktigt spektakel; pappan som försöker köpa barnets kärlek. Våra diskussioner handlade väl också om vår egen smärta, kamp och självbild. Vi var båda skilda och hade därför upplevt mycket av det som våra informanter berättade om. I efterhand ser jag tydligt hur våra egna erfarenheter, upplevelser och problem integrerades i och blev till en väldigt central del av forskningsprocessen. Visst kan egna erfarenheter ibland störa och kanske till och med skapa felkällor och skevhet i forskningen. Men för vår del övervägde förtjänsterna av att dela erfarenheter med våra informanter. Den parallella forskningsprocessen som dels bestod i våra intervjuer och möten med en rad män, och dels i våra

diskussioner i bilen om faderskap och om våra egna erfarenheter, smälte samman till den produkt som nu finns i bokform.

Vi pratade en del om hur viktig vi ansåg att boken var. Den här gruppen, av frånskilda fäder, som är väldigt stor, hörs nästan aldrig i debatten och syns inte i offentligheten. Visst blev vi lite besvikna när det sedan visade sig att intresset för vår studie var ganska ljummet. Boken sålde inte i några större utgåvor. Inte blev det många föreläsningar heller. När jag nu tittar i boken ser jag att den är ganska snårig, komplex och teoretisk. Den är inte direkt skriven för en bred publik. De fina iakttagelserna som inte minst Lars-Erik gjorde i sina kapitel om barnens röster, är fortfarande värda att läsa och studera. Men boken förgrenar sig på ganska oväntade sätt, texten slingrar sig fram mellan högt och lågt och stundtals kan det nog vara svårt att följa med i tankegångarna.

Flyktlinjer

Vi gjorde de flesta intervjuerna tillsammans. Även om detta förstås var enormt tidskrävande var det också mycket värdefullt. Vi kompletterade varandra väl. Dessutom fick vi tid att prata igenom alla intryck. På så sätt kunde vi inleda våra analyser på resande fot. Intervjuandet, analyserandet och skrivandet sattes i rörelse och boken växte successivt fram. Det är sällan man har tid att arbeta på detta sätt. När jag bläddrar och läser avsnitt i vår bok så pass många år senare, inser jag som jag tidigare påpekat hur tät och komplex den är. Framför allt är den rik på berättelser. Jag märker också att de citat Lars-Erik valt ut är mycket längre än mina citat. Han lyckas komma väldigt nära rösterna, berättelserna och papporna.

Något vi diskuterar ingående i boken är de mönster och strukturer som männen fastnar i och som ofta på avgörande sätt bestämmer hur deras vardagsliv och kontakt med barnen utformas över tid. Ett vanligt umgängesmönster är att pappan träffar sitt/sina barn varannan helg, någon vecka under jullovet och några veckor på sommaren. Flera av de fäder vi intervjuade hade också utformat sin vardag och sitt umgänge på detta sätt. Föreställningen om att detta är ett vanligt, bra eller hyfsat sätt att arrangera relationen mellan fäder och barn var vid denna tid djupt rotad i det svenska samhället och kulturen. Vi var själva delvis offer för detta. Men samtidigt var vi båda kritiska till denna form av genusmönster och stereotypa sätt att se på fader- och moderskap. 1990-talet är också litet av en brytpunkt för många av de frågor, teorier och synsätt vi tangerar och berör i vår text och

vårt arbete. Under denna tid påverkas samhällsvetenskapen starkt av poststrukturalistiska tänkare, som strävar efter att bryta upp dualistiska föreställningar om till exempel kön, och som "läser om" och öppnar för nya sätt att se på identitet, vardag och existens. Men det är också en brytpunkt i själva vardagslivet och i fädernas sätt att förhålla sig till centrala frågor om föräldraskap.

När jag nu läser boken ser jag hur vi skriver in oss själva som forskare, människor och fäder, utan att alltid vara helt medvetna om det. Jag kan läsa in våra egna brytpunkter, drömmar, förhoppningar och problem med att upprätta ett fungerande faderskap. En del eller rättare sagt ett centralt spår i boken handlar om frågan och förhoppningen om förekomsten av lyckliga skilsmässor. Mot bilden av den olyckliga och såriga skilsmässan ville vi ställa upp en annan och kanske lite mer positiv bild av uppbrott. Vi läser således in hopp, rörelser och möjligheter i fädernas och barnens svar. Möjligtvis undviker vi ibland att se problemen, men vid denna tid var det politiskt och mänskligt viktigt att försöka urskilja och beskriva de rörelser som strävade framåt. Framför allt fann vi det viktigt att synliggöra dessa fädernas vilja att konstruera och upprätta ett fungerande föräldraskap. Vi kunde se hur de skapade olika typer av *flyktlinjer* ur de trånga västar som kulturen och tidsandan tillhandahöll. Spelet mellan aktör och struktur, eller hur man vill uttrycka detta teoretiskt, visade både på svårigheterna att undfly genuskodningar och på subjektets förmåga att spräcka strukturer, glida undan tvånget och blicken, hitta möjligheter till nya identiteter och på så sätt långsamt flytta fram positionerna.

Idag kan vi se hur det har skett en kulturell förskjutning i hur föräldrar arrangerar sina relationer och möten efter en skilsmässa. Visserligen dröjer de mönster vi studerade på 1990-talet kvar, men rörelserna mot andra sätt att tänka och göra familj på är tydliga. Hela den diskussion om maskulinitet och faderskap som följde på 2000-talet har också satt sina spår. Jag säger inte att vi har genomgått en revolution på familjeområdet, men att det finns en rad tecken på förändring.

Vår studie om deltidspappor handlar om vardagslivet på 1990-talet. Via vår kombination av metoder och en design med sikte på tid och rum i rörelse, fick vi fram ett material som speglar de otaliga utmaningar pappor möter i sina försök att få vardagen att fungera och att skapa bärande och goda relationer med sina barn. Studien visar att föräldraskap ofta är komplicerat och att det bygger på en förmåga att hantera komplexitet och att

klara av att arbeta med alla de detaljer, processer och ting som sammantaget utgör grunden för ett fungerande och ontologiskt tryggt vardagsliv.

Rhizom

De franska filosoferna Gilles Deleuze och Felix Guattari använder sig av *Rhizom* som tankefigur och metafor för att närma sig livet och människans sökande efter kunskap (Deleuze & Guattari, 1987). Begreppet används för att beskriva hur det uppstår oändliga rörelser och kopplingar mellan olika punkter. Centralt är att kunskap och tänkande får förgrena sig i icke hierarkiska och icke linjära kedjor. Rhizomen har ingen början och inget slut, den liknar på inget sätt ett träd med rötter och förgreningar, utan har en helt annan form och dynamik. Vad som beskrivs är också ett pragmatiskt sätt att förhålla sig till lärande och kunskapsbildning. *Den Andre föräldern*, kan faktiskt läsas på detta sätt, som ett pragmatiskt och samtidigt begreppsriktat försök att närma sig ett antal faders sociala och kulturella vardagsliv, att komma nära en social verklighet och att förhoppningsvis också kunna bidra till att utveckla nya sätt att hantera dessa former av familjereaktioner, både socialt och mänskligt.

Detta forskningsprojekt innebar inte enbart en resa i privatliv eller i föräldraskap, utan också en resa i teorier och i den sociologiska fantasin. Lars-Erik hade sin Mead och samspelet mellan I-Me, och jag hade vid denna tid Giddens i bagaget, men även en ingående läsning av bland andra Michel Foucault. Pappornas och vår egen kamp för att göra föräldraskap och maskulinitet handlade i grunden om just dessa teoretiska och mänskliga frågor, om relationen mellan diskursiva och icke-diskursiva formationer, och om hur subjektet förtvivlat försöker skapa sitt liv och sin existens i relation till denna komplexa väv av materiella, sociala, kulturella och subjektiva krafter. Under denna period av mitt liv, på resande fot i en gammal bil i det urbana närområdet, lärde jag mig mycket om mig själv och om livet. Våra diskussioner och möten utgjorde en värdefull socialpsykologisk läroprocess för mig. Tack Lars-Erik!

Referenser

- Berg, Lars-Erik, & Johansson, Thomas. (1998). *Den andre föräldern: Om deltidspappor och deras barn*. Stockholm: Carlsons förlag.
- Deleuze, Gilles, & Guattari, Felix. (1987). *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Samtal i natten på en kommandobrygga

Margareta Ljung

Prolog

Att komma in i Lars-Erik Bergs kontor på sociologiska institutionen vid Göteborgs universitet under 1900-talets senare decennier var som att stiga in i ett litet särskilt universum. Trots överflödet av olika pappershögar runt om i rummet och intressanta nyutkomna böcker som låg utspridda på skrivbordet är det minnet av ett antal hyllmeter med tidskrifter och böcker om symbolisk interaktionism som starkast etsat sig fast i mitt minne. Jag minns att jag ofta påtalade avsaknaden av emotioner i Meads teori men under den där perioden hann det komma både tidskrifter, artiklar och böcker som behandlade symbolisk interaktionism och emotioner. Lars-Erik var den som först gjorde mig uppmärksam på en nytgivnen tidskrift som fokuserade på emotionernas betydelse.

Det blev mellan oss åtskilliga samtal utifrån gemensamma intresseområden: socialisation, språk, medvetande, feminism, genus samt olika socialpsykologiska och socialfilosofiska frågor. För att inte tala om Asplund – som ofta fanns med i bakgrunden. Under flera år diskuterades åtskilliga frågor som berörde dessa områden i Socialisationsgruppen – en dynamisk, kreativ och öppen grupp där flera intresserade kolleger vid institutionen ingick. Lars-Erik var en viktig person i den här gruppen. Jag känner stor tacksamhet för att ha fått ingå i ett sådant levande, intellektuellt sammanhang.

I mitt bidrag till denna vänbok till Lars-Erik knyter jag an till flera professionella områden som kan förknippas med honom: den nyfikne forskaren, barnet, tillitens betydelse, föräldraskapet, den sociala människan och livspusslet. På ett personligt plan antyder jag också några av hans olika livsroller. Där finns flerbarnspappan, cyklisten, husreparatören och hans benägenhet för lite ovanliga lunchrätter. I min essä presenterar jag delar av en fältstudie inom sjöfarten som numera har blivit mitt stora forskningsfält. Jag har dock tagit mig friheten att blanda verkligheten med lite fiktion. Kanske kan man ana vissa likheter med överstyrman Leif-Evert och Lars-

Erik, kanske inte. Efter ett långt nattligt samtal på bryggan omgivna av ett gungande Nordsjön i kolsvart mörker blir gränserna lätt upplösta.

*

Natten vilar i sitt djupaste mörker. Långsamt försvinner ljuset från hamnen, från aktern ser man bara de starkaste strålkastarna. Överstyrmannen Leif-Evert och jag sitter på bryggan i var sin skinnfåtölj. Jag har fått låna kaptensstolen eftersom kapten har dragit sig undan för natten och lämnat över ansvaret till överstyrmannen. Framför oss ligger Nordsjön – gränslös, kolsvart, man anar det vita skummet från vågorna. På långt håll ser vi några fartyg närma sig - de är på väg in till Immingham.

Bryggan är nedsläckt, med hjälp av ljuset från instrumentborden kan man skönja konturer av inredningen – stolsryggar, bordskanter, den lilla diskbänken, vattenkranen och kaffekokaren. Under den återstående natten ska jag ”skugga” överstyrmannen - följa honom under arbetspasset mot gryningen, fram till klockan åtta då kapten avlöser. Min uppgift som forskare är att följa hans arbetsmoment och skriva ned vad jag ser och hör. Eftersom han i stort sett hela tiden sitter i sin stol och bevakar instrumenten och emellanåt svarar på anrop eller gör egna anrop till andra fartyg och internt inom fartyget finns mycket tid för samtal oss emellan. Tystnaden och lugnet på bryggan ger en behaglig atmosfär för samtal. Vi har många timmar på oss. I lugn och ro kan jag följa nattarbetet på bryggan och få en fördjupad intervju, tid att kunna utveckla frågor och svar, tid för dialog och eftertanke.

Jag låter blicken gå över alla instrumentborden och försöker förstå vad jag ser. Leif-Evert ger en liten översiktlig beskrivning, jag lyssnar uppmärksamt, är förundrad över denna komplicerade teknologi. Det gäller ju att teknologin fungerar, tänker jag. Jag noterar att överstyrmannen i stort sett bara har blicken koncentrerad på de olika instrumentbrädorna. De omgivande fartygen är tydligt markerade på en av skärmarna. De är många och har styrkurs mot olika destinationer. Genom att markera den lilla fartygssymbolen på skärmen kommer fartygets namn och destination genast fram. Nordsjön är full av små flytande mini-samhällen. De är organisatoriskt uppbyggda på ungefär liknande sätt men kan i social och kulturell bemärkelse skilja sig åt. Genom mina fältstudier och åtskilliga intervjuer med fartygsanställda har jag noterat att varje enskilt fartyg ofta betraktas som unikt, nästan som en egen personlighet. ”Hon” som man

benämner fartyget kan ha en ”lätsam stämning” och att det är ”lätt att arbeta där”, medan systerfartyget som går samma rutt och ägs av samma rederi präglas av en ”strikt allvarlig stämning”, ”känns lite tungt att arbeta där”. Även om organisationsstrukturerna är identiska är det sociala och kulturella samspelet mellan de anställda till viss del vad som avgör den subjektiva upplevelsen av att arbeta och leva ombord.

Hierarkin ombord är tydlig, den har en lång, historisk bakgrund med rötter i militär organisation. Yrkesrollerna är desamma sedan lång tid tillbaka även om fartygschefen i maskinrummet idag benämns teknisk chef och 1:e maskinisten blivit 1:e fartygsingenjör. Hierarkin ligger fast och den är svårt att ifrågasätta. På det slutna mini-samhälle som fartyget utgör skapas den sociala kulturen genom både uttalade och outtalade normer. Med en besättning på 25 personer blir det möjligt att forma en social atmosfär som starkt påverkar hur livet upplevs ombord. Oftast är det personer som befinner sig högst upp i hierarkin som formar denna atmosfär. Om dessa personer är demokratiskt sinnade, vilket de svenska chefsbefälen oftast är (till skillnad mot de flesta andra nationaliteter), blir förutsättningarna större att forma en trivsamt kultur eftersom dialogen med de anställda är öppnare och friare. Att sedan arbetet ombord under senare decennier genomgått stora förändringar med personalreduceringar, starkare reglering, regelverk och direktiv, ökat säkerhetsarbete och krav på ökad rationalisering och kostnadseffektivisering, precis som inom andra arbetsområden, komplicerar möjligheterna att utforma den sociala atmosfären ombord. När jag ser att överstyrmannen försjunkit i sina avläsningar på skärmarna frågar jag:

– Litar du helt och fullt på att all den här teknologin fungerar?

– Ja, vad har jag för val? Det är en fantastisk teknologi om man jämför med förr. Det gäller ju förstås ändå att avläsa, bedöma det du ser på instrumenten och sedan fatta de rätta besluten. Men ny teknologi införs ofta ovanför våra huvuden. Om vi som arbetar på fältet fått vara med från början när ny teknologi ska implementeras skulle vi slippa onödigt arbete med att få teknologin användarvänlig, det vill säga att teknologin blir ett redskap för oss som använder den att förbättra och förenkla utförandet av våra arbetsuppgifter. Men om man enbart tror att teknologi införs för att ersätta den mänskliga insatsen leder inte sällan en sådan inställning till ganska misslyckade resultat. Vi får ibland jobba hårt för att lösa en del problem som teknologin skapat. Det måste finnas en vettig kommunikation mellan människa och maskin för att arbetet i sin helhet ska fungera bättre. Men det

är verkligen sant som forskaren Margareta Lützhöft, som efter ett antal år till sjöss slog in på den akademiska banan, uttrycker i rubriken på sin avhandling: ”The technology is great when it works”.

– Sedan, fortsätter överstyrman, gäller det att lita på befälen på de andra fartygen, att de fattar rätt beslut, att de följer reglerna för ”gott sjömanskap”, till exempel väjningsregeln. Du måste också ha tillit till dina medarbetare ombord, att folket på bryggan och i maskin gör korrekta bedömningar. Det goda sjömanskapet grundar sig på tillit. Livet och arbetet ute på havet är riskfyllt. Förutom att vara utsatt för naturens krafter och meteorologiska fenomen kan tekniska fel uppstå. Den mänskliga faktorn kan också alltid spela in när det gäller felbedömningar och felaktiga beslut vilket kan få ödesdigra följder. I människans samspel med teknik och maskiner finns alltid riskmoment. Sjöfararen socialiseras in i det goda sjömanskapet av flera skäl. Att införliva inte bara de sedvanliga skriftliga reglerna och normerna utan även de som utvecklats genom historien som självklara moraliska rättesnören, till exempel att kapten lämnar fartyget sist av alla, blir ett sätt att stärka tilliten ombord och reducera vissa farofyllda och kanske dödsbringande risker.

Det finns fog för att påstå att olyckan med kryssningsfartyget Costa Concordia utanför Toscanas kust i Italien i januari 2012 medförde att tilliten fick sig en ordentlig knäck framför allt för de inblandade ombord, men misstron spred sig genom den mediala uppmärksamheten som ringar över hela världen. Den ansvarige kaptenen ombord bröt mot flera regler om vad gott sjömanskap innebär. Att lämna fartyget innan alla passagerare evakuerats och ta sitt fulla ansvar innebar att han svek passagerarna och besättningen. Han satte med detta förfarande människors tillit på spel. För att ge sig ut på öppet hav på ett litet mini-samhälle måste man ha tillit till att, förutom att fartyget är i gott skick, besättningen också utför sitt jobb på ett ansvarfullt sätt. Varför ska man annars ge sig ut på ett kryssningsfartyg eller en färja?

– Fast människan har en benägenhet att förtränga risker av olika slag, flikar jag in. Hur ska vi annars kunna leva i det moderna samhället? Som det har utvecklats under senare decennier exponerar vi oss hela tiden för risker. Vi måste helt enkelt ha tillit, annars står vi inte ut att leva. Det är som att vi använder oss av tillit för att skydda oss känslomässigt när vi står inför val som kan innebära vissa risker. Det gäller i små personliga sammanhang såväl som i de större samhälleliga sammanhangen.

– Ja, det är nog som Giddens menar, fortsätter Leif-Evert som tidigare berättat att han läst sociologi på universitetet, att samhällets institutioner, polismyndigheten, vetenskapen, den offentliga vården och inte minst de riskfyllda transportmedlen: bil, flyg, tåg, båt, skulle falla samman om människan inte litade på att dessa fungerade.

Efter att ha stirrat mig nästan blind på alla skärmarna utan ha förstått särskilt mycket höjer jag blicken mot det stora fönstret förut och ser att det finns fler upplysta skärmar ovanför. Jag vänder mig till överstyrmannen igen:

– Vad betyder siffran på den där lilla skärmen?

Jag får till svar att det är djupet från fartygets bottenskrov till havsbotten. När jag ser att vårt havsdjup är 4 meter fastän vi lämnade den engelska ostkusten för ungefär 45 minuter sedan hoppar jag nästan till. När jag tänker på att det är 4 meters djup under hopptornet i Valhallabadet i Göteborg börjar det kännas obehagligt. Ett stort lastfartyg på 37.939 ton (gross tonnage) fullastad med containers – och 4 meters djup långt ut på Nordsjön.

– Är det inte väldigt lite marginal? frågar jag.

– Nej, det är ok. En gång var vattendjupet en halv meter utanför Immingham, då var vi lite oroliga.

Jag kan inte släppa blicken från skärmen med vattendjupet, fortfarande 4 meter och vi har varit på väg i över en timma. Jag fortsätter att kasta mina blickar mot skärmen, djupet har ökat till 5 meter, efter ytterligare några minuter till 6 meter. Jag börjar slappna av när djupet plötsligt blir 4 meter igen, och därpå 3. Jag släpper nu inte blicken från skärmen förrän jag ser en högre siffra. Efter en lång stunds väntan börjar den stiga till 4, sedan 5, 6... och till 10 meter.

– Det är de stora sandbankarna utanför den engelska kusten, förklarar Leif-Evert.

Jag får associationer till sjörapporten på radion – Doggers bankar, Fiskebankarna. Det är hit fiskebåtarna söker sig, det är gott om fisk här. Den nyvunna insikten om att man nästan kan vada stora sträckor över Nordsjön mellan Englands ostkust och den skandinaviska kusten är lite omskakande.

– Det är bland annat därför det går höga vågor på Nordsjön. Om vinden dessutom är hård, och kommer från nordväst, från Skottland, då är Nordsjön inte att leka med.

Jag märker att vinden under samtalets gång har friskat i. Fartyget rullar långsamt och rytmiskt från sida till sida. Oljeplattformarna som börjat dyka upp på babordssidan kastar ut sina starka ljussken över skummande vågor som slår upp vattenkaskader i luften. Efter att ha varit synliga i några sekunder försvinner de ur sikte, det enda man ser är relingen som gungar upp och skymmer ljusskenen. Några stjärnor lyser upp ovanför relingen. Havet ligger helt svart igen. Det dröjer några sekunder ... så blir de synliga igen. Fascinerad fångas jag av fartygets rullningar och den återkommande synen av de upplysta oljeborrhornen. Vi gungar fram över havet ... från styrbord till babord och tillbaka igen ..., det känns som om tiden står stilla.

Vi sitter tysta en stund – jag är fångad av plattformarna där ute. Undrar hur människorna som lever och arbetar på en sådan begränsad yta upplever livet där. Tänker de på riskerna de utsätter sig för? Det måste finnas en hel del forskning om folk som jobbar på oljeplattformar. Jag ska undersöka detta när jag kommer hem.

– Nej, nu är det dags för lite mat säger Leif-Evert och reser sig för att gå och hämta sin termos. Jag reser mig också och går mot kaffebryggaren och några smörgåsar som ligger på diskbänken bredvid.

– Ska jag göra kaffe till dig också? frågar jag.

– Nej, jag äter soppan jag har i termos. Jag har lite mjölk i en flaska här också.

– Ok, svarar jag och känner hur lite hågad jag är för den typen av meny vid den här tiden på dygnet.

Leif-Evert börjar prata om sina 35 år till sjöss.

– Det är livsstilen jag tycker om – att gå ut på sjön i två veckor och sedan vara hemma i två. Du lever i en gemenskap under dygnets alla timmar när du är på sjön. Gränsen mellan arbete och fritid blir flytande. Du måste numera vara kvar på fartyget hela tiden – förr i tiden kunde du gå i hamn och se dig omkring. Det innebär att du känner dig mer instängd och isolerad från den yttre världen. Du måste också verkligen vara mån om att samarbetet fungerar här ombord. Blir du osams med någon har du ingenstans att ta vägen. På en vanlig arbetsplats kan du i alla fall åka hem när arbetet är slut för dagen. Men vart ska du ta vägen här...? Det kan bli fruktansvärt jobbigt om man har en konflikt med en arbetskamrat. Ja, det är nog bland det jobbigaste du kan uppleva ombord. Forskaren Monica Lundh har absolut rätt när hon i sin avhandling kommer fram till att den värsta stress som man upplevde i maskinrummet var vid personkonflikter med

arbetskamrater. Det överträffade den stress man stundtals kunde uppleva under vissa arbetsmoment. Kan tänka mig att de som jobbar på däck och brygga kan uppleva detsamma.

Internet finns ju nu, tack och lov – de gånger det fungerar med satellituppkopplingen. Sedan är det väldigt skönt att gå iland och vara ledig i två veckor. Tyvärr har mitt äktenskap spruckit och jag får nog lägga skulden för det på det här sjömanslivet. När man har barn blir arbetsbördan för stor på partnern som är hemma och får ta hela ansvaret för den vardagliga ruljansen. Nu har ju papparollen förändrats och jag märker på de yngre kamraterna som fått barn att de gärna söker sig till närtrafiken vid kusterna – skärgårdstrafik och färjor som kör dagsturer. När barnen vuxit upp kan de åter söka sig ut på långturena, om de fortfarande är kvar i yrket överhuvudtaget. En sjökaptän är idag i yrket i genomsnitt sju år – sedan går de i land och söker sig något annat arbete.

Jag frågar om priset för att arbeta på sjön varit för högt med tanke på det spruckna äktenskapet och den oregelbundna tiden med barnen. Han sitter tyst en stund och funderar och säger till slut att han nog inte kan svara på det, inte just nu i alla fall. Jag erinrar mig en intervju i ett tidigare forskningsprojekt med en pensionerad maskinchef, eller chief som man traditionellt säger, drygt 80 år, som började gråta när jag ställde samma fråga. Han tyckte att hela hans yrkesliv hade varit fel när han upplevde att det lilla barnbarnet inte kände igen honom när han kom hem efter en längre tur till sjöss. När barnbarnets cykel gick sönder gick hon fram till farbror'n som bodde granne och bad honom laga cykeln i stället för att be sin morfar. I början av sin yrkeskarriär hade han inte själv upplevt några svårigheter med att vara borta långa perioder. Den gamla traditionella uppdelningen mellan könen rådde vid den här tiden men när kraven på jämställdhet alltmer började växa fram och förankras i samhället började han omvärdera sitt yrkesliv. För att rädda äktenskapet och få bättre kontakt med barn och barnbarn började han undervisa blivande sjöbefäl på land och kunde därefter leva ett mer normalt liv som han uttryckte det.

– Men kvinnorna då? Var finns de? utbrister jag och vänder mig till Leif-Evert. De enda kvinnor jag sett här ombord är två befälselever, och de för inte mycket väsen av sig. Det verkar som om de tyr sig till varandra. Vid måltiderna i mässen och vid kaffet i salongen märker man dem knappt. Männén, både de seniora befälén och de unga befälseleverna, dominerar i stort sett totalt utrymmet och är de enda som hörs. De unga kvinnornas

osäkerhet är tydlig vilket jag inte tycker är så konstigt. Att hitta sin plats i den här mansdominerade yrkesvärlden med gamla historiska anor kan inte vara så lätt.

– Nej, det kan inte vara så lätt, svarar Leif-Evert. Det har under senare år blivit alltfler kvinnor ombord men de är i stort sett alltid en liten minoritet. Jag har precis läst en avhandling, skriven av Momoko Kitada, som beskriver hur kvinnor socialiseras in i sjöfartslivets mansvärld. Hon analyserar sitt empiriska material utifrån fyra kategorier.

Den som hon benämner *negotiator* är kvinnan som själv tar på sig de problem som uppstår. Hon tycker att ”de andra har rätt” och undviker att dra till sig uppmärksamheten från sina manliga arbetskamrater. Att inte framhäva sina kroppsliga former, att hålla en viss distans och förtränga sina känslor tillhör också strategin för den här kvinnan. Den som blir en *constructor* försöker skapa en ny identitet för att passa in. Hon tar på sig en mer manlig identitet och tillägnar sig mer traditionella manliga beteenden som till exempel att börja svära och snusa. De flesta kvinnor som går ombord brukar börja som *maintainer*, det vill säga de är sig själva fullt ut vilket inte fungerar så bra i den manliga miljön. Därför går kvinnan ganska snabbt över till att bli en *negotiator*. Som *maintainer* lever hon ut sidor när hon kommer iland – sidor som hon upplever inte är riktigt accepterade ombord. Tillsammans med andra kvinnor sminkar hon sig, klär sig i kjol eller klänning. Till sist nämner Kitada *reproducer* som utmärks av kvinnan som efter flera år till sjöss omdefinierar sin identitet. Hon har ofta lång erfarenhet och en senior befattning. Ofta upptäcker hon att hon inte längre blir ifrågasatt, hon har uppnått en säkerhet i sig själv och känner att hon inte behöver anpassa sig för att passa in. Hon blir mer avslappnad, trygg och betraktad som person och inte som ”den där kvinnan”.

De flesta kvinnor som går till sjöss går igenom dessa olika stadier. Alla kommer dock inte fram till att bli *reproducer* utan hoppar kanske av yrket eller finner strategier genom att röra sig mellan de tre övriga kategorierna, vilket ofta innebär att de aldrig riktigt känner sig tillfreds med livet ombord.

– Det återstår mycket för att öka medvetenheten om kvinnornas situation till sjöss, säger jag efter Leif-Everts utläggning av Kitadas forskningsresultat.

Fartygen på skärmen minskar i antal ju längre ut på Nordsjön vi kommer. Leif-Evert börjar koncentrera blicken på ett fartyg – det befinner sig till

styrbord flera sjömil framför oss. Han markerar det på skärmen, får fram namn och position och konstaterar att vi ligger på kollisionskurs.

– Vi har väjningsplikt, säger han, men det dröjer ett bra tag innan vi ser varandra. Jag stirrar ut i det nattsvarta mörkret och försöker föreställa mig att det snart ska dyka upp ett fartyg därute. Det känns lite pirrigt eftersom det krävs en manöver för att inte en olycka ska ske. Minuterna går och jag ser bara becmörkret framför mig.

– Borde man inte kunna se det snart? undrar jag. En viss ängslan har börjat infinna sig. Det är nu det gäller att ha tillit till systemen, tänker jag, ovan vid att sitta på första parkett och bevittna hur stora fartyg manövrar sig ur en riskfylld situation. Jag sneglar på Leif-Evert som inte ger mig en blick – han ser bara helt cool ut där han sitter och stirrar farmför sig. Hans trygghet lugnar mig lite. För honom är det bara ett rutinarbete som han gjort hundratals gånger.

Jag börjar känna mig otålig efter ytterligare en tids väntan. Tycker att fartygen ser ut att vara väldigt nära på skärmen. – Är det inte dags att börja väja snart? Leif-Evert ler lite åt min fråga – det ska vi allt vänta lite med, svarar han.

– Nu kan du se det, säger han efter en stund. Ser du ljuset? Jag riktar blicken lite snett åt styrbord – och där ser jag det. Det ser nästan ut att komma emot oss. Jag sitter tyst nu och bara inväntar att vi ska börja väja. Minuterna går, jag sitter helt koncentrerad och fixerar det andra fartyget. Säger inget men tänker att det verkligen borde vara hög tid att väja nu. Äntligen känner jag att vårt fartyg gör en liten manöver åt styrbord.

– Jag måste visa dem i god tid att jag är medveten om min skyldighet att väja. Annars oroar man i onödan, säger Leif-Evert. I god tid... tänker jag. Kändes som det var i sista minuten. Plötsligt är fartyget så nära att jag kan se folk inne i fartyget, sedan... på bara några sekunder har det passerat och befinner sig på babordssidan. Avståndet var nog tillräckligt, tänker jag när jag ser efter fartyget som nu verkar gå fortare (en synvilla?) - ett par hundra meter kanske...

– Man ska inte göra för stora väjningsrörelser, det gäller att komma in i rätt kurs så snart som möjligt. Leif-Evert verkar rätt nöjd med sin manöver. Vi sjunker lite djupare ned i fåtöljerna. Mer spännande än så här blir det nog inte för mig på bryggan den här natten. Om någon timma blir det avlösning för överstyrmannen och även jag kan dra mig undan till min hytt för några timmars sömn. Vi sitter i tystnad - tankar och funderingar flyter runt i

huvudet, det långa samtalet vi haft under nattimmarna sjunker in. Kapten har kommit upp på bryggan.

– God morgon kapten! säger överstyrman och jag med en mun.

– God morgon, gott folk! replikerar kapten, blinkar sömnen ur ögonen, river sig lite i håret och gör sig beredd att ta över kommandot.

Ännu en dag och en natt har passerat när vi är framme i Göteborg. Jag blir väckt några timmar innan fartyget ska gå i hamn och går upp på bryggan. Kapten har navigerat fartyget hela natten och sitter i sin läderfåtölj. Leif-Evert som fått sova den här natten har kommit upp på bryggan före mig och han gör sig beredd att bistå kapten när det är dags att lägga till vid kaj.

Ljuset från land blir allt starkare, skär och holmar kommer tätare, fyrarna blinkar från olika håll, jag ser Vinga på babordssidan, vi passerar Trubaduren. Anar Älvsborgsbron därframme i diset och snögloppet. Kapten kommunicerar med hamnen och med ett lastfartyg som ligger styrbord framför oss. Han har också ett samtal med maskinrummet. Jag drar mig undan mot babordssidan. Snart är det dags för Leif-Evert att lägga till vid kajen i Skandiahamnen. Nu måste jag hålla mig undan, inte störa detta viktiga moment. Jag drar mig mot diskbänken och kaffekokaren där jag har bra uppsikt över kajen med männen där nere som väntar på att få börja förtöja. Betraktar också med stort intresse hur överstyrmannen gör när han ska lägga till. Kapten får besked: aktern 30 meter kvar till kaj ..., 15 meter kvar..., 5 meter kvar. Leif-Evert manövrerar fartyget varsamt och tålmodigt, både den långsgående sidan och aktern ska ligga mot kaj. Efter några justeringar fram och tillbaka ligger fartyget stilla vid kajen. Förtöjningsmannarna tar över och gör resten av jobbet. Jag pustar ut – det såg svårt ut. Är imponerad över den kompetens det krävs för att kunna manövrera och klämma in ett så stort fartyg på en angiven begränsad kajplats.

– Ja, det gick ju bra den här gången också, säger kapten muntert och kikar på mig och mitt lättade ansiktsuttryck.

– Nu ska det bli skönt att åka hem, säger Leif-Evert och börjar plocka ihop sina tillhörigheter.

Vi gör sällskap ner från bryggan, jag går till min hytt och hämtar min dator och färdigpackade väska.

– Vad ska du göra när du kommer hem? frågar jag när vi lämnar fartyget.

– Ska leka med barnen, fixa en läcka i taket, göra en liten utbyggnad på huset och läsa något filosofiskt. Du vet, något av det bästa med det här jobbet är ledigheten...

När vi gått nerför den långa trappan och kommit utanför kajområdet skiljs våra vägar. Jag går mot min bil och Leif-Evert styr kosan mot... sin cykel!

– Va, cyklar du till jobbet, det är ju mitt i vintern! Och det är ju långt in till stan.

– Ja, men det spelar ju ingen roll. Det går snabbt och lätt... och är billigt. Han slänger upp sin rygsäck på barnsitsen som sitter fastspänd på pakethållaren.

– Hej då, tack för fint samtal. Hör av dig om du vill veta eller prata om något mer.

– Det är jag som ska tacka dig för allt du velat berätta. Ja, jag kanske ringer för att komplettera något. Hej då, var rädd om dig!

Jag ser honom på cykeln med hjälmen på huvudet när jag kör ut ur hamnområdet. Tutar på honom och ser i backspegeln att han vinkar. Ler lite när jag ser hans leende och när jag slänger en blick på hans rygsäck på barnsitsen – termoserna med soppan har glidit ur sidofacket lite grand. Han är lite speciell den där mannen.

Referenser

- Giddens, Anthony. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
- Kitada, Momoko. (2010). *Women Seafarers and their Identities*. Cardiff: Cardiff University.
- Lundh, Monica. (2010). *A Life on the Ocean Wave: Exploring the Interaction Between the Crew and their Adaption to the Development of the Work Situation on Board Swedish Merchant Ships*. Göteborg: Chalmers Tekniska Högskola.
- Lützhöft, Margareta. (2004). *The Technology is Great When it Works: Maritime Technology and Human Integration on the Ship's Bridge*. Linköping: Linköpings universitet.

Aktörer, observatörer, deltagare

Om experiment, självkunskap och det socialas in- och utsida

Jessica Mjöberg och Sverre Wide

Prolog

Att socialpsykologin som vetenskapligt fält betraktat befinner sig i gränslandet mellan psykologi och sociologi är väl känt. Denna gränsposition har lett till vissa svårigheter, för att inte säga konflikter, vad gäller äganderätten till fältet, något som också har en rent språklig sida: Är det som i engelskans betoning tal om en *social-psychology*, alltså en social psykologi, eller är det som i tyskans (och i någon mån svenskans) betoning tal om en *Sozial-psychologie* med tonvikten på det socialas psyke? Denna tvistefråga är ännu inte löst, och kanske kommer den aldrig att kunna lösas. När Johan Asplund tillträdde som professor i socialpsykologi vid universitetet i Köpenhamn försökte han för egen del reda ut och förstå vad socialpsykologi var i relation till moderdisciplinerna psykologi och sociologi. Han kom fram till att socialpsykologin är en bastard, en oäkting, som omöjligt kan vara renlärig inom något av sina båda modersämnen. Kanske är det också denna bastardkaraktär som lockar vissa av oss till socialpsykologin.

Vid Högskolan i Skövde togs under 1990-talet ett i Sverige unikt grepp om ämnet i en ansats att låta socialpsykologi utgöra ett huvudämne.¹ Socialpsykologin skulle här alltså inte underkastas en moderdisciplin utan själv utgöra det disciplinämne vilket omfattar delar eller delämnena. Det främsta (mätbara) resultatet av denna ansats är det socialpsykologiska program som utformades och som fortfarande står starkt som utbildningsprogram vid högskolan. Inom detta socialpsykologiska program finns en uttalad vilja att erbjuda en eklektisk socialpsykologi, en socialpsykologi som rymmer både en psykologisk ansats och en sociologisk ansats, i bägge fallen med fokus på tillämpad eller tillämpbar social-

¹ För en genomgång av socialpsykologi i Sverige, se Mjöberg (2007).

psykologi. Lars-Erik Berg tillhör en av de personer som arbetat inom detta socialpsykologiska program, och även om han själv företräder den symboliska interaktionismen, så präglas hans forskning och forskningsintressen av en socialpsykologi som förenar en inomindividuell utveckling med en social utveckling. Kanske syns detta tydligast i avhandlingsarbetet *Människans födelse* (1976), men också i den bok som antagligen gjort hans forskning mest känd, *Den lekande människan* (1992), är denna generösa syn på socialpsykologins fält tydlig. Med sin symboliskt interaktionistiska bas liknar emellertid Bergs intresse för experimentell socialpsykologi hans lärare Johan Asplunds (1987) inställning. Det är med fascination han tar del av experimentella fynd, men också alltid med ett tillägg: Det som de experimentella forskarna menar att de kommer fram till är sällan vad som ur ett symbolisk interaktionistiskt perspektiv framstår som socialt mest spännande. Deras resultat är ofta begränsade till experimentets miljö och då de i regel misskänner såväl detta som sin egen påverkan på situationen är deras resultat visserligen intressanta men likväl ofullständigt eller delvis felaktigt förstådda. Det kanske bör sägas redan här, att också vi i grunden delar denna inställning till det socialpsykologiska fältet och vilken kunskap socialpsykologisk forskning möjligen kan nå. Med denna text hoppas vi kunna lämna ett bidrag till denna diskussion om socialpsykologins kunskapsområde, metoder och möjligheter till kunskap.

*

Självkunskap och vetenskap

Sokrates tog inte bara filosofin och vetenskapen till torget för att göra dem till en allmän angelägenhet, han vände också den undersökande vishetsälskande blicken mot människan själv. Principen för detta hans arbete uttrycks i den berömda delfiska uppmaningen ”Känn dig själv!”. Utrustad med detta valspråk, som tvingade människor att erkänna eller med öppna ögon blunda för oklarheter i den egna moraliska eller intellektuella förträffligheten (vilka ytterst, menade Sokrates, är två sidor av samma sak), alltså på något sätt konfrontera sin självbild, retade han upp den Atenska befolkningen – ”fördärvade” han ungdomen! – så till den grad att han själv fick tömma giftbägaren. Men Sokrates uppmaning är inte lätt att följa. Vi har de berömda orden från Jesu bergspredikan: ”Huru kommer det till, att du ser grandet i din broders öga, men icke bliver varse bjälken i ditt eget öga”

(*Bibeln*, Matt. 7:3)? Och Jesu samtida, den romerske stoikern och praetorn (konsuln) Seneca skriver: ”Vi har andras fel för ögonen, våra egna bär vi på ryggen” (Seneca, 1928, II, xxviii, viii).

Nog förefaller det rimligt att säga att den moderna socialpsykologin försöker gå i Sokrates fotspår, att dess yttersta syftemål är ökad självkänedom – individuell och gemensam, och att den också är mycket medveten om de svårigheter som Senecas och Jesu ord pekar på. Men socialpsykologin har inte bara lärt av dessa antika mästare, den är också, och i lika hög grad, ett den vetenskapliga revolutionens barn. Om man med några få ord, och ganska schematiskt, skulle teckna denna revolutions karaktäristika, skulle man antagligen säga att den rymmer, skapar och befäster en tydlig uppdelning av hela vår upplevelsevärld i en yttre, objektiv och för den nyvunna vetenskapliga metoden (denna fantastiska kombination av experiment och matematik) åtkomlig empirisk värld, och en inre, subjektiv värld av känslor, värderingar, tro och eventuellt också av förnuft; den intellektuella och kulturella rörelse som gav oss säker objektiv kunskap om den yttre världen gav oss alltså samtidigt tillträde till en ny form av subjektivitet (se t.ex. Taylor, 2000). Den emblematiske begreppsliga beskrivningen av denna uppdelning är René Descartes distinktion mellan *res extensa*, det utsträckta tinget, och *res cogitans*, det tänkande tinget – vilka båda strängt taget är attribut snarare än självständiga substanser. Blott Gud, i vilka de båda förenas, är en självständig substans, alltså begriplig utifrån sig själv (Descartes, 1953, s. 88 f., 142). Senare tiders enligt egen uppfattning mer ”holistiska” kritiker har ibland anklagat Descartes för att med denna distinktion ha lett oss i fel riktning, för att ha befäst uppdelningen mellan erfarenhetens objektiva och subjektiva poler, mellan kropp och själ. Man glömmer då lätt att vad Descartes gjorde var att i en tid av framväxande materialism, en tid när begreppet *form* skildes från materien, ringa in tänkandet, försvara det och på principiella grunder förklara det som något i förhållande till materien icke-reducerbart, autonomt. Hans position kan i detta hänseende snarare liknas vid Immanuel Kants, när denne införde distinktionen mellan *noumena* (ordagrant: det tänkta), tinget-i-sig, den självständiga, tänkande, moraliska, alltså förnuftiga tillvaron, och *phenomena* (ordagrant: det som framträder, det som tycks vara), världen så som den framträder för den vetenskapliga blicken, som objekt för fysisk och matematisk beskrivning och, vill vi tillägga, för användande. Också denna distinktion har kritiserats, men Kant själv betraktade den nog som en

Retting der Freiheit, ett räddande av friheten i en tid och värld av allomgripande kausalitet (jämför Kant, 1913a, s. 472; 1913b, s. 115).

Både Descartes och Kant tvingar oss att tänka över och begreppsligt arbeta med två sidor av en brusten erfarenhetsvärld, av en förlorad helhet, och de har den fördelen framför många av sina sentida kritiker att de alltså inte fuskar på denna punkt. Att *känslomässigt* bearbeta och förstå denna förlorade helhet, att hålla minnet av den vid liv, att peka på smärtan och drömma om en försoning, det har väl varit uppgiften för det mesta och det bästa av den moderna konsten. Men tänkandet och konsten har det svårt idag. Nog tänker och lever vi ofta motsägelsefullt – härom vittnar kanske inte minst en rad socialpsykologiska resultat! Dessa motsägelser förblir emellertid ofta påtagligt sterila. Många människor upplever t.ex. samhället som något i förhållande till dem själva yttre, som ett objekt som står emot dem och som tvingar dem till underkastelse eller till medvetet eller omedvetet småaktig anpassning, alltså till ett förstärkande av grundproblemet.² Vital blir motsättningen först när man inte viker undan för den utan tvärtom konfronterar den. Då kan den nämligen resultera i en omformande, genuint social handling, ett förverkligande av det allmänna så som en förening av det subjektiva och det objektiva. Med George Herbert Mead, denne socialpsykologiska hegelian, kunde man säga att detta innebär att man inte bara lär känna den generaliserade andre, utan att man också känner igen sig själv i honom/henne och härigenom lär känna sig själv (som något mer än det man först trodde att man var). Men vi lever i en tid av å ena sidan konsumistisk och individualistisk subjektivitet (som slukar allt från varor till värden), å andra sidan en försakligad objektivitet (Taylor, 1991; Wide, 2002). I denna tid strävar vi ändå efter att våra relationer till såväl andra som till oss själva ska präglas av innerlighet (Mjöberg, 2011), men i förhållande till Descartes, till Kant och till romantiken är de flesta av oss nutidsmänniskor en samling fuskare, och vårt behov av självkunskap, både individuell och gemensam, har väl aldrig varit större.

² Detta är ett välkänt och välstuderat fenomen. En mycket fin skildring ger John Macmurray i verket *The form of the personal* (1957, 1961), där han visar hur en defensiv hållning till en social omgivning som uppfattas som främmande och skrämmande leder till försvarshandlingar som bara förvärrar situationen. Det är också ett huvudtema för arbeten om självuppfyllande profetior (teoretiskt beskrivet i Merton, 1968, kap. 13) och kanske speciellt i form av stämplingsprocesser (se exempelvis Becker, 1991). Jämför också Fromm (1978).

Hur förhåller det sig nu med socialpsykologin? Socialpsykologin är, enligt en provisorisk definition, det systematiska studiet av social interaktion. Denna *interaktion* är i hög grad uppbyggd och påverkad av, och samtidigt orienterad mot, social kunskap; å ena sidan förutsätter den sociala interaktionen att vi som interagerar alltid redan har del av en gemensam kunskap, ett gemensamt språk, taget i ordets vidaste betydelse (Durkheim, 1960; Winch, 1958), å andra sidan återskapar och modifierar vår interaktion ofta denna kunskap (jämför diskussionen i Kumlin, 2011). Det senare, alltså modifikationen, är möjligt just eftersom kunskapen ännu inte är helt, med Descartes berömda formulering, ”klar och tydlig”; vi har att göra med en form av kunskap som alltså måste erkännas ha en viss giltighet, som inte kan vara helt felaktig, men som samtidigt är i behov av klargöranden (Wide, 2009a). Tänk åter på den traderade visdom som ryms i citaten från Jesus och Seneca ovan. Inte bara beskriver de en tendens att göra ett misstag vid jämförelsen mellan egna och andras brister och förtjänster. Nej, enligt Jesus har vi en bjälke i vårt öga och enligt Seneca bär vi, i vår översättning, våra fel på ryggen. Det betyder att vi själva varken ser klart eller helt upprätt förmår möta vår omvärld; halvt förblindade släpar vi oss fram med en alltför tung börda på ryggen. Men vi är inte helt blinda. Och vi tar oss trots allt framåt. Frågan vi ställer oss är nu alltså i vilken utsträckning socialpsykologin kan vara oss behjälplig i denna prekära belägenhet.

Här måste dock först ett varningens ord skjutas in, och det har med vårt ämnes *systematik* att göra. I huvudsak, om än icke uteslutande, har det vetenskapliga samfundet med systematik förstått kravet att följa den vetenskapliga metoden såsom den utarbetats under den vetenskapliga revolutionen och förfinats alltsedan dess. Verkligt pålitlig kunskap är med detta synsätt möjligt enbart om den yttre objektiva världen. Här gäller det, i princip, att fastställa empiriska fakta, fakta som alltså skulle kunna vara annorlunda men nu råkar vara på det ena eller andra sättet, och att sedan förbinda dessa fakta med hjälp av orsaksförklaringar eller allra helst genom uppställandet av vetenskapliga lagar. Subjektiviteten, denna förgivettagna förutsättning för den vetenskapliga objektiviteten, har stillatigande gömts och glömts. Vi behöver nu inte med Søren Kierkegaard säga att ”sanningen är subjektiviteten” (Kierkegaard, 1957, s. 102-119).³ Men vi anar ett problem när man på metodologiska grunder gör en tydlig distinktion

³ För tolkningen av denna sats, se t.ex. Skjervheim (1996, s. 111-124).

(mellan det objektiva och det subjektiva) och sedan behandlar det ena ledet som om det kunde förstås utifrån sig självt. Det handlar naturligtvis inte om att ifrågasätta den vetenskapliga metoden – dess resultat talar för sig själva! Det handlar istället om att undersöka och förhålla sig till dess giltighetsgränser. Och om vi vill studera människan strikt metodiskt – i den betydelse av ordet som vi angett ovan, ja då finns det skäl att tro att vår undersökande blick glider iväg från den människa som också vi själva är, till människan som objekt, så som hon enbart kan förkroppsligas i andra. Dessa andra är ju, i egenskap av att vara just ”andra”, så mycket lättare att studera! Nu är helt säkert det att vara ”en annan” en viktig del också av oss själva, men hur många annanheter som än summeras, hur många fakta om människan som än metodiskt uppdagas, skärskådas, vägs och mäts för att sedan adderas, kan de inte, på egen hand, leda oss till oss själva. Och strängt taget måste man också förstå sig själv för att förstå det andra. Den norske Platonkännaren Egil A. Wyller skriver om det sokratiska kravet på självkänedom genom att anknyta till en distinktion mellan *kjenne* (känna till) och *erkjenne* (förstå, inse, få kunskap om) som visserligen inte finns på svenska, men vars betydelse trots allt är klar:

Dette bud lyder ikke: ”Kjenn deg selv.” Som sådant ville det være et bud om å søke (sofistisk) kunnskap, og søken etter faktisk kunnskap er ikke mer – eller mindre – egentlig om den retter seg mot mennesket selv, enn om den retter seg mot en bille eller en stjernetåke.

Budet lyder ”Erkjenn deg selv”. Heri ligger ingen ringeakt av kunnskaper, men en understrekelse av enhver kunnskapsopphopnings utilstrekkelighet dersom den ikke utspringer av og slår tilbake i selv-erkjennelse. ”Erkjenn deg selv” vil formalt sett si: besinn deg på din situasjon som menneske, den som eventuelt *muliggjør* at du går til innhøsting av kunnskaper om dette og hint (Wyller, 1994, s. 72 f.).

Men allt detta är ännu så länge blott preliminära betraktelser. Nu är det dags att försöka bringa klarhet i den experimentella socialpsykologins bidrag till vår individuella och gemensamma självförståelse, och det kommer särskilt att handla om de problem som Jesus och Seneca pekat ut för oss. Vad som följer är ett försök till en preliminär lägesbestämning och problembeskrivning. Det innebär att vi ibland tecknar vår bild med ganska grov pensel, detta gäller i synnerhet vår beskrivning av den experimentella

forskning vi undersöker. Vi hoppas emellertid att detta inte påverkar de principiella resonemangens giltighet.

Något om den experimentella socialpsykologins hittillsvarande huvudresultat

Det är naturligtvis en smula övermaga att försöka ringa in en hel disciplins viktigaste resultat i ett stycke. Vi skall därför låta andra göra det åt oss, och dessutom, med dem, göra det en smula hypotetiskt:

What are the important findings of social psychology since World War II? Were one to survey social psychologists with that question, we believe that many would give something like the following answer: Social psychologists have discovered that, to a far greater degree than laypeople realize, and than social psychologists had previously realized, people's behavior is caused externally (by situations) rather than internally (by dispositions). The tendency to underestimate the degree to which behavior is externally caused has been called the Fundamental Attribution Error (FAE). A prototypical answer might go on to claim that people make this error because of the way our cognitive machinery works and that the error is therefore independent of any particular content or motivation (Sabini, Siepmann & Stein, 2001, s. 1).

Dessa författare räknar sedan i en fotnot upp två olika forskningsgrenar vars resultat varit avgörande för det förmodade svaret, nämligen å ena sidan "the social influence literature", med namn som Stanley Milgram, Solomon E. Asch och Bibb Latané och John M. Darley, å andra sidan "the literature on the FAE [Fundamental attribution error] or Correspondence Bias". Nu kanske författarna överdriver en smula, ty deras avsikt är att polemisera mot detta svar. De lanserar nämligen själva i sin forsknings-sammanställning en av Erving Goffman inspirerad och mycket elegant tolkning av *The fundamental attribution error*. Enligt denna tolkning ligger attributionsfelet egentligen hos de forskare som inte förstått att personerna i experimenten i själva verket sysslar med att rädda sitt och andras ansikten, även om alla inte erkänner det för sig själva, och att det vidare är just denna komplikation som är experimentens nerv och det som forskningen belyser och handlar om. Därtill kommer att beskrivningen i det återgivna citatet kanske är mest träffande inom en nordamerikansk horisont. Men icke desto mindre är det lätt att hålla med om att attributionsforskningen har haft och fortsatt har en

central ställning i den experimentella socialpsykologin. Låt oss därför se litet närmare på det som kallas *The fundamental attribution error*.

Vi har redan sett att felet ifråga anses handla om hur vi betraktar och förstår andra människors handlande. Vi tillskriver i allmänhet person-egenskaper en större betydelse än de förtjänar, jämfört med situationen som omger människors handlande. Så säger vi enligt forskningen på detta område, litet för ofta saker i stil med: ”Det är typiskt honom. En så sur person kunde man inte väntat något annat av.” Och litet för sällan säger vi: ”Det förstår man om man betänker de andras uppträdande, att han inte reagerade med någon större entusiasm.” Detta så kallade attributionsfel har summerats på följande sätt:

The FAE (or ‘correspondent bias’ [...]) is the tendency to attribute another person’s behaviour to their dispositional qualities, rather than situational factors [...]. Almost 50 years of research have established the FAE as a seemingly fundamental phenomenon whereby people systematically underestimate the degree to which behaviour is externally caused (Langdridge & Butt, 2004).

Ett intressant specialfall av detta ”fel” är det som kallas *Actor-observer effect*. Här har man lyckats visa att den som deltar i en social interaktion i lägre grad än den som enbart agerar åskådare förklarar deltagarnas interaktion med hänvisning till verkliga eller antagna personliga egenskaper. Edward E. Jones och Richard E. Nisbett skriver i en inflytelserik studie att ”[...] *there is a pervasive tendency for actors to attribute their actions to situational requirements, whereas observers tend to attribute the same actions to stable personal dispositions*” (Jones & Nisbett, 1972, s. 80). Man har senare beskrivit det hela på följande vis:

The notion that people’s explanations for their own behavior differ from their explanations for the behavior of others is a cornerstone of research on causal attributions and is widely accepted as a scientific fact. The *actor-observer effect*, as this difference has been labeled, states that attributions differ as a function of the perspective of the attributor: Actors attribute their own behavior to situational causes (e.g., “I was quiet because I was at a funeral”), whereas observers attribute the behavior of others to person causes (e.g., “He was quiet because he is introverted”) (Robins, Spranca & Mendelsohn, 1996, s. 375).

Det tycks som om vi i vår strävan efter individuell och gemensam själv-förståelse har mycket av lära av dessa forskningsresultat. De är på många sätt intressanta och även om vi inte hade kunskap om dem på förhand, så känner nog de flesta av oss rent intuitivt att de beskriver ett verkligt fenomen. Vi vet alla med oss att vi inte alltid är rättvisa i vår bedömning av andra människor och att vi ofta avfärdar deras handlingar genom en summarisk förklaring att ”de nu en gång är sådana”. Men börjar man undersöka forskningsresultaten litet närmare så uppstår en rad besvärliga frågor.

För det första visar det sig att de empiriska bevisen för *The actor-observer effect* är långt ifrån entydiga; det finns helt enkelt en rad motstridiga resultat (Monson & Snyder, 1977; Robins et al., 1996). En metaanalys av 173 studier kom till den förvånande slutsatsen att: ”Corrections for the preponderance of negative valence studies as well as for possible publication bias made the average effect size converge to 0” (Malle, 2006, s. 914). Författaren vill dock inte helt avfärda *The actor-observer effect* från den socialpsykologiska dagordningen, men menar att så som den hittills uppfattats, som skillnaden mellan att tolka beteenden i termer av personlighetsdrag och att tolka dem som situationsbetingade, måste den betraktas som vederlagd. Frånvaron av tydliga samband kan nog hänga samman med en annan typ av problem. Det gäller, för det andra, den begreppsliga precisionen och förståelsen av vad det egentligen är man studerar. John Sabini, Michael Siepmann och Julia Stein anser att gränsen mellan inre och yttre är omöjlig att upprätthålla på det sätt man önskar. De skriver:

The problem with the FAE is that, as has been often pointed out, there is typically no right answer to the question, “Was this behavior internally or externally caused?” [...] Consider these questions: Did Tom eat this piece of candy because he liked sweets or because the candy was sweet? Was his eating the piece of candy internally or externally caused? Typically, both are true. [...] Is the fact that one can always redescribe internal causes as external, and vice versa, just some cheap semantic trick, or does it imply something deeper? We think the answer is that it implies something deeper, something that has to do with how desires and beliefs work. Desires and beliefs are facts of individuals’ psychology, but they reach into the world (Sabini et al., 2001, s. 8).

Utän tvekan är de något mycket viktigt på spåren här: Önskingar och övertygelser är inte bara något inre; de sträcker sig ut i världen. Fenomenologin uttrycker detta som att vårt medvetande varken är ett ting bland andra ting eller en behållare för upplevelser; det är intentionellt, det är ett meningsförhållande (se t.ex. Wide, 2011, s. 196 ff.; Østerberg, 2011, s. 96-103). Sabini och hans kolleger vill som vi ovan sett tolka distinktionen mellan inre och yttre i detta sammanhang som inre respektive yttre i förhållande till vår självbild. Därmed är de, menar vi, på väg mot en riktigare tolkning av hela actor-observerproblemet. Vad som ännu saknas är emellertid den (fenomenologiska) reflektion som undersöker inte bara hur studieobjekten förstår och beskriver ett socialt meningssammanhang utan också på vilket sätt forskarna själva förstår detta sammanhang. En väg in i en sådan reflektion vore att ställa frågan om huruvida upptäckten av *The fundamental attribution error* och *The actor-observer effect* får några konsekvenser för forskarna själva och för tolkningen av deras resultat. Vi kan uttrycka detta på följande sätt: Om teorierna om *The fundamental attribution error* och *The actor-observer effect* är riktiga, då finns det väl skäl att tro att de är åtminstone delvis felaktiga?⁴ Hur skall vi ta oss ur denna begreppsliga och vetenskapliga härva av svårigheter?

Deltagare och åskådare

Man kan nog utan överdrift säga att den vetenskapliga metoden under 1800-talet tycktes ha nedkämpat det sista av traditionens motstånd mot det sakliga och objektiva vetandets frammarsch, vilken skulle hjälpa oss människor mot en bättre framtid. Och det räcker att för ett ögonblick bläddra i någon framställning av vetenskapliga och tekniska framsteg från detta sekel för att bli hänförd: vilken framåtanda, vilken flit, vilken genialitet, vilka upptäckter – vilka framsteg! Men i det fördolda formades ett motstånd, och när den vetenskapliga metodens banerförare sade sig vara på väg att erövra det sista

⁴ Såvitt vi förstår är det möjligt att en annan del av attributionsforskningen drabbas av ett liknande problem – ett problem som också det rymmer möjligheten till en vidare förståelse. Det gäller den forskning om *Attribution* (eller *Explanatory*) *styles* som visat att personlighetstyp (inre egenskaper) är en delvis förklarande faktor för att förstå huruvida någon förstår handlingar i termer av inre (personlighetsfaktorer) eller yttre (situationsbundna) orsaker. Om det finns en ”felkälla” här som får vissa att alltför ofta hänvisa till inre egenskaper, borde man fråga sig hur det förhåller sig med forskarnas ursprungliga personlighetsklassificering. Men denna fråga är en uppgift för ett annat arbete.

självständiga territoriet, människan själv, stötte de på patrull. Mot slutet av århundradet hade *die Geisteswissenschaften* utarbetat sin egen metod och sin egen självförståelse, och under 1900-talets första decennier framträdde en rad riktningar som på fenomenologiska, hermeneutiska och transcendentala grunder helt djärvt kartlade den vetenskapliga metodens giltighet och gränser. Man skulle kunna tro att freden därmed var vunnen, men olika skäl, dock aldrig strikt förnuftiga, har lett till ett 1900-tal av vetenskapliga och metavetenskapliga strider, i skuggan av vilka vi ännu lever. Och den under detta sekel framväxande samhällsvetenskapen är ännu osäker på sin hemvist i det vetenskapliga fält som alltså alltsedan det sena 1800-talet, ja egentligen alltsedan renässansen och den vetenskapliga revolutionen, varit djupt splittrat.

En viktig gestalt i framförallt den nordiska, men också den internationella, enkannerligen tyska, diskussionen om samhällsvetenskapernas grunder som förts under 1900-talet var norrmannen Hans Skjervheim (Habermas, 1987, s. 163 ff.; Sørbo, 2002). I essän *Deltakar og tilskodar* från 1957 och i sin magisteravhandling från 1959, *Objectivism and the study of man*, vilka båda i mångt och mycket bygger på studier i tysk fenomenologi (framför allt Edmund Husserl, Max Scheler och Martin Heidegger) argumenterar han på ett slående enkelt sätt för objektivismens gränser. Och även om ordet aldrig nämns, kan i synnerhet *Deltakar og tilskodar* också ses som en av de, enligt vår mening, enklaste och bästa introduktionerna till den moderna hermeneutiken. Vi skall här se litet närmare på Skjervheims distinktion mellan deltagare och åskådare, och dess betydelse för samhällsvetenskapliga metoddiskussioner, för vår möjlighet till självkänedom och, inte minst, för att förstå de svårigheter som drabbat den socialpsykologiska forskningen om *The fundamental attribution error* och om *The actor-observer effect*.

En förutsättning för Skjervheims argumentation i *Deltakar og tilskodar* är att människors kunskap är en konstitutiv del av dem själva och deras handlande och att man måste förhålla sig till denna om man vill förstå dem. Man kan alltså inte översätta människors handlande till ett av forskarna konstruerat extensionellt tingspråk som bara beskriver tingens yttre läge och relation till varandra (vilket ju vore det strikt behavioristiska projektet) om man vill förstå vad som sker. Skjervheim ger ett exempel med två föräldralösa människor som blir förälskade. De är i själva verket syskon, och denna relation kan beskrivas med ett extensionellt tingspråk, men vad

som är helt avgörande för att förstå situationen är att känna till om de har kunskap om detta eller ej. Rent ”tingspråkligt” (fysikaliskt) går det inte att göra reda för denna distinktion; för att förstå vad som händer måste man förstå situationen utifrån aktörernas eget perspektiv. Det räcker alltså inte med att bara beskriva dem, man måste också förstå dem. Skjervheim skriver i *Objectivism and the study of man*:

This is the principle of subjectivity in social science, which says that behavior has to be studied and described in terms of the actor's orientation towards the situation (Parsons), his definition of the situation (W. I. Thomas), not (only) in terms of the social scientist's definition of the situation. But this implies that the "observer" will need to be able to understand the actor's definition of the situation, which implies that the ability to translate from the actor's language to his own language is required for the observer (Skjervheim, 1959, s. 28).

Men hur gör man när man förstår någons ”definition av situationen”? Skjervheim skriver, och här följer han Scheler (1919, s. 284 f.), att man kan förhålla sig till vad människor säger på två principiellt olika sätt; man kan möta den andre antingen som deltagare eller som åskådare:

For det første kan eg saman med honom vende merksemda [oppmärksamheten] mot sakstilhøvet [som hans yttrande behandlar]. Det vil seia at eg deltar, let meg engasjera i hans problem. [...] Vi har her ein treledda relasjon, mellom *den andre*, *meg* og *sakstilhøvet* som er slik at vi deler sakstilhøvet med kvarandre.

Men eg kan òg ta ei heilt anna innstilling ved at eg ikkje let meg engasjera i hans problem, ikkje bryr meg om det sakstilhøvet han refererer til, men konstaterer som faktum at han refererer til dette sakstilhøvet. [...]Vi har då to toledda relasjonar, den eine inni den andre som kinesiske øskjer, nemleg: *Eg* i relasjon til *mitt sakstilhøve*, faktum, og *mitt sakstilhøve*, som er *den andre* i relasjon til *sitt sakstilhøve* (Skjervheim, 1996, s. 71 f.).

I det första fallet är man alltså deltagare, man delar en värld med den andre. I det andra fallet har man så att säga tagit ett steg tillbaka, kanske utger man sig fortfarande för att vara deltagare, men i verkligheten intresserar man sig inte längre för det, som den andre tror, *gemensamma* problemet; tvärtom har ens eget problem förskjutits: nu är det faktum att den andra säger vad han

säger, eller gör vad han gör, själva problemet som man själv intresserar sig för. Därmed har man lämnat den andres värld och blivit dess åskådare. Dessa två inställningar förekommer båda i det vardagliga sociala livet. Utgångspunkten för vår kommunikation är den deltagande inställningen, men vi tvingas ibland kliva ur den, eller kanske är det riktigare att säga att vi blir utestängda ur den, när den andre säger något som vi inte alls kan förstå. Plötsligt delar inte vi och den andre längre samma, begripliga, problem; vi märker vår plötsliga tvekan, reservation och kanske oro: Vad är det han säger? Menar han det verkligen? Är det ett skämt? Eller, som en sista utväg och som ett bevis på att kommunikationen helt brutit samman: Är han galen? Men rörelsen mellan de två inställningarna har också en maktdimension. Antag att någon länge och väl argumenterat för en viss sak bara för att mötas av ett: ”Så där säger du bara för att du är kvinna.” Här har den andre, ofta i brist på argument, försökt att helt avfärda en argumentation genom att rikta uppmärksamheten inte mot det sagdas innehåll, utan mot det faktum att det sägs av en viss person. Detta maktspel kan vara mycket effektivt, men också riskabelt; den som först blev tillintetgjord kan enkelt vrida vapnet ur motståndarens händer och använda det mot honom i stället (Skjervheim, 1996, s. 75 f.). Skjervheim beskriver både detta vardagliga maktspel och det problem som vetenskaper som psykologi och sociologi kan råka ut för när de undersökta människorna känner sig objektiverade på detta sätt. Men innan vi går vidare till socialpsykologin och vår självförståelse behöver vi fördjupa några delar av resonemanget.

Att delta i ett samtal innebär att ta den andre och det den säger på allvar. Man behöver inte vara överens i sakfrågan, men man måste se att det den andre säger gör anspråk på att vara riktigt. De sagda orden har en riktning. De är inte bara ting vars betydelse kan registreras; deras innebörd ligger alltid så att säga en liten bit framför dem – betydelsen är ännu inte fullt ut infriad. Om man deltar i ett samtal förhåller man sig till dessa anspråk. Det betyder att man kan bli tvungen, man tvingas då av saken själv och av själva samtalet, att argumentera emot det sagda. Tillsammans bidrar man så till att avtäcka världens verkliga betydelse – också i det vardagligt lilla. För den som blott observerar däremot, blir anspråken aldrig synliga. Detta är rent av en del av själva definitionen av observatören! För deltagaren är varje yttrande, konstverk, ja rent av varje social institution alltid riktad mot framtiden; dess sanning ligger alltid, som vi sett, ett stycke framför den. För observatören ligger dess sanning alltid bakom: vilka faktorer har spelat in

för att åstadkomma detta resultat. Tänk till exempel på följande två sätt att läsa *Gösta Berlings saga*: Antingen kan man studera influenser bakåt i tiden, fördjupa sig i Selma Lagerlövs barndom och psykologi för att se hur dessa påverkat eller rent av fått henne att skriva som hon gjort, jämföra henne med andra författare, eller kanske kartlägga förekomsten av adverb i förhållande till adjektiv i texten. I alla dessa fall, tänker vi oss, erhåller vi kunskap om boken som ett ting bland andra ting, och det vi gör när vi analyserar boken är att kartlägga vilka yttre, helst kausala, samband som råder mellan boken och dessa andra ting. Men i inget av dessa fall har vi betraktat boken i dess egen rätt. Det gör man däremot om man läser boken med förhoppningen att man skall lära sig något av den. Då tar man den på allvar, då ser man och förhåller sig till vad den faktiskt säger, då förhåller man sig till de anspråk den reser. En viktig aspekt av en sådan läsart är att man kan tvingas till en djupgående omvärdering av vad man själv hittills trott. Visst kan man också med en objektiverande inställning lära sig saker; man kan exempelvis ställa upp och eventuellt bekräfta eller falsifiera vissa hypoteser. Men man kan inte av mötet med verket fördjupa sin förståelse av vad det är man försöker förstå, av de begrepp man tänker med. Detta för att man aldrig möter några verkliga utan bara denaturaliserade begrepp, dvs. bara fakta. Man kommer till läsningen med sina egna begrepp fixa och färdiga och de enda svar man kan förvänta sig och också få är därför rent empiriska. Och empiriska betyder i detta sammanhang tillfälliga. Eftersom tillfälliga fakta, alltså det som lika gärna skulle kunna ha varit annorlunda än de råkar vara, strängt taget inte kan utgöra en del av vår självförståelse, kommer denna inställning aldrig leda till att vi förstår oss själva bättre. Vi kan visserligen förstå världen bättre, men det är enbart världen som ting, aldrig den delade, sociala världen.

Det vetenskapliga experimentets förutsättningar

Vid en första anblick tycks det som om vi nu skulle vara utrustade med två olika beskrivningar av i huvudsak ett fenomen. Å ena sidan har den experimentella socialpsykologin med sitt strikt metodiska sätt att undersöka ett ganska begränsat problemkomplex kommit till den slutsatsen att vi alltför ofta tolkar människors handlande som om det huvudsakligen uttryckte deras inre egenskaper och att denna vår tendens ofta förstärks när vi inte själva är aktörer utan enbart är åskådare. Å andra sidan har vi den fenomenologiska (hermeneutiska) reflektionen som, sporrade av just det

metodiska tänkandets framsteg och anspråk, kommit till den slutsatsen att vårt förhållningssätt till andra människor kan förstås som antingen deltagande eller åskådande, med helt skilda sätt att se på människors handlingar och deras orsaker. Kanske kan man säga att socialpsykologin har bekräftat den fenomenologiska erfarenheten, har gjort vetenskap av den? Men hur skall man då förhålla sig till det faktum att fenomenologin på sätt och vis betraktar sig som en kritik av den förra (eller åtminstone av vissa av dess anspråk)? Vi menar att även om de på ett plan kan sägas behandla samma fenomen, så måste vi här ge den fenomenologiska reflektionen ett visst tolkningsföreträde då den nämligen kan redogöra både för sig själv, för sin egen deltagande ståndpunkt och för den position som den experimentella socialpsykologin intar. Det omvända tycks emellertid inte gälla. Inte nog med att den socialpsykologiska forskningen, givet dess strikta vetenskapliga metodiskhet, inte kan beskriva det som fenomenologin beskriver (deltagandet eller distinktionen mellan deltagande och åskådande), den kan heller inte fullt ut beskriva sig själv. Den hjälper oss nog i vissa fall till ökad självkänedom, men den känner ännu inte sig själv. Man kan kanske därför med visst fog citera fortsättningen av stycket ur Bergspredikan: ”Eller huru kan du säga till din broder: ’Låt mig taga ut grandet ur ditt öga’, du som har en bjälke i ditt eget öga. Du skrymtare, tag först ut bjälken ur ditt eget öga; därefter må du se till, att du kan taga ut grandet ur din broders öga” (*Bibeln*, Matt. 7: 4-5).

Vi menar i själva verket att den socialpsykologiska forskningen om *The fundamental attribution error* och om *The actor-observer effect* har intagit en åskådarinställning till det som den studerar och att detta faktum är grunden till de svårigheter som den hamnat i. Vi menar vidare att forskningen är lösningen till dessa svårigheter på spåren, men att det krävs ett övergivande av just åskådarinställningen för att den skall kunna bli på det klara över detta och för att den skall kunna lösa sina egna interna problemen. Vi måste alltså dra in forskarna själva, och deras relation till det som de studerar i bilden, och göra det på ett sådant sätt att vi själva inte förblir blott åskådare – så att vi inte bara lägger ytterligare en, litet större, ask till de andra kinesiska askarna. Hur skall detta göras? Och vilka är grunderna till vår uppfattning?

Låt oss börja med att titta på experimentet, detta den vetenskapliga metodens signum. Idealt sett handlar experimentet om att kontrollera en situation eller ett system så att man genom att ändra en eller flera

initialvillkor kan bestämma relationen mellan dessa villkor och vissa specifika tillstånd inom systemet. Enligt Karl Poppers välbekanta tolkning av den vetenskapliga processen kan ett sådant experiment visserligen inte bekräfta en hypotes om ett givet samband, eller en teori, men väl falsifiera felaktiga hypoteser. Detta är i princip, om än inte alltid i praktiken, tämligen enkelt. Och ändå är det inte helt lätt att bli varse experimentets viktigaste förutsättning. Georg Henrik von Wright har på ett övertygande sätt visat att experimentet som sådant förutsätter den mänskliga handlingen; det system som experimentet utgör kräver en kontroll från utsidan, där någon, aktören, kan ändra initialvillkoren. Varje experimentellt fastställd kausalitet (vi skulle kunna lägga till lagsamband, om det inte egentligen vore så att lagar, försåvitt de verkligen är lagar, inte är några samband alls), förutsätter ett mänskligt handlande. Experimentet upptäcker kausala relationer, dessa är emellertid begreppsligt underordnade den mänskliga handlingen. En viktig slutsats av detta blir att det mänskliga handlandet, förstått i sin mest pregnanta, alltså verkliga och sanna betydelse, inte kan förklaras kausalt (experimentellt) (von Wright, 1971; 1984, jämför också Radder, 2001).

Experimentet fastställer relationer mellan olika logiskt sett oberoende variabler. Detta förutsätter existensen av en vidare ram av mänskligt handlande. Nu kan man dessutom visa att dessa variabelers begreppsliga entydighet, deras egenskap av att kunna beskrivas med hjälp av symboler (tecken), också den förutsätter en vidare ram. Endast inom ett ickesymboliskt språk är symboler begripliga (meningsfulla). En symbol är till sin natur en språklig konvention, och konventioner kan bara upprätta på basis av något som själv icke är en konvention (Collingwood, 1938, s. 225 ff.; Scheler, 1919, s. 281 ff.; Østerberg, 1988, s. 21 ff.).

I båda dessa fall ser vi risken att hamna i de kinesiska askar som Skjervheim skriver om. Problemet uppstår om man försöker förklara experimentatorn experimentellt eller symbolen symboliskt – vi får i båda fallen en oändlig regress. Den riktiga förklaringen är emellertid slående enkel, även om den kan tvinga en att uppge eller modifiera den syn man tidigare hade; man tvingas helt enkelt medge att handlandet logiskt sett föregår den experimentellt fastställda kausaliteten liksom språket logiskt sett föregår de entydiga definitionerna (symbolerna) som i allmänhet används i den experimentella vetenskapen. Att medge detta innebär inte något

föringande av experimentet; det handlar tvärtom om att göra dess ofta stora betydelse mer avgränsad och därigenom också mer tydlig.⁵

Vår analys av experimentet visar på en tydlig distinktion mellan experimentet som sådant, med dess, idealt sett, entydiga begrepp, variabler och relationer, och dess förutsättningar som det självt ej kan göra reda för. Denna tydliga uppdelning mellan det som ryms inom systemet och det som förblir dess oartikulerade utsida tvingar oss att återvända till den socialpsykologiska distinktionen mellan inre och yttre orsaker till mänskligt handlande.

Det inre och det yttre

Vi har sett att uppdelningen i inre och yttre förklaringar är central för forskningen om *The fundamental attribution error* och om *The actor-observer effect*, ja att den utgör det nav kring vilket denna forskning vrider sig. Men vi har också sett att denna distinktion inom forskningsfältet självt uppfattas som i bästa fall otydlig, i värsta fall felaktig. Vi föreslår nu följande tolkning.

I normalfallet förstår vi våra medmänniskors handlande varken med hänvisning till dem som personer ("han gör så därför att han är en sån person") eller med hänvisning till omständigheterna i bemärkelsen orsakande faktorer ("tillfället gör tjuven"). En mänsklig handling förklarar i regel sig själv. "Varför gjorde hon så?" Ja, se noga efter *vad* hon faktiskt gjorde så skall du också få ett svar på din fråga. Det vi ofta litet ytligt uppfattar som en fråga efter *orsaker* är i själva verket en önskan om en mer noggrann *beskrivning* – något vi också för det mesta är på det klara med om vi granskar våra egna svar på sådana frågor! Ett annat sätt att uttrycka detta är att säga att handlingen är (mer eller mindre) förnuftig. Antingen, vilket är ett undre gränsvall för förnuftighet i sträng bemärkelse, genom att vara ett medel för att uppnå ett mål, eller förnuftig på det sätt att den är sitt eget mål. Vi intresserar oss i allmänhet mycket mindre för personen än man skulle kunna tro; vårt fokus ligger oftast i stället på handlingen själv. Den fulländade handlingen vore den som helt och fullt, utan några restprodukter av externalitet (läs: makthandlande, etnocentrism, rädsla osv.), den handling

⁵ För säkerhets skull vill vi poängtera att symbolspråket, alltså den experimentella vetenskapens system av konstord (variabler m.m.), är beroende av en redan existerande språklig *gemenskap*. Det är alltså inte alls fråga om en *relativisering* av betydelsen.

som alltså förverkligar (aktualiserar) all potentialitet, som förmår ge form åt all sin materia (t.ex. handlingsimpulser), den vore helt självförklarande – och därmed i grund och botten lätt att förstå för den som själv frigjort sig på motsvarande sätt.⁶ Dess mening vore uppenbar. Konsten kan här kanske hjälpa oss att förstå vad detta handlar om: Det är en allmänt accepterad uppfattning att ett konstverks värde hänger samman med dess relativa fullkomlighet och inre sammanhang (om det så handlar om att visa upp det ofullkomliga!). Inget bör vara med som inte behövs och materialets själva materialitet skall i möjligaste mån smälta samman med, bli en del av, innehållet eller formen. Här kan man tänka på van Goghs penseldrag. De stör inte, de är inga misstag (blasfemiska tanke!). Tvärtom blir de till en del av konstverket självt. Vi som betraktare är emellertid ofta alltför vana att tänka i banor som inte tillåter uppenbarelsen. De flesta av oss är t.ex. vana att klassificera världen utifrån ett nyttoperspektiv; vi ”ser” i allmänhet världen som bestående av föremål som hör till olika klasser som används än till det ena, än till det andra, och vi ser just så mycket att detta klassificerande och användande skall kunna fortgå (jämför Linde, 2011, s. 25, 128; Mure, 1958, kap. 1). Denna begränsning, som konsten till sist på sätt och vis kan råda bot på, gör att vi ofta har svårt att se den uppenbara. I stället för att se vad Picasso kan visa oss ser vi märkliga geometriska former och säger oss själva att så ser ju alla fall inte en kvinna ut!⁷

Nu är emellertid de flesta av våra handlingar inga fulländade konstverk; de är tvärtom långt ifrån självförklarande. Vi kan aldrig med exakthet peka ut var gränsen går, men vi vet att våra handlingar, liksom våra konstverk,

⁶ Se Wide (2009b) för en kortfattad presentation av de aristoteliska begreppen potentialitet/aktualitet och materia/form i ett sociologiskt sammanhang.

⁷ Det finns en historia om två män som betraktar ett kubistiskt konstverk. Följande dialog utspelar sig:

- (*Förargat*) Jag förstår inte! Varför kan han inte måla människor som de ser ut!
- Hur menar du?
- Jamen som de ser ut i verkligheten.
- I verkligheten?
- Ja, se här! (*Han tar fram ett fotografi ur sin plånbok.*) Det här är min fru och så här ser hon ut. Varför kan de inte måla så?
- Är det så din fru ser ut?
- Ja, just så! Precis så ser hon ut... fast hon har nog litet längre hår nu.
- (*Kort paus*)
- Men så liten hon är. Och så platt.

kan vara mer eller mindre lyckade och att vissa kan vara helt misslyckade. Den helt misslyckade handlingen är den vi inte har kontroll över, den där potentialen aldrig förverkligas och där materien besegrar vår formande kraft. Den helt misslyckade handlingen går i själva verket inte ens att förstå som en handling (inte ens Goffman skulle klara av det!), vilket betyder att våra handlingar alltid är relativt självförklarande och samtidigt relativt obegripliga. Det är emellertid viktigt att påpeka att kontrollen ifråga inte är att förstå som att hela handlingsförloppet är kontrollerat från början. I stället för att tänka på kontroll i termer av ett på förhand givet mål som skall förverkligas, så kan man föreställa sig hur ett dansande par har kontroll över sin dans genom att ge sig hän åt den och åt musiken (jämför avsnittet om lek i Wide, 2005, kap. 15).⁸ Men vad är en misslyckad handling? Att man snubblar på dansgolvet kan ju vara en ren olyckshändelse och det är nog inte av något större intresse för socialpsykologin eller någon annan vetenskap. Men antag att dansen inte blir vad den kunde bli, att den blir stel och trög just för att den ene eller båda parter är rädd för att verka löjlig, för att göra fel, för att bryta mot (vad man uppfattar som) samhällets föreställningar om hur och med vilka man får och skall dansa? Vi har här nått fram till frågor som rör det socialas utsida. Utsidan är inte det *helt främmande* utan det hos oss som vi ännu inte känt igen och förmått göra till vårt. Vår rädsla, till exempel, är inte något som bara ramlat på oss och som vi skulle önska aldrig kommit över oss. Vår rädsla är verkligen *vår* och när vi gjort den till vår och förstått den, ja då ger den oss tillträde till aspekter av oss själva och varandra som vi inte vill vara utan. Det socialas utsida skall alltså erövrats, för att vi skall återfinna oss själva däri.⁹ Ett enkelt exempel är det att bli del av en grupp för att sedan finna sig själv i gruppen, bli varse nya sidor hos sig själv. Eller tänk återigen på Meads beskrivning: man blir en person och en medlem i en gemenskap i ett och samma förlopp och just i den

⁸ Om behovet av en icke-kontrollerande inställning står det i Nya testamentet: ”Den som står efter att vinna sitt liv, han skall mista det; men den som mister det, han skall rädda det.” Och: ”Och vad hjälper det en människa, om hon vinner hela världen, men mister sig själv eller själv går förlorad?” (*Bibeln*, Luk. 17: 33 och Luk. 9: 25)

⁹ G. W. F. Hegels filosofi har just detta återfinnande av sig själv i den egna annanvaron, alltså i det tillsynes främmande, som sitt huvudtema. Jämför också följande ord från Nya testamentet: ”Men till eder, som hören mig, säger jag: Ålsken edra ovänner, gören gott mot dem som hata eder” (*Bibeln*, Luk. 6: 27).

utsträckning som man lyckas återfinna sig själv i den generaliserade andre och förverkligar denne på sitt eget vis (Mead, 1976, s. 129, 141).

Vart har denna diskussion fört oss? Vi menar att den distinktion som forskningen om *The fundamental attribution error* och om *The actor-observer effect* på ett för sig själv något oklart sätt utgår ifrån när den talar om det inre (personlighet) och det yttre (situation) i själva verket handlar om handlingars uppenbara förnuftighet å ena sidan och denna förnuftighets motstånd och hinder å den andra. Trots de begreppsliga svårigheterna blir det då klart att i denna forsknings terminologi blir det förnuftigt uppenbarade det *yttre* – situationen gör trots allt handlingen begriplig som handling, och det oförnuftiga eller misslyckade det *inre* – en hänvisning till personligheten är ju i själva verket en icke-förklaring ("Han gör så för att han är en sådan person som... gör sånt."). Detta innebär något av en terminologisk omkastning jämfört med det vi beskrivit ovan, och vi ber därför läsaren att här vara extra uppmärksam då vi fortsättningsvis kommer att tala om "inre" inom citationstecken då vi följer forskningens terminologi och avser yttre i bemärkelsen utsida, externalitet, relativt oförnuft och "yttre" inom citationstecken när vi avser inre i bemärkelsen insida, förnuft. Vi menar vidare att oklarheterna ökat på grund av den metodologiska inriktning som forskningen har haft: Man har velat och har undersökt en distinktion mellan "inre" (läs: yttre) och "yttre" (läs: inre) inom en metodologisk ram som enbart tillåter en att uppfatta det yttre. Härav följer en rad problem.

Aktör, deltagare, åskådare

Den experimentella forskning som vi redogjort för har funnit att människor, då de ställs inför valet att förklara handlingar med hänvisning till personlighetsfaktorer eller till situationen i vilken handlingen utspelade sig tenderar att överdriva personlighetsfaktorernas betydelse, och detta särskilt när de själva observerar andra människors handlande. Vi menar att innebörden av detta resultat inte är entydigt eller klart förstådd och att ett avgörande problem är att forskarna själva intar en åskådarinställning till det som de studerar och därmed varken tydligt kan begreppsligt redogöra för (operationalisera) den viktiga distinktionen mellan inre och yttre orsaker eller på ett fullt tillfredsställande sätt tolka resultatet av experimenten

ifråga.¹⁰ Här är emellertid inte uppgiften att i detalj granska de olika experiment som ligger till grund för socialpsykologins resultat på detta område, eller att erbjuda en fullödig tolkning av resultaten ifråga. Vi vill med dessa anmärkningar enbart antyda i vilken riktning vi tror att sådana tolkningar skulle gå. Våra anmärkningar tar huvudsakligen sikte på fyra olika teman. Det första rör de experimenterande socialpsykologernas allmänna förhållningssätt till den sociala värld som de studerar, det andra behandlar mer specifikt hur försökspersonerna blir bemötta av de experimenterande socialpsykologerna, det tredje diskuterar hur försökspersonerna kan tänkas svara på detta bemötande, och det fjärde, slutligen, beskriver konsekvenserna av experimentets interaktion för de inblandades självförståelse (socialpsykologernas såväl som försökspersonernas).

För det första är det uppenbart att de som utfört experimentet begränsas av sin åskådarposition. Detta yttrar sig i att de inte kan förhålla sig till de studerade handlingarnas intentionalitet, deras riktadhet hän mot en gemensam förståelse av varandra och den situation de befinner sig i (en gemensam definition av situationen), kort sagt: deras mening. Forskarna bemöter inte handlingarna och yttrandena som bärare av anspråk på att säga något sant och riktigt, utan klassificerar dem som fakta tillhörande olika klasser i ett system som de själva på förhand har konstruerat (t.ex. ”inre” och ”yttre”). Ronald D. Laing har på ett intressant sätt visat hur den objektiverande inställningen faktiskt blir till ett hinder att förstå en i grund och botten social situation. Han beskriver hur den på sin tid mycket berömda psykiatrikern Emil Kræplin (1856-1926), som för övrigt anses ha varit först med att beskriva schizofreni och manodepressivitet som psykiatriska tillstånd, förevisade en patient för sitt auditorium och förklarade sedan att dennes ”tal vara bara en enda följd osammanhängande satser utan något samband med hela situationen” (citerad efter Laing, 1973, s. 26). Laing visar sedan att satserna visst låter sig förstås, och förstås just som ett svar på det orimliga i situationen, på det att visas upp som ett djur till allmän betraktelse. Åskådaren förstår aldrig den betraktade; en *värld* skiljer dem åt. Vi menar nu att den experimentella metoden på ett motsvarande sätt blir ett hinder i studiet av *The fundamental attribution*

¹⁰ Exempel på hur den egna (metavetenskapliga) utgångspunkten vad det gäller distinktionen mellan det yttre och inre leder till svåra problem för tolkningen av resultatet finner man i (Jones & Nisbett, 1972, s. 85 ff.).

error och *The actor-observer effect*. Skillnaden mellan det inre och yttre går inte att studera experimentellt. Visserligen föregår den experimentet, såsom varande dess extraexperimentella drivkraft, och återkommer i den lika extraexperimentella tolkningen av resultatet. Men i båda dessa sammanhang förblir distinktionen otidlig och oanalyzerad, vilket får till följd att det vetenskapliga värdet av studierna på denna punkt blir begränsat.

För det andra innebär som vi sett mänskligt handlande i allmänhet att man tillsammans återskapar och skapar en social ordning. Men i experimentet är möjligheten till detta begränsad; experimentet styrs av en yttre ram som är upprättad på förhand och som inte deltagarna har eller tillåts skaffa sig full kunskap om (jämför Monson & Snyder, 1977, s. 97 f., 101 f.). Det är t.ex. troligt dels att deltagarna på något sätt märker av denna yttre ram, som alltså blir det sociala sammanhangets ännu icke – kanske aldrig – erövrade utsida och att den påverkar deras handlande, dels att den genuint sociala omdefinieringspotentialen i deras handlande hålls tillbaka. Två exempel kan illustrera det sagda: En studie om *The actor-observer effect*, som också bekräftade effektens existens, genomfördes på följande sätt:

Thirty [male] subjects were requested to write four brief paragraphs describing why they liked the girl they had dated most frequently in the past year or so, why they had chosen their major, why their best friend liked the girl he had dated most regularly in the past year or so, and why he had chosen his major (Nisbett, Caputo, Legant & Marecek, 1973, s. 158).

Nu förefaller detta vid en första anblick onekligen som om man ställt två frågor om personen själv och två likadana frågor om personens bästa vän, frågor vars svar man sedan kan jämföra för att studera hur aktörer och observatörer skiljer sig åt vad gäller att ”attribuera orsaker”. Men är det inte i själva verket så att frågorna ”Varför har du valt att studera socialpsykologi?” och ”Varför har din bästa vän valt att studera socialpsykologi?” skiljer sig åt i ett viktigt avseende? Den första har i allmänhet betoningen på ”varför” eller, antagligen ännu oftare, på ”socialpsykologi” – det är endast i undantagsfall rimligt att fråga denna fråga med betoning på ”du”. Frågan uppfattas alltså i normalfallet som en fråga efter skälen till valet. Den andra frågan, som gäller kamraten, är mycket lättare att uppfatta som en fråga varför just han (eller hon) studerar

socialpsykologi. Även om alltså frågorna på ett plan kan sägas vara formulerade på ett likadant sätt, är det mycket möjligt att de uppfattas ganska olika, och därmed får olika svar. Problemet är nu att den experimentella situationen inte tillåter ett gemensamt klargörande av vad frågorna egentligen handlar om. När Jones och Nisbett vid ett tillfälle diskuterar samtalets möjliga korrigerande verkan i förhållande till attributionsfel, är det typiskt att de enbart tänker på flera observatörer som samtalar sinsemellan, aldrig på möjligheten av en diskussion mellan observatörer och aktörer, eller på en diskussion mellan dem och de experimenterande socialpsykologerna (Jones & Nisbett, 1972, s. 90 f.).

Ett annat exempel är den klassiska studien av hur man bedömer författares egentliga åsikter, när texten ifråga har skrivits på en direkt uppmaning att försvara eller kritisera ett givet fenomen (Jones & Harris, 1967). Studien visade att även om bedömarna kände till att någon fått i uppgift att försvara eller kritisera fenomenet ifråga, så tenderade de att tro att ett sådant ”framtvingat försvar” eller sådan ”framtvingat kritik” motsvarade författarens verkliga uppfattning. Den experimentella ramen medför i detta fall att försökspersonerna medvetet styrs bort från den normala socialt deltagande inställning som skulle kunna intressera sig för, i detta fall, den politiska verkligheten i Kuba och i USA genom att försöka *förstå* texterna och argumenten ifråga; ramen blir ett hinder som inte kan problematiseras.

För det tredje, är det troligt att experimenten inte förmår fånga den fria socialitetens sätt att vara utan snarare en relativt desocialiserad socialitet. Att inte bli fullt tagen på allvar på så sätt att riktigheten i det man gör och säger blir prövad i relation till andra och att inte på ett normalt sätt vara med om att definiera och omdefiniera situationen man befinner sig i (som t.ex. mål, roller, regler), alltså tillsammans fördjupa förståelsen av vilka man är och vad man håller på med, skulle, menar vi, mycket väl kunna leda till en känsla av vanmakt och främlingskap där man inte känner igen sig i de andra. Denna vanmakt och detta främlingskap kan sedan i sin tur leda till en endast oklart förstådd svarshandling där man försöker hävda en relativ autonomi på andras bekostnad, genom att på ett mer eller mindre omedvetet sätt bekräfta det upplevda avståndet: ”Det är klart att de gör så för att de är såna!” Vanmakten och främlingskapet skulle också kunna förklara de fall som rapporterats där *The actor-observer effect* gått i omvänd riktning, där alltså aktörer i högre grad än observatörer tillskrivit handlandet orsaker av

personlighetstyp (se Monson & Snyder, 1977, s. 92). Vi kan lätt föreställa oss någon som i efterhand, och inför dem som leder experimentet, förklarar en handling som han eller hon inte har haft full kontroll över med ett lätt generat och samtidigt urskuldande, dvs. med ett avståndstagande i vad Jean-Paul Sartre (1983, s. 93-133) kallar *ond tro*: ”Det är så typiskt mig!” Härav alltså attributionen.

För det fjärde: Genom att ”attribuera mening” (i stället för att förstå) står vi främmande inte bara för de andra utan också för oss själva; vi blir både som studieobjekt och som forskare ensamma, och vågar inte pröva oss själva (bara yttre hypoteser som egentligen inte angår oss). Vi ser alltså andras fel (all attribution är när det gäller mänskligt handlande en beskrivning av fel eftersom den inte förmår se det självförklarade anspåket). Detta är lätt för oss. Men vi ser inte vårt eget fel som består i att se andras fel. Detta är bjälken i vårt öga och felet vi bär på vår rygg. Själva attributionen är alltså det fundamentala felet. Men detta fel är en del av oss, det är en del av vår icke erkända sociala utsida eller utvändighet. Och detta oavsett om vi är deltagare i ett experiment, om det är vi som anordnat experimentet eller om vi befinner oss i ett vardagligt socialt sammanhang.

Socialpsykologi som allmän självkunskap

Vi har i detta arbete diskuterat några som vi anser principiellt viktiga aspekter av den experimentella socialpsykologins möjlighet att bidra till vår individuella och gemensamma självförståelse. Vad kan man invända mot vår framställning och våra slutsatser? Antagligen ganska mycket. Kanske att de inte är tillräckligt objektiva och därmed inte strikt vetenskapliga? Men vad gäller objektiviteten vill vi dock påpeka att vi anser att experimentets objektivitet i vårt fall hade köpts till ett alltför högt pris; den kulturella och själsliga splittring som gör det subjektiva till ett objektiva problem att studera och förklara misskänner som vi sett också *sin egen* subjektivitet. Därmed inte sagt att vi skulle förespråka ett slags subjektiv relativism – tvärtom är en sådan bara ett hopp eller ett spöke för dem som ännu inte lärt sig att på ett teoretiskt plan förena det objektiva och det subjektiva i det allmänna. Om vi skulle tala med Mead kunde vi säga att det objektiva, i form av den generaliserade andre, då ännu inte internaliserats; den andre framstår då ännu som något i grunden främmande. Som vi förstår Mead är emellertid i stället målet med mötet med objektiviteten och den generaliserade andre just en verklig förening av subjektivitet och

objektivitet. Socialpsykologin, i den mån den beskriver detta förlopp, hjälper oss att förstå och *därmed också att förverkliga det*. Den blir då en allmän angelägenhet i allas vår strävan efter allmänhet. Det gäller dels det allmänna *i var och en av oss*, och då inte det blott likartade, utan det allmänna så som det hos och av oss förverkligas på olika sätt, dels det allmänna i form av en i grund och botten *gemensam värld*. Denna strävan är emellertid, om vi betänker våra antika ledsagares öden (också Seneca tvangs av makten att ta sitt liv), ingen helt riskfri sak. Vi är dock enbart glada om detta lilla arbete kan få den stränga kritik det i bästa fall förtjänar.

Referenser

- Asplund, Johan. (1987). *Det sociala livets elementära former*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Becker, Howard. (1991). *Outsiders: Studies in the Sociology of Deviance*. New York: The Free Press.
- Berg, Lars-Erik. (1976). *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G. H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Berg, Lars-Erik. (1992). *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur.
- Bibeln*. 1917 års svenska översättning.
- Collingwood, R. G. (1938). *The Principles of Art*. Oxford: Clarendon Press.
- Descartes, Rene. (1953). *Valda skrifter*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Durkheim, Emile. (1960). *De la division du travail social*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Fromm, Erich. (1978). *Att ha eller att vara?* Stockholm: Natur och Kultur.
- Habermas, Jürgen. (1987). *Theorie des kommunikativen Handelns. Band 1: Handlungsrationaltät und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt av Main: Suhrkamp.
- Jones, Edward E., & Harris, Victor A. (1967). "The attribution of attitudes". *Journal of Experimental Social Psychology*, 3(1), 1-24.
- Jones, Edward E., & Nisbett, Richard E. (1972). "The Actor and the Observer: Divergent Perceptions of the Causes of Behavior". I E. E. Jones, D. E. Kanouse, H. H. Kelly, R. E. Nisbett, S. Valins & B. Weiner (Red.), *Attribution: Percieving the Causes of Behavior*. (s. 79-94). Morristown: General Learning Press.

- Kant, Immanuel. (1913a). *Kritik der reinen Vernunft*. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
- Kant, Immanuel. (1913b). *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik*. Leipzig: Verlag von Felix Meiner.
- Kierkegaard, Sören. (1957). "Avslutande ovetenskaplig efterskrift". *Skrifter i urval* (Vol. 2). Stockholm: Wahlström och Widstrand.
- Kumlin, Tomas. (2011). "Harold Garfinkel och den omedelbara sociala ordningen". I J. Lindblom & J. Stier (Red.), *Det socialpsykologiska perspektivet*. (s. 165-194). Lund: Studentlitteratur.
- Laing, R. D. (1973). *Det klivna jaget*. Stockholm: Aldus - Bonnier.
- Langdridge, D., & Butt, T. (2004). "The fundamental attribution error: A phenomenological critique". *British Journal of Social Psychology*, 43, 357-369.
- Linde, Ulf. (2011). *Sammelsurium*. Stockholm: Bonnier.
- Macmurray, John. (1957). *The Self as Agent*. London: Faber and Faber.
- Macmurray, John. (1961). *Persons in Relation*. London: Faber and Faber.
- Malle, Bertram F. (2006). "The Actor-Observer Asymmetry in Attribution: A (Surprising) Meta-Analysis". *Psychological Bulletin*, 132(6), 895-919.
- Mead, George H. (1976). *Medvetandet, jaget och samhället: Från socialbehavioristisk ståndpunkt*. Uppsala: Argos.
- Merton, Robert K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Mjöberg, Jessica. (2007). "Outlook from a Conference: Social Psychology in Sweden". *European Bulletin of Social Psychology*, 19(2), 34-42.
- Mjöberg, Jessica. (2011). *Innerlighetens tid: En sociologisk undersökning av intimitet och senmodernitet*. Uppsala: Uppsala universitet.
- Monson, Thomas C., & Snyder, Mark. (1977). "Actors, Observers, and the Attribution Process: Toward a Reconceptualization". *Journal of Experimental Social Psychology*, 13(1), 89-111.
- Mure, G. R. G. (1958). *Retreat from Truth*. Oxford: Basil Blackwell.
- Nisbett, Richard E., Caputo, Craig., Legant, Patricia. & Marecek, Jeanne. (1973). "Behavior as seen by the actor and as seen by the observer". *Journal of Personality and Social Psychology*, 27(2), 154-164.
- Radder, Hans. (2001). "Psychology, Physicalism and Real Physics". *Theory & Psychology*, 11(6), 773-784.
- Robins, Richard. W., Spranca, Mark. D., & Mendelsohn, Gerald. A. (1996). "The actor-observer effect revisited: Effects of individual differences and

- repeated social interactions on actor and observer attributions". *Journal of Personality and Social Psychology*, 71(2), 375-389.
- Sabini, John, Siepmann, Michael, & Stein, Julia. (2001). *The Really Fundamental Attribution Error in Social Psychological Research* (Vol. 1). *Psychological Inquiry*: 12.
- Sartre, Jean-Paul. (1983). *Varat och Intet (i urval)*. Göteborg: Korpen.
- Scheler, Max. (1919). *Vom Umsturz der Werte*. Leipzig: Der neue Geist.
- Seneca, L. Annaeus. (1928). "De Ira". I J. W. Basore (Red.), *Moral Essays: volume 1*. London - New York: Heinemann.
- Skjervheim, Hans. (1959). *Objectivism and the Study of Man*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skjervheim, Hans. (1996). *Deltakar og tilskodar og andre essays*. Oslo: Aschehoug.
- Sørbø, Jan Inge. (2002). *Hans Skjervheim: Ein intellektuell biografi*. Oslo: Det norske samlaget.
- Taylor, Charles. (1991). *The Ethics of Authenticity*. Cambridge, Massachusetts - London: Harvard University Press.
- Taylor, Charles. (2000). *Sources of the Self: The Making of the Modern Identity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Wide, Sverre. (2002). "Tankar om reflexion". *Häften för kritiska studier*, 35(2-3-4), 113-120.
- Wide, Sverre. (2005). *Människans mått: Om statistik, sociologi och världen som socialt vara*. Stockholm - Stehag: Symposion.
- Wide, Sverre. (2009a). "On the Art of Being Wrong: An Essay on the Dialectic of Errors". *Journal of Philosophy of Education*, 43(4), 573-588.
- Wide, Sverre. (2009b). "Smärta, skönhet och sociomaterialitet: En intervju med Dag Østerberg om begreppen form, förändring och socialitet". *Sociologisk Forskning*, 46(3), 5-17.
- Wide, Sverre. (2011). "Jean-Paul Sartre och blickens betydelse". I J. Lindblom & J. Stier (Red.), *Det socialpsykologiska perspektivet* (s. 195-210). Lund: Studentlitteratur.
- Winch, Peter. (1958). *The Idea of a Social Science*. London: Routledge and Paul Kegan.
- Wright, Georg Henrik von. (1971). *Explanation and understanding*. London: Routledge and Kegan.

- Wright, Georg Henrik von. (1984). "On Causal Knowledge" *Philosophical papers of Georg Henrik von Wright. Vol.3, Truth, knowledge and modality* (s. 86-95). Oxford: Blackwell.
- Wyller, Egil A. (1994). *Sokrates og filosofien i Athen: Klassisk greskåndsliv II* (Vol. 3). Oslo: Spartacus & Andresen og Butenschøn.
- Østerberg, Dag. (1988). *Metasociology: An Inquiry into the Origin and Validity of Social Thought*. Oslo: Norwegian University Press.
- Østerberg, Dag. (2011). *Kritisk situasjonsfilosofi*. Oslo Gyldendal.

Socialpsykologin i Skövde

Anette Lundin och Karin Kronberg

Socialpsykologin har funnits vid Högskolan i Skövde i snart fyrtio år. Under denna tid har ämnet framförallt varit knutet till undervisning inom fristående kurser och utbildningsprogram. Vi som skriver denna text har både studerat och arbetat inom ämnet socialpsykologi vid högskolan, en av oss sedan början på nittioalet, en sedan början på tvåtusenålet. Vi har därmed kompletterande bilder av ämnets utveckling. I denna framställning av socialpsykologin vid Högskolan i Skövde vill vi utifrån våra egna minnen och erfarenheter beskriva verksamheten och utvecklingen av ämnet. Till grund för texten ligger ett kollegialt samtal om våra minnen och erfarenheter från våra respektive studieperioder och yrkesverksamheter som socialpsykologer. I vårt samtal minns vi många härliga kollegor och även om inte alla kan nämnas här så kan vi namnge Björn Nilsson, Eva Idmark-Andersson, Kjell Törnblom, Cyro Banega, Thomas Johansson, Iwona Sobis, Daniel Eek, Thomas Ståhl och Riel Vermunt. Den kollega som har varit med i ämnet under längst tid idag är Lars-Erik Berg. Med anledning av denna bok vill vi betona de avtryck han har gjort på ämnets utveckling. Som utvecklingslinje betraktat utkristalliserar sig en progress av ämnet i fyra perioder vilka till stor del följer skiften av ämnesföreträdare. Det är dessa fyra perioder av ”Skövdeskolan” som vi i texten vill beskriva. Låt oss börja då ämnet ännu hade en gryende form. Den lärare som stod för ämnet under denna tid var Björn Nilsson.

Pionjärsanda och tillämpning med Björn Nilsson

Björn Nilsson kom till Högskolan i Skövde i slutet på sjuttioalet eller början på åttiotalet för att undervisa. Han kom från Göteborgs universitet och den första kurs han gav var i psykoterapi. Därefter utökades hans kursutbud till att innehålla bland annat socialpsykologi. Björn gav kurser i socialpsykologi under några år och dessa kurser fick alltid många sökanden.

Snart hade utbudet inom socialpsykologi vuxit till att omfatta både A-, B- och C-kurser. Björn undervisade också i kurser i pedagogik och sociologi och snart formades en grupp eller ”kärntrupp” av studenter som läste hans kurser tillsammans. Utmärkande för Björns arbete var hans förmåga att knyta till sig den främsta kompetensen inom de ämnen och teman som kurserna innefattade. Under denna tid, då han arbetade med fristående kurser, fick Björn en förfrågan om han var villig att utveckla ett utbildningsprogram utifrån de kurser han undervisade inom. Information om detta uppdrag nådde även den kärntrupp av studenter som redan läst många av Björns kurser. En pionjärsanda bidrog till den kultur som inom de närmast följande åren utvecklades kring det socialpsykologiska ämnet.

Det uppdrag Björn tog sig an var att skapa ett utbildningsprogram som inte var likt något som fanns på andra lärosäten. Det skulle inte vara ett program i psykologi och det skulle inte vara ett program i sociologi. Det skulle vara *något annat* och huvudämnet för programmet blev socialpsykologi. Redan i början av nittioalet fanns tanken om att det var något unikt med ett program baserat på socialpsykologi. Detta var också vad som utmärkte Högskolan i Skövdes utbildningar överlag. Unicitet i utbudet var en medveten strategi från dåvarande ledning. Det var viktigt att erbjuda utbildningar som låg i tiden, gärna lite i framkant, samt att utbildningarna var av god kvalitet. Ett program i socialpsykologi passade in i denna strategi. Någon marknadsföring utöver utbildningskatalogen fanns inte tid till, ändå hade det socialpsykologiska programmet över två tusen sökande till den första programomgången. Björn blev positivt chockad över denna respons. Programmet hade fyrtio platser och då den kärntrupp av studenter som redan läst flera kurser för Björn erbjöds att läsa programmet resulterade den första kullen av ”socialpsykologer” i fyrtiotvå examinerade kandidater.

Björn var initialt ensam om att driva ämnet när socialpsykologiska programmet startades och han plockade in föreläsare från andra lärosäten, framförallt från sociologiska institutionen i Göteborg där han hade flest kontakter. Han bodde i Göteborg och arbetade också som pedagogisk konsult vid Linköpings universitet. På denna trekant i Sverige pendlade Björn mellan hem och arbeten.

Vad utmärkte ämnet under denna period av uppbyggnad och pionjärsanda? Vid starten av socialpsykologiska programmet var inriktningen tillämpad och praktiskt användbar socialpsykologi. Ämnet balanserade mellan psykologi och sociologi och sågs som ett möte dessa

ämnen emellan. Tanken var att studenterna skulle känna till moderämnena men därutöver skulle skapa något eget. Studenterna skulle även vara duktiga i metod och de skulle ha goda kunskaper för ett yrkesliv. Användbarheten av socialpsykologin utanför akademien stod i fokus och ämnet förblev vid denna karaktär under denna första period.

Målet vid starten av socialpsykologiska programmet var att det skulle bli socialpsykologins centrum i Sverige, ett mål som har behållits fram tills idag, även om det konkreta arbetet mot detta mål har skett på olika vis under olika perioder. Men, så var det inte från början. Från början var det en man som tyckte att det var roligt med socialpsykologi och erbjöd kurser och lockade studenter varpå en högskoleledning insåg att "där har vi något som kulle passa in i vår strategi". Nästa steg i ämnets utveckling inföll ganska snart efter socialpsykologiska programmets start då önskan om magisterkurser uppstod. Det var med anledning av detta som Kjell Törnblom kom till Högskolan i Skövde hösten 1996.

Internationalisering och forskning med Kjell Törnblom

Kjell Törnbloms ankomst till socialpsykologiska programmet färgades av energi och pondus. Han klev in genom dörren, nyligen ankommen från USA, och drog igång. När Kjell kom var intentionen att han skulle utveckla och stödja ämnet vad gäller högre nivåer i utbildningen under ett års tid. Under detta år startade han en magisterutbildning med formell examination i Denver. Han återvände därefter till Denver men med önskemål om att komma tillbaka. 1998 återvände Kjell till Högskolan i Skövde för att stanna kvar. Numera är han en efterfrågad talare vid konferenser och är redaktör för en internationell tidskrift, vid sidan av forskning och författande.

Vid Kjells andra ankomst började ämnet omdanas. Teoridelarna i socialpsykologiska programmet lyftes fram och programmet blev mer teoretiskt inriktat för att även bli forskningsförberedande. Detta var under slutet av nittioalet. Kjells arbete inom ämnet åstadkom tre (goda) ting: magisterutbildningen blev en bestående del av ämnets utbildningsutbud, programmet blev mer forskningsförberedande och forskning initierades. Kjell knöt även till sig internationella föreläsare och kollegor. Han startade en forskarutbildning i samarbete med Leiden (Holland) och rekryterade flera doktorander som nu med framgång har avlagt doktorexamen. Under denna period internationaliseras ämnet och under Kjells ämnesföreträderskap påbörjades även en diskussion om behov av att revidera det social-

psykologiska programmet för att förankra det i den forskning som bedrevs av Kjell och av Lars-Erik. De båda professorerna hade vid det här laget varsin grupp av forskare under sig. Kjell var frontfigur för ett centrum för rättviseforskning och Lars-Erik var frontfigur för en forskargrupp för identitets- och socialisationsforskning.

År 2007 lanserades de två program som finns inom ämnet idag (Socialpsykologiskt program med inriktning hälsa och välbefinnande, och Programmet i personal, organisation och ledarskap). Grunden till skapandet av dessa program hade sina samhälleliga och organisatoriska skäl såsom Bologna-anpassningen och att det program som tidigare funnits inom industriellt ledarskap skulle klassas om från teknik till samhällsvetenskap. Men, även innan dess hade diskussioner förts inom ämnesgruppen om att förbättra utbildningen. Samtidigt brottades ämnesgruppen med svårigheter att beviljas externa forskningsmedel och att etablera sig i forskningssammanhang. Trycket på att söka och förhoppningsvis beviljas forskningsmedel var högt, men det var svårt att lyckas med ansökningar. Gruppen diskuterade om det fanns något område som var gemensamt för alla inom gruppen och som ämnet kunde profilera sig mot. Snart visade sig välbefinnande vara en sådan gemensam nämnare. Ett förslag utarbetades till ämnesgruppen som en ansats att visa att även "Skövdeskolan" hade något att bidra med vad gäller kunskap om välbefinnande. En sådan profil innebar även möjligheter att inte bara tala om socialpsykologi i allmänhet. Utifrån denna första presentation utformades ett förslag till hur befintliga forskningsstyrkor kunde bidra till en mer tydligt forskningsförankrad utbildning. Därmed handlade förslaget både om att stärka utbildningen men även om att forskarna inom ämnet skulle kunna utforma projekt med större potential att beviljas forskningsmedel. Ämnesgruppen satsade på detta förslag och 2007 sjösattes en revidering av det socialpsykologiska programmet med inriktning mot hälsa och välbefinnande. Tanken var att balansen mellan en psykologisk och en sociologisk socialpsykologi skulle stärkas, att tillämpningen i utbildningen skulle fokuseras och att forskningen inom ämnet skulle synliggöras. Allt detta i en mix för att studenterna skulle stå än bättre rustade för att gå vidare i sina studier men också för att de skulle ha goda verktyg med sig ut i arbetslivet.

Både under pionjärperioden och under den internationella perioden var Lars-Erik en engagerad kollega med uppgift att ge den symboliska interaktionismen en plats i utbildningen. Ämnet leddes dock under dessa

perioder av Björn Nilsson, Kjell Törnblom och Daniel Eek. Lars-Erik fick dock (något motvilligt) en central plats i ämnets ledning i och med de organisationsförändringar som ägde rum vid Högskolan i Skövde år 2004, bland annat med val av ny rektor.

Identitetsskapande med Lars-Erik Berg

Lars-Erik Berg var en av de personer som tidigt rekryterades till ämnet socialpsykologi vid Högskolan i Skövde (runt 1993/1994). Björn plockade in Lars-Erik för att han var duktig inom den symboliska interaktionismen och ämnet behövde någon som undervisade på detta område. Karin minns honom som en härlig föreläsare och som ”urtypen” av en professor. En bild som Anette ställer upp på. Lars-Erik framstod som en oerhört kunnig föreläsare men han hade en tendens att tappa bort sig i vad föreläsningarna handlade om närhelst en intressant fråga dök upp. Hans entusiasm för ämnet och frågeställningar är vad som gjort Lars-Erik till en mycket omtyckt föreläsare inom utbildningsprogrammet. Längre gick Lars-Erik med delade tjänster mellan Göteborgs universitet och Högskolan i Skövde. Den procentuella fördelningen varierade och när Göteborg ställde krav på Lars-Erik att bestämma sig för vart han ville vara så fanns en oro för att han ska välja Göteborg. Denna oro skapades främst utifrån att Lars-Erik bor i skogen mellan Alingsås och Borås och utifrån pendling så kan Göteborg vara fördelaktigt. Pendling är något som Lars-Erik har slitit med under alla dessa år. Trots pendling var han om inte alltid på plats här i Skövde så alltid nära.

Lars-Erik arbetade inom ämnet med sin symboliska interaktionism i ett femtontal år innan han tog över rodret över ämnet. Vad utmärkte denna tredje period för ämnet under Lars-Eriks ämnesföreträdarskap? Strax innan ämnesföreträdarskapet byttes genomgick Högskolan i Skövde en stor organisationsförändring. Den nye rektorn ville göra om befintliga nio institutioner till tre. Socialpsykologin som vid denna tidpunkt legat under Institutionen för Beteendevetenskap (IBV) föreslogs ingå i Institutionen för Teknik och Samhälle. Ämnesgruppen ställde sig emot förslaget då den väl fungerande institutionen för beteendevetenskap skulle delas upp på olika institutioner och socialpsykologin skulle hamna vid den institution som ämnet ligger vid idag, vilket uppfattades som en felplacering av ämnet med risk för marginalisering. I och med denna organisationsförändring hade ämnet svårt att finna sin plats och denna tredje era utmärks av ett ständigt

arbete från Lars-Eriks sida för att ämnet skulle få vara med och för att det inte skulle glömmas bort i Högskolan i Skövdes övriga mål och verksamheter. Mycket av det arbete som byggts upp under Kjells ämnesföreträderskap rationaliserades bort av ledningen och ämnet stod i en svår identitetskris. Lars-Eriks arbete med att hantera denna identitetskris för ämnet visade sig emellertid på sikt vara lyckat då ämnet återfann styrka och identitet i sin inriktning mot hälsa och välbefinnande. Detta arbete utmärktes framförallt av att värna en inkluderande socialpsykologi med balans mellan sociologisk socialpsykologi och psykologisk socialpsykologi. Då Lars-Eriks övertagande av ämnesföreträderskapet år 2007 var något motvilligt så var det med glädje som han nyligen lämnade det vidare till Vessela Misheva.

Mot nya mål med Vessela Misheva

När Vessela Misheva nu har tagit över ämnesföreträderskapet i socialpsykologi vid Högskolan i Skövde håller två stora förändringar på att ske. Magisterutbildningen inom ämnet har lagts ned till förmån för arbete med en reviderad magisterutbildning eller en mastersutbildning i samarbete med andra ämnen och universitet. Ämnet har även fått en ny senior ledning i och med Vesselas och även Jonas Stiers närvaro i ämnet. De tre förgrundsgestalterna i form av Björn, Kjell och Lars-Erik finns fortfarande kvar men nu som emeriterade kollegor. Deras tid som pensionärer tycks dock innebära mer att göra för dem och vi är glada för att dels ha haft dessa socialpsykologiska profiler hos oss som förebilder och ämnesledare, dels för att de fortfarande finns hos oss och sköter vissa uppgifter. Dessa tre förgrundsgestalter står för varsitt av de tre ben som varit Skövdeskolans signum inom socialpsykologi: tillämpad socialpsykologi, psykologisk socialpsykologi och sociologisk socialpsykologi. De tre har alltid värnat en eklektisk socialpsykologi som balanserar mellan dessa tre ben även om de har haft olika tyngd under de tre perioderna. Det är detta arv som nu lämnas över till Vessela och den tid som ligger framför oss. Vad denna fjärde period kommer att innehålla får visa sig men en sak förblir den samma från det att programmet startade till idag: Socialpsykologin vid Högskolan i Skövde strävar mot att behålla sin status som ett ledande centrum för socialpsykologi i Sverige.

Några personliga hälsningar

Anders Chronholm, Jukka Kempainen

Med anledning av en nära kollegas födelsedag

Järnvägsstationen i Alingsås tidigt på morgonen. Perrongen är full av pendlare som väntar på tåget österut på väg till jobbet i någon av grannkommunerna eller studier vid Högskolan i Skövde. Många åker samma tåg varje morgon och känner en del av medresenärerna. Majoriteten av pendlarna står tysta med ansiktet vänt mot Göteborg eller skylten ovanför perrongen som visar hur många minuter försenat tåget är.

Jag tillhör de som byter från Alingsåspendeln till Intercitytåget och har ungefär tre minuter att gå från pendeltåget till nästa perrong. Med raska steg går vi alla för att inta våra platser i den stora huvudsakligen anonyma gruppen av medresenärer som redan fyller perrongen. Alla följer samma mönster dag efter dag och ingen avviker egentligen från de normer som styr vårt beteende som pendlare. Endast en enda person utgör undantaget som bekräftar regeln.

En ensam man står helt stilla med ena benet rakt utsträckt och foten vilande högst upp på staketet jämte perrongen. Han förefaller helt koncentrerad på benet och försjunken i någon form av yogameditation. För de som är vana pendlare har mannens avvikande beteende blivit en del av vardagen. Vi har ju sett honom stå på samma sätt under flera års tid, någon gång möjligen samtidigt läsande gratistidningen Metro, morgonpendlarnas länk till världshändelserna. En individ, försjunken i sig själv men samtidigt reflekterande över omvärlden, en personifikation av perspektivet mikro-makro, ett perspektiv som blivit allt mer framträdande under de senaste hundra årens samhällsutveckling.

Min första kontakt med dessa begrepp fick jag under början av 1990-talet då jag av en tillfällighet började läsa en kurs vid Göteborgs universitet med namnet ”Forskningsöverbryggande kurs i socialisation”. Kursen vände sig till studenter med en pedagogisk grundutbildning och erbjöd möjlighet att få behörighet till forskarstudier i sociologi. Initiativtagare till kursen var den där märkliga mannen som brukar stretcha på Alingsås tågerrong. En

skäggig snubbe som bland annat hade forskat om barn på förskola, därigenom kunde han förmedla naturliga ingångsvägar till sociologin för oss pedagoger. Jag hade i början varit tveksam till att fullfölja kursen men denna man: Lars-Erik Berg fick mig snabbt intresserad av det nya ämnet.

Sommaren 1992 skrev jag under Lars-Erik Bergs handledning färdigt min C-uppsats i sociologi för att kunna söka vidare till forskarutbildningen. Jag besökte då även hans hem i Göteborg och fick träffa hans yngsta dotter som ju är omnämnd flera gånger i hans böcker. Ett minne från denna tid är också det fotografi som var uppsatt på dörren till hans tjänsterum vid sociologen i Göteborg. En bild på honom själv i randig tröja påminnande om en fångmundering och texten; ”stör inte denne intern”. Möjligen kunde man redan här ana att han var på väg österut mot friheten.

Jag antogs till forskarutbildningen men gjorde efter ett års studier ett uppehåll och återkom först i slutet av nittioalet. Lars-Erik höll då på att avsluta ett forskningsprojekt om frånskilda pappor tillsammans med Thomas Johansson. Lars-Erik hade ju egna upplevelser av denna problematik så när jag tog kontakt med honom för att diskutera möjligheten att gemensamt starta ett nytt forskningsprojekt blev det naturligt att fokusera på faderskapets villkor och manlighet ur ett genusperspektiv, ett tema som ju under denna tid var under utveckling. Tillsammans lyckades vi få pengar från Vetenskapsrådet för att genomföra ett forskningsprojekt om mäns erfarenheter av delad föräldraledighet. Vi arbetade tillsammans under flera år, ända tills jag disputerade och plötsligt kastades ut från sociologen i Göteborg. Jag anade då inte att jag skulle sammanstråla med Lars-Erik igen ett halvår senare, fast nu femton mil österut i Skövde.

Jag vet inte om Lars-Erik hade tänkt sig att avsluta sin karriär i Skövde men i alla fall betraktade jag min anställning där som kortvarig. Nu har vi varit arbetskamrater på Högskolan i Skövde i drygt sju år och sammanlagt är det över tjugo år sedan vi sågs första gången. Jag är inte så förtjust i begreppet ”mentor”, ändå kanske detta begrepp bäst beskriver Lars-Eriks betydelse för min akademiska bana. Ändå kan jag ibland undra, när jag tänker tillbaka på de senaste åren, om vår interaktion inte var mer intensiv under tiden i Göteborg än när vi hamnade i samma korridor i Skövde. Kanske har jag under åren av programansvar och undervisning hamnat i en liknande arbetssituation som den Lars-Erik så träffande relaterade till med sin dörrskylt under nittioalet ”stör inte denne intern”.

Snart nalkas dock våren igen, i Skövde inträder den med de första tranorna, på perrongen i Alingsås har det säkraste vårtecknet varit mannen som cyklat till stationen från sitt torp långt ute i skogarna. Med Metro i ena handen stretchar han med ena benet vilande högst upp på staketet. Hur blir det egentligen under de kommande åren? Kommer Alingsås att drabbas av evig vinter? För min del hoppas jag att denne stretchande man även som pensionär har möjlighet att då och då pendla till Högskolan i Skövde, arbetsuppgifter lär det nog inte bli brist på...

Anders Chronholm; Fil. dok. i sociologi (Tack, Lars-Erik!)

Min inspiratör och mentor!

Mitt första minne av dig Lars-Erik är nog från en kurs med mycket symbolisk interaktionism. Kan det ha varit det andra året på socialpsykologiska programmet? Många tyckte att du var flummig, andra att det var första gången vi hade en "riktig akademisk kurs". Du inspirerade och provocerade oss att tänka med mycket frågor. Jag minns hur jag fick gå hem och läsa på, som till exempel när du kallade kommunismen "fundamentalistisk". Ödmjukt backade du när jag menade att det är en modern progressiv idé. Föga visste jag då att fundamentalism är ett sent amerikanskt kristet påfund. Du tog våra argument på allvar och utvecklade tankar i realtid. Det hade många av oss aldrig tidigare stött på. Det är ett förhållningssätt som inspirerat mig i min lärarroll.

Tyvärr tog det ytterligare några år (ganska många faktiskt) innan jag började begripa mig på Meads teorier. De diskussioner och samtal vi har fört under åren väger tungt i den processen – mycket tungt. Du har alltid tagit dig tid för diskussioner och samtal med mig om både det ena och det andra, bland annat kring teoretiska, existentiella och sociala frågor. Nuförtiden också i mycket personliga och privata spörsmål, samtal som jag uppskattar mycket och hoppas kommer att fortsätta även framöver. Ofta märker jag att jag hänvisar till dig när jag debatterar med folk i samhällsfrågor och i teoretiska frågor med andra vetgiriga akademiker. Du är för mig en mentor och en referens Lars-Erik. Jag hoppas att jag kan föra ut Meads idéer och din läsning av hans idéer till en bredare publik. Det är en uppgift jag hoppas att jag finner energi till.

Dessa rader är hastigt skrivet från hjärtat, så kanske har jag glömt mycket men jag hoppas att det spontana och ärliga genomsyrar texten. Jag märker också att jag blir märkligt eller snarare påtagligt rörd när jag skriver detta. Är det månne någon form av separationsreaktion? Separationen bör på alla möjliga sätt undvikas genom fortsatta samtal framöver.

Med de varmaste kramar från Jukka. Lycka till med din fortsatta resa!

Bibliografi över Lars-Erik Bergs arbete

sammanställd av Jessica Mjöberg

Följande bibliografi innehåller en kronologisk redogörelse av texter som Lars-Erik Berg har författat inom ramen för sitt arbete och som har publicerats fram till utgången av år 2011. Sökningen av publikationer har skett genom databaser tillgängliga vid Högskolan Dalarnas bibliotek. En sökning av monografier och kapitel i monografier har skett genom LIBRIS biblioteksdatabas. Denna har kompletterats med en sökning efter artiklar i Artikelsök. Jag har även sökt i Högskolan i Skövdes samt Göteborgs universitets publikationsdatabaser. För artiklar i dagspress har jag gjort sökningar i databasen mediearkivet. Utöver dessa systematiska sökningar har jag ”googlat” Lars-Erik Berg på Google scholar och tittat på den publikationslista som Lars-Erik själv har författat på sin personliga hemsida vid Högskolan i Skövde. Någon garanti för att bibliografin skulle vara fullständig kan emellertid inte ges. Jag misstänker snarare att det finns texter som gömmer sig i arkiv på institutioner vid våra högre läroverk i Sverige vilka inte har lagts in i någon digital databas och som därmed har gått mig förbi. Förhoppningen med bibliografin är i vilket fall att den ska ge en god och sammantagen bild över Lars-Erik Bergs forskargärning.

Bibliografin presenteras kronologiskt med en rubrik för varje år som något verk har publicerats och varje publikation ges ett löpnummer. I de fall olika slags publikationer kommit i tryck samma år redovisas de i följande ordning: 1) Monografi som ensamförfattare, 2) Monografi som medförfattare, 3) Redaktörskap för antologi, 4) Författare av kapitel i antologi, 5) Artikel i tidskrift, 6) Artikel i dagspress, 7) Nya upplagor. Som sista del av bibliografin presenteras också under en enskild rubrik ett urval av artiklar av andra författare vilka baseras på intervjuer med Lars-Erik Berg.

*

1973

1. *Om imitation*. Forskningsrapport nr. 29. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. 1973. (37 s.).

1975

2. *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Lars-Erik Berg, Anders Boglind, Tom Leissner, Per Månson, Holger Värnlund. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1975. (163 s.).
3. ”Medvetandets uppkomst: En tolkning av G. H. Meads socialpsykologi”. I Lars-Erik Berg, Anders Boglind, Tom Leissner, Per Månson, Holger Värnlund. *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1975. (s. 43-72).
4. ”Språkets socialpsykologiska funktioner”. Lars-Erik Berg & Anders Boglind. I Lars-Erik Berg, Anders Boglind, Tom Leissner, Per Månson, Holger Värnlund. *Medvetandets sociologi: En introduktion till symbolisk interaktionism*. Stockholm: Wahlström & Widstrand. 1975. (s. 73-99).

1976

5. *Människans födelse: En socialpsykologisk diskussion kring G.H. Mead och J. Piaget*. Göteborg: Bokförlaget Korpen. 1976. (182 s.).
Doktorsavhandling.

1982

6. ”Människornas spel och spelens människor”. *Sociologisk Forskning*. Nr. 2-3. 1982. (s. 101-111).
Recension av Lorentz Lyttkens avhandling: *Människors möten – En undersökning av samspelets innebörd*. Lund: Doxa. 1981.

1985

7. *Öppen förskola: Ett forum för sociala nätverk. Rapport 1. Personalintervjuer vid öppna förskolor i Göteborg.* Lars-Erik Berg & Lotten Zetterström. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. 1985. (60 s.).
8. "Öppen förskola – socialt nätverk". *Kritisk Psykologi*. Nr. 2. 1985. (s.37-44).
9. "Nätverksterapi, teori och praktik". *Sociologisk Forskning*. Nr. 2-3. 1985. (s. 102-103).
Recension av boken *Nätverksterapi: Teori och praktik*. (red.), Lennart Svedhem. Stockholm: Carlssons förlag. 1985.

1987

10. "Sätt inte tvångströja på öppna förskolan!" *Förskolan*. Nr. 3. 1987. (s. 24-25).

1988

11. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma. 1988. (s. 137-164).
12. *Öppen förskola: Ett forum för sociala nätverk. Slutrapport: Besökarintervjuer och observationer vid öppna förskolor i Göteborg.* Lars-Erik Berg & Lotten Zetterström. Göteborg: Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet. 1988. (156 s.).

1989

13. *Öppen förskola: lärarika möten.* Lars-Erik Berg & Lotten Zetterström. Lund: Studentlitteratur. 1989. (175 s.).

14. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma. 1989. (s. 155-184).
Andra reviderade och utökade upplagan.

1990

15. "Johan Asplunds socialpsykologi". *Sociologisk Forskning*. Nr. 4. 1990. (s. 65-77).

1991

16. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma. 1991. (s. 145-176).
Tredje omarbetade upplagan

1992

17. *Den lekande människan: En socialpsykologisk analys av lekandets dynamik*. Lund: Studentlitteratur. 1992. (235 s.).

18. "ЧЕЛОВЕК СОЦИАЛЬНЫЙ: СИМВОЛИЧЕСКИЙ ИНТЕРАКЦИОНИЗМ". I Пер Монсон. *СОВРЕМЕННАЯ ЗАПАДНАЯ СОЦИОЛОГИЯ*. Санкт-Петербург: Издательство "НОТАБЕНЕ". 1992. (s. 157-191).

Rysk översättning av "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Sankt Petersburg: Notabene 1992. (s. 157-191).

19. "Vad är förnuft i förskolan?" *Förskolan*. Nr. 6. 1992. (s. 43-45).

20. "Piaget är en gång. Reflexioner i samband med en tolkning av Piaget". *Forskning om utbildning: Tidskrift för analys och debatt*. Nr. 4. 1992. (s. 72-80).

Recension av Birgitta Bergstens avhandling, *Om barns anpassningsstrategier och utveckling*. Institutionen för socialt arbete, Göteborgs universitet. 1992.

1993

21. "Der offene Kindergarten in Schweden". I Pamela Oberhuemer (red), *Theorie und Praxis der Sozialpädagogik. Nr. 13. Blick auf Europa: Tageseinrichtungen für Kinder*. Bielfeld: Luther Verlag. (s.2-4).

1994

22. "Den intellektuella känslan". *Psykisk Hälsa*. Nr. 1. 1994. (s. 29-36).
23. "Mead, George Herbert". *Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. 1994. Band 14. (s. 183).

1995

24. "Socialpsykologi". *Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. 1995. Band 17. (s. 31-32).
25. "Spegeljägar". *Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. 1995. Band 17. (s. 118).
26. "Stämplingsteori". *Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. 1995. Band 17. (s. 383).
27. "Symbolisk interaktionism". *Nationalencyklopedin*. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker. 1995. Band 17. (s. 583).
28. "Modernitet, adolescens & kulturella uttryck". *Socialvetenskaplig tidskrift*. Nr. 3. 1995. (s. 278-281).
Recension av Ove Sernhedes avhandling, *Modernitet, adolescens och kulturella uttryck*. Institutionen för Socialt Arbete, Göteborgs universitet. 1995.

29. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma. 1995. (s. 147-177).
Fjärde reviderade upplagan.

1996

30. "Främlingen i jaget". I Gunilla Hallerstedt & Thomas Johansson (red.), *Främlingskapets anatomi*. Stockholm: Carlssons. 1996. (s. 29-58).
31. "Öppna förskolan och leken - ett vackert tvillingpar". I *Det goda exemplet: Barnomsorgen och barnkulturen i en krympande ekonomi*. Rapport från Statens Kulturråd, 1996:4. (s. 35-53).
32. "Patienternas psykiatri". *Socialvetenskaplig tidskrift*. Nr. 1-2. 1996. (s. 133-140).
Recension av Lena Steinholz Ekecrantz avhandling *Patienternas psykiatri: studie av institutionella erfarenheter*. Tema Hälsa, Linköpings Tema-universitet. 1995.

1997

33. "Depressionens socialpsykologi". I Bo Isenberg & Frans Oddner (red.), *Seendets pendel: Festskrift till Johan Asplund*. Stockholm/Stehag: Symposion. 1997. (s. 163-180).
34. "Social competence: The case of divorced fathers and children". *Researching Early Childhood*. Vol. 4. 1997. (s. 37-61).
35. "Lek och identitetsutveckling i interaktionistiskt perspektiv". *Nordisk Pedagogik*. Vol. 17. Nr. 2. 1997. (s. 77-94).

1998

36. ”Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen”. I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Rabén Prisma. 1998. (s. 153-186).
Femte reviderade upplagan.

1999

37. *Den andre föräldern: om deltidspappor och deras barn*. Lars-Erik Berg & Thomas Johansson. Stockholm: Carlssons. 1999. (317 s.).
38. "Developmental Play Stages in Child Identity Construction: An Interactionistic Theoretical Contribution". *International Journal of Early Child Education*. Vol. 31. Nr. 1. 1999. (s. 11-24).
39. "Toys, and the thrilling ambiguity of interaction and identity". *Proceedings from: Playing as mentality crossing the threshold of the 21st Century. International Conference on the Sociology of Play 16-19 October 1996, Kecskemét, Hungary*.

2000

40. ”Damp! där satt stämpeln”. *Göteborgs-Posten* 2000-10-22. (s. 45).
Med anledning av Eva Kärfves bok *Hjärnspöken: DAMP och hotet mot folkhälsan*. Stockholm/Stehag: Symposion. 2000.

2001

41. ”Att bli; att bli någon; en interaktionistisk tolkning”. I Oskar Engdahl (red.), *Modern sociologisk teori*. Lund: Studentlitteratur. 2001. (s. 78-109).
42. ”Divorce and Fathering in Late Modern Sweden”. I Tricia David (red.), *Promoting Evidence-based Practice in Early Childhood Education: Research and its Implications. Vol. 1*. Oxford: Elsevier Science Ltd. (s. 27-42).

43. "Varifrån kommer då detta Jag? Jaget och Miget ur socialbehavioristisk synvinkel". *Utbildning och Demokrati*. Vol. 10. Nr. 3. 2001. (s. 67-83).
44. Möte med förhinder: Ett socialpsykologiskt perspektiv på skolan. *LOCUS*. Nr 2. 2001. (s. 42-50).
Recension av Moira von Wrights avhandling, *Vad eller vem?: En teoretisk rekonstruktion av G. H. Meads teori om människors intersubjektivitet*, 2000. I recensionen diskuteras även Sveinung Vaages avhandling *Handling og socialitet*, 1995. samt Jonas Aspelins avhandling *Klassrummets mikrovärld*, 1999.
45. "Den konstruktiva krocken: Två avhandlingar om George Herbert Mead". *Nordisk Pedagogik*. Vol. 21. Nr. 2. 2001. (s. 117-125).
Recension av Moira von Wrights avhandling *Vad eller vem?: En teoretisk rekonstruktion av G.H. Meads teori om människors intersubjektivitet*. Stockholms lärarhögskola. 2000, och Sveinung Vaages avhandling *Handling og socialitet. G. H. Mead om utdanning och sosialisering*, 1995.

2002

46. "Good enough fathering: Om identitetsbildning hos skilsmässofäder och deras barn". *Socialvetenskaplig tidskrift*. Vol. 9. Nr. 1. 2002 (s. 63-81).

2003

47. "Children's stories of parental breakup" I An-Magritt Jensen & Lorna McKee (red.), *Children and the Changing Family: Between Transformation and Negotiation*. London: Routledge. 2003. (s. 120-133).
48. *Toys in educational and socio-cultural contexts: Toy research in the late twentieth century. Part 1. Selection of papers presented at the International Toy Research Conference, Halmstad University, Sweden*

- June 1996. Lars-Erik Berg, Anders Nelson och Krister Svensson (red.), Stockholm: Stockholm International Toy Research Centre. SITREC. KTH. 2003. (193 s.).
49. *Toys as communication: Toy research in the late twentieth century. Part 2. Selection of papers presented at the International Toy Research Conference, Halmstad University, Sweden June 1999.* Lars-Erik Berg, Anders Nelson och Krister Svensson (red.), Stockholm: Stockholm International Toy Research Centre. SITREC. KTH. 2003. (409 s.).
50. "Defining the Good Toy – an Interactionistic Approach". I Lars-Erik Berg, Anders Nelson och Krister Svensson (red.), *Toys in educational and socio-cultural contexts: Toy research in the late twentieth century. Part 1. Selection of papers presented at the International Toy Research Conference, Halmstad University, Sweden June 1996.* Stockholm: Stockholm International Toy Research Centre. SITREC. KTH. 2003. (s. 139-154).
51. "Toys and Play in Identity Construction for Preschool Children: A Pilot Study of Older Preschool Children". I Anders Nelson, Lars-Erik Berg & Krister Svensson (red.), *Toys as communication: Toy research in the late twentieth century. Part 2. Selection of papers presented at the International Toy Research Conference, Halmstad University, Sweden, June 1999.* Stockholm: Stockholm International Toy Research Centre. SITREC. KTH. 2003. (s. 193-208).
52. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker.* Stockholm: Prisma. 2003. (s. 151-184). Sjätte reviderade upplagan.

2004

53. "On the Function of Toys in Symbolizing Processes Concerning Self and Other in Children. I Ingvar Karlsson, Kjell Törnblom & Riël Vermunt (red.), *Proceedings of The 4th Nordic Conference on Group and Social Psychology*. Skövde: Högskolan i Skövde. 2004. (s. 41-52).
54. "Om en konferens". *Sociologisk forskning*. Nr. 4. 2004. (s. 19-26).

2005

55. "Perspektivtagandets mirakel". *Perspektiv på Högskolan i Skövde*. Vol 2. Nr. 1. 2005. (s. 20-23).
56. "A Theory of the Emotional Self. Emma Engdahl". *Sociologisk Forskning*. Nr. 1. 2005. (s. 75-78).
Recension av Emma Engdahls avhandling, *A Theory of the Emotional Self: From the Standpoint of a Neo-Meadian*. Örebro universitet. 2004.

2006

57. "Vardagsidentitet och skärmidentitet". *Tvårsnitt*. Nr. 3. 2006. Stockholm: Vetenskapsrådet. (s. 42-45).
58. "Identitet och genus i lek med dockor och figurer i förskolan". Lars-Erik Berg & Anders Nelson. *Nordisk Pedagogik*. Vol. 26. Nr. 2. 2006. (s. 124-138).

2007

59. "Identity and Computer Games: A Conceptual Inventory". I Johan Näslund & Stefan Järn (red.), *Interaction on the Edge. Proceedings from the 5th GRASP Conference, Linköping University, May 2006*. Linköping: Linköpings universitet. 2007. (s. 37-51).

60. *Lärares Tillvaro i Utbildning och Arbete: LÄST-studien: Urvalsram, kohort och genomförande 2005-2006*. Petter Gustavsson, Karin Kronberg, Daniel Hultell & Lars-Erik Berg. Stockholm: Karolinska institutet, Institutionen för neurobiologi, vårdvetenskap och samhälle. Skriftserie B, Nr. 2007:2. (47 s.).
61. ”Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen”. I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts (s. 151-184). Sjunde reviderade upplagan. Denna upplaga är identisk med den sjätte reviderade upplagan. Endast förlag och ISBN är förändrade.

2008

62. ”På nätet trivs det fiktiva jaget”. *Tvärsnitt*. Nr. 2. 2008. Stockholm: Vetenskapsrådet. (s. 14-17).
63. ”Aspects of Identification in Computer Gaming”. *HumanIT*. Vol. 9. Nr. 3. 2008. Borås: Högskolan i Borås. (s. 37-61).
64. ”Self-Identity and Digital Media: Online-Games and Blogging”. Lars-Erik Berg & Zaira Jagudina. *International Mini-Journal. Media discourse; The Theory and Practice of Mass Communications. Expressions of Identity Through the Mass Media*. Vol. 7. Nr. 1. 2008. (s. 12-14).
65. ”Förord”. I Soly Erlandsson & Emma Sorbring (red.) *Ung på 2000-talet – perspektiv på ungdomars vardag*. Trollhättan: Högskolan Väst. 2008. (s. VII-XI).

2009

66. ”Lekens kontrapunktstämmor: mening och lust, likhet och variation”. I Mikael Jensen & Åsa Harvard (red.), *Leka för att lära: Utveckling, kognition och kultur*. Lund: Studentlitteratur. 2009. (s. 55-74).

67. "Leken som meningsskapare". I Ali Kazemi (red.) *Välbefinnande i arbetslivet: socialpsykologiska perspektiv*. Lund: Studentlitteratur. 2009. (s. 157-193).
68. "Lekens kraft för vårt identitetsbyggande kan inte nog betonas. För hur ska otrygga barn som famlar efter en identitet kunna lära sig matte eller svenska?". *Pedagogiska Magasinet*. Nr. 3. 2009 (s. 14-17).
Enligt publikationsdatabasen vid Högskolan i Skövde heter denna som ovan, men i Artikelsök benämns den "bättre än smäll på käften än ingenting alls". Av den tryckta artikeln att döma är det svårt att avgöra vilken av dessa två benämningar som är titel och vilken som är ingress. Jag väljer här att benämna den som Lars-Erik Berg har lagt in den i publikationsdatabasen vid Högskolan i Skövde.

2010

69. "Att inte spänna kärran framför hästen: precisering av Meads rollövertagande". *Sociologisk Forskning*. Vol. 47. Nr. 2. 2010. (s. 5-23).
70. "Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen". I Per Månson (red.), *Moderna samhällsteorier: Traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Norstedts. (s. 151-184).
Åttonde upplagan. Identisk med sjunde reviderade upplagan.

2011

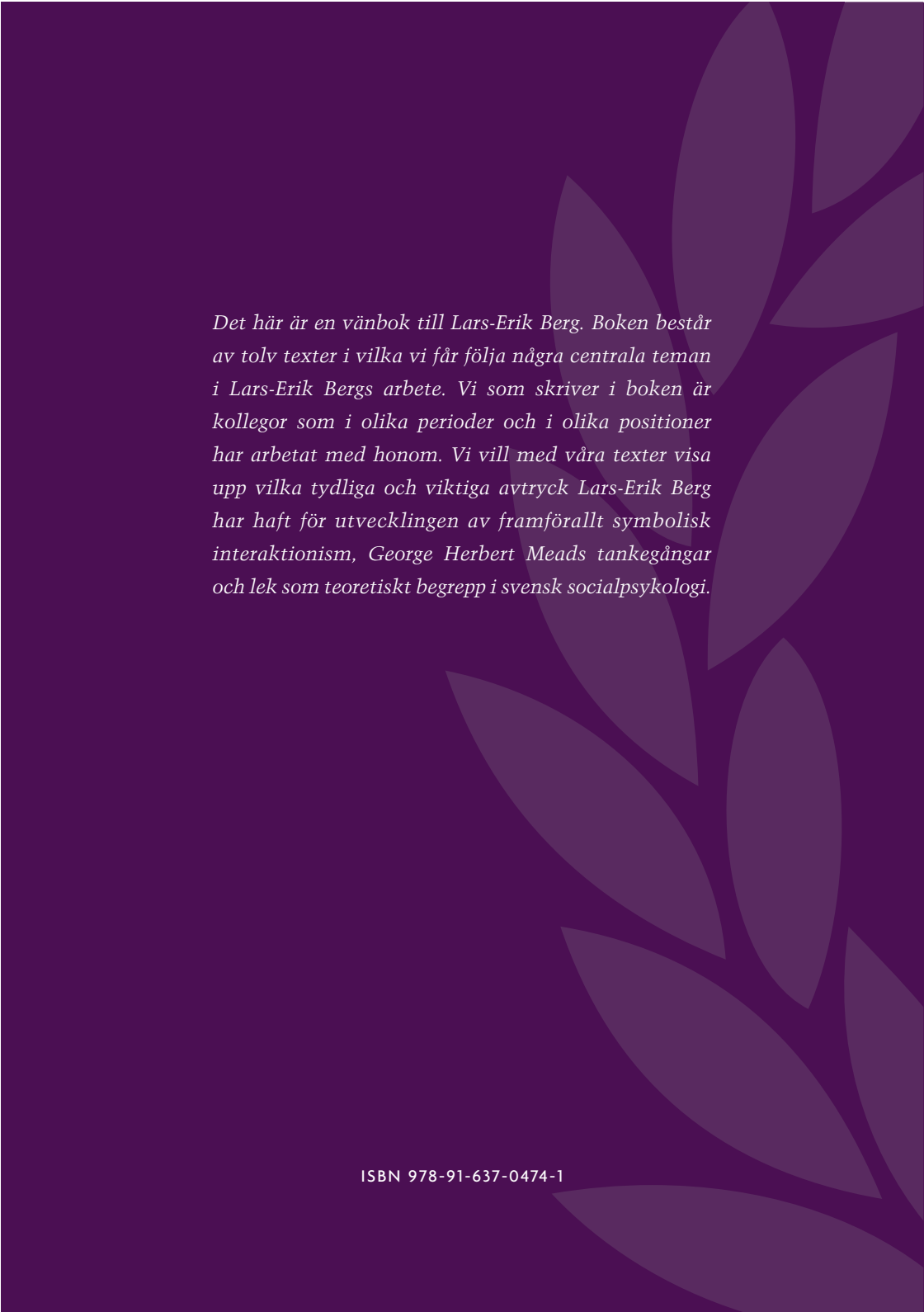
71. "Konsekvenser av rollövertagande: "I", "me" och individualiteten". *Sociologisk Forskning*. Vol. 48. Nr. 2. 2011. (s. 7-28).
72. "Det socialpsykologiska perspektivet, Jonas Lindblom & Jonas Stier (red.)". *Sociologisk Forskning*. Vol. 48. Nr. 1. 2011. (s. 66-68).
Recension av, *Det socialpsykologiska perspektivet*. Jonas Lindblom & Jonas Stier (red.), Lund: Studentlitteratur. 2010.
73. "Är det så här vi är": om utbildning som normalitet och om produktionen av studenter. Lars-Olof Hilding". *Sociologisk Forskning*. Vol. 48. Nr. 2. 2011. (s. 74-76).

Recension av Lars-Olof Hildings avhandling, *Är det så här vi är?: om utbildning som normalitet och om produktionen av studenter*. Sociologiska institutionen. Lunds universitet. 2011.

74. ”Henrik Stenberg, Gemenskapens socialpsykologi”. *Sociologisk Forskning*. Vol. 48. Nr. 4. 2011. (s. 78-80).
Recension av Henrik Stenbergs bok, *Gemenskapens socialpsykologi*. Malmö: Liber. 2011.

Artiklar baserade på intervjuer med Lars-Erik Berg

75. ”Leken löser livets dramer: Den laddade leksaken”. Intervju av Annika Claesdotter. *Förskolan* 1995. Nr. 8. (s. 12-15).
76. ”Spiderman, Batman, Johnny Quest...: Barn har behov av våldsamma leksaker.” Intervju av Niclas Henningsson. *Barn i hem/skola/samhälle*. Nr. 2. 1997. (s. 16-17).
77. ”Nallen – en vän för livet”. Artikel av Lotta Abrahamsson delvis baserad på intervju med Lars-Erik Berg. *Vi föräldrar*. Nr. 10. 1999. (s.43-44).
78. ”Den ädla konsten att förlora”. Intervju av Kerstin Eikeland. *Göteborgs Posten*, 1999-12-07. (s. 39).
79. ”Docklek ger identitet”. Intervju av Annika Claesdotter. *Förskolan*. Häfte 9. 2005 (s. 41-42).
80. ”Alla behöver någon att se upp till”. Intervju av Thomas Lerner. *Dagens Nyheter*. 2006-11-02.
81. ”Våra sociala nätverk lär oss tolka och förstå vilka vi är”. Intervjuad av Lotten Wiklund. *Dagens Nyheter*. 2010-11-23.

Det här är en vänbok till Lars-Erik Berg. Boken består av tolv texter i vilka vi får följa några centrala teman i Lars-Erik Bergs arbete. Vi som skriver i boken är kollegor som i olika perioder och i olika positioner har arbetat med honom. Vi vill med våra texter visa upp vilka tydliga och viktiga avtryck Lars-Erik Berg har haft för utvecklingen av framförallt symbolisk interaktionism, George Herbert Meads tankegångar och lek som teoretiskt begrepp i svensk socialpsykologi.

ISBN 978-91-637-0474-1